İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ RAPORU

2022

TÜRKİYE
İNSAN HAKLARI VE
EŞİTLİK KURUMU

ANKARA

İÇİNDEKİLER

I	**İÇİNDEKİLER**
II	**KISALTMALAR**
VI	**YÖNETİCİ SUNUŞU**
2	**1. BAŞLANGIÇ**
2	1.1. Yasal Dayanak
2	1.2. Yöntem ve Kısıtlar
5	**2. TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI: 2022 YILI**
5	2.1. Yaşam Hakkı
13	2.2. İşkence ve Kötü Muamele Yasağı
20	2.3. Göç Olgusu ve Sığınma Hakkı
26	2.4. Adil Yargılama Hakkı
33	2.5. İfade ile Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü
37	2.6. Azınlık Hakları
42	2.7. Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması Hakkı
52	2.8. Çalışma Hakkı
59	2.9. Eğitim Hakkı
64	2.10. Sağlık Hakkı
68	2.11. Çocuk Hakları
74	2.12. Kadın Hakları
81	2.13. Yaşlı Hakları
88	2.14. Gençlik Hakları
94	2.15. Engelli Hakları
103	2.16. Çevre Hakkı
109	2.17. Terörle Mücadele
111	2.18. İdari Hak Arama Mekanizmaları ve Etkililiği
116	2.19. Dijitalleşme ve İnsan Hakları
123	**3. GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER**
123	3.1. Genel Değerlendirme
123	3.2. Tavsiyeler
129	**KAYNAKÇA**

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

AFAD : Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

AGO : Adli Görüşme Odası

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ASHB : Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

AYM : Anayasa Mahkemesi

BİT : Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

BMMYK : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

CEDAW : Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

CEPEJ : European Commission for the Efficiency of Justice

ÇİM : Çocuk İzlem Merkezi

ÇSGB : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DSÖ : Dünya Sağlık Örgütü

E.T. : Erişim Tarihi

EBA : Eğitim Bilişim Ağı

FETÖ : Fetullahçı Terör Örgütü

GANHRI : Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı (Global Alliance of National Human Rights Institutions)

GDPR : Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü

GSB : Gençlik ve Spor Bakanlığı

HES : Hayat Eve Sığar

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İHEP : İnsan Hakları Eylem Planı

İŞKUR : Türkiye İş Kurumu

KADES : Kadın Destek Uygulaması

KDK : Kamu Denetçiliği Kurumu

KVKK : Kişisel Verileri Koruma Kurumu

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

NEET : Ne Eğitimde Ne İstihdamda Yer Alan

OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

OHCHR : Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights)

OPCAT : Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol

PCR : Polimeraz Zincir Reaksiyonu (Polymerase Chain Reaction)

RTÜK : Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

SMA : Spinal Müsküler Atrofi

SPT : BM İşkenceyi ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezayı Önleme Alt Komitesi (The UN Subcommittee on Prevention of Torture and other Cruel,Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

SUT : Sağlık Uygulama Tebliği

SUY : Sosyal Uyum Yardımı

ŞÖNİM : Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri

TBB : Türkiye Barolar Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİHEK : Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

T-SUY : Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UİHK : Ulusal İnsan Hakları Kurumları

UN : United Nations

UNCAT : Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

UNICEF : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

UÖM : Ulusal Önleme Mekanizması

YİMER : Yabancılar İletişim Merkezi

YÖK : Yükseköğretim Kurulu

YUKK : Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

YZ : Yapay Zekâ

YÖNETİCİ SUNUŞU

Bir idealite olarak kavramsallaştırılan insan hakları, onur sahibi olan insanı merkeze almaktadır. İnsan onurunun ve insan haklarının korunması amacıyla ulusal ve uluslararası müktesebatta birçok norm ihdas edilmiş, bu kapsamda çok sayıda uluslararası kurum ve kuruluş oluşturulmuştur. Bu minvalde, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla kurulan kurumlardan biri de ulusal insan hakları kurumlarıdır (UİHK).

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaygınlık kazanmaya başlayan UİHK'lerin hem kurumsal yapılarına hem de üstlendikleri rollere ilişkin asgari kriterlerin belirlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 1993 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından "İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Kurulan Ulusal Kuruluşların Statüsüne İlişkin İlkeler" ya da yaygın olarak bilinen adıyla "Paris Prensipleri" kabul edilmiştir. Ulusal insan hakları kurumlarını oluşturmada ve geliştirmede kurucu bir işlev icra eden ve uluslararası 'standartlar' veya 'minimum gereklilikler seti' olarak işlev gören Paris Prensipleri, ulusal insan hakları koruma mekanizmalarının akreditasyonunda da ölçü norm olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK); ulusal bir insan hakları kurumu, ulusal önleme mekanizması (UÖM) ve eşitlik kurumu olarak "İnsan haklarını koruma ve geliştirme, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması için çalışma, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etme" misyonu çerçevesinde üç temel alanda faaliyetlerini yürütmektedir. TİHEK, Ulusal İnsan Hakları Kurumları

Küresel Ağı (GANHRI) tarafından, akreditasyon başvurusu neticesinde 10/10/2022 tarihinde akredite edilmiş ulusal insan hakları kurumu olarak görevlerini icra etmektedir.

Bu rapor, uluslararası düzeyde Paris Prensipleri'nin 3'üncü maddesi "Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar."; ulusal düzeyde 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun "Kurumun görevleri'' başlıklı 9'uncu maddesi "Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak" ve politik bir taahhüt olarak 2/3/2021 tarihli İnsan Hakları Eylem Planı'nda (İHEP) "Her yıl 'Türkiye İnsan Hakları Raporu' hazırlanacak ve kamuoyu ile paylaşılacaktır." hükümleri doğrultusunda hazırlanmıştır.

Öncelikle bu rapor, belirli hak ve özgürlükler alanına ilişkin ülkemizde yaşanan sorun alanlarını tespit etmeyi ve bu sorun alanlarına ilişkin çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Temel hak ve özgürlük dizgelerini bütünlükçü biçimde ele alan bu rapor, dijitalleşmenin insan hakları üzerindeki etkilerini ve azınlık haklarını da değerlendirme konusu yapmaktadır.Bu metodoloji çerçevesinde hazırlanan "2022 Yılı İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu", Türkiye'nin hak ve özgürlükler kataloğu açısından mevcut durumunu objektif biçimde tespit etme ve sorun alanlarına ilişkin gelecek perspektifi oluşturma amacı taşımaktadır. Katılımcı paydaşlık temelinde ve çoğulcu bir yöntemsel yaklaşımla hazırlanan bu raporda; ilgili kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları (STK) ve diğer paydaşların görüş ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu amaçla, ilgili paydaşlardan sorun alanları ve bunlara ilişkin çözüm önerileri talep edilmiştir. Raporlama sürecine çoğulcu bir metodolojik yaklaşım ve katılımcı paydaşlık temelinde görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sunan ve destek olan tüm kamu kurumlarının değerli mensuplarına, akademisyenlere, STK temsilcilerine ve Kurumumuzun değerli personeline şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

BASLANGIC

1. BAŞLANGIÇ

TİHEK tarafından hazırlanan bu rapor; hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik ve şeffaflık gibi ilke ve değerler üzerinden başta yaşam hakkı olmak üzere temel insan haklarına yönelik Türkiye'deki mevcut durumun tespit edilmesi ve ilgili hak kategorilerine ilişkin sorun alanlarına yönelik bir perspektif sunma amacını taşımaktadır. Raporun referans çerçevesine, insan hakları odağında dikkate alınması gereken öncelikli sorun alanları dâhil edilmiştir. Bu açıdan rapor hem sorun alanlarının tespiti hem de bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayan bir çerçeve sunmaktadır.

1.1. Yasal Dayanak

6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun "Kurumun görevleri" başlıklı 9'uncu maddesinin birinci fıkrasının "k" bendi, "*Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak*" ve Paris Prensipleri'nin 3'üncü maddesi "*Ulusal Kuruluşlar (…) Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar.*" hükmünü ihtiva etmektir. Ayrıca, 2 Mart 2021 tarihinde açıklanan İHEP'in 9.3.a. maddesinde, her yıl "Türkiye İnsan Hakları Raporu" hazırlanacağı ve kamuoyu ile paylaşılacağı belirtilmiş olup bu faaliyetin yerine getirilmesinde TİHEK sorumlu kurum olarak belirlenmiştir. TİHEK tarafından bu raporlama, söz konusu kurumsal görevin ifası kapsamında gerçekleştirilmiştir.

1.2. Yöntem ve Kısıtlar

Raporda yer alan ve değerlendirmeye esas teşkil eden veriler, paydaşların sunmuş olduğu kaynaklardan edinilmiştir. Bu kapsamda TİHEK'in çalışmaları esnasında paydaşlarından edindiği bilgi ve belgeler, kamu kurum ve kuruluşlarından resmi yazıyla edinilen bilgi ve belgeler, ulusal ve uluslararası nitelikteki sivil toplum kuruluşları (STK) çalışmalarından edinilen çıktılar ile üyesi olduğumuz uluslararası kuruluşların rapor ve değerlendirmeleri raporlama sürecinin referanslarını oluşturmuştur. Söz konusu bilgi ve belgelerin dışında ilgili kişilerin beyanları ile basın ve medya kuruluşlarından edinilen bilgiler de referans alınmıştır. Raporda yer alan

değerlendirmelere esas teşkil etmek üzere ilgili kamu kurumlarından, konuyla ilgili çalışmalar yapan STK'lardan kendi görev ve/veya çalışma alanlarında mevcut ve muhtemel insan hakları sorunlarına ilişkin değerlendirmeler ve bu sorun alanlarına dair bilimsel verilere dayalı çözüm önerileri ile bilgi, belge ve istatistikler talep edilmiştir. Ancak, özellikle STK'lardan beklenen düzeyde veri akışı gerçekleşmemiştir. Ayrıca, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarından veri akışının sağlanmasında gecikmeler yaşanmıştır. Türkiye'de insan haklarının genel durumunu tespit etme amacı taşıyan bu rapor, belirli hak ve özgürlük alanları çerçevesinde birtakım tespit ve önerileri ihtiva etmektedir.

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI 2022 YILI

2. TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI: 2022 YILI

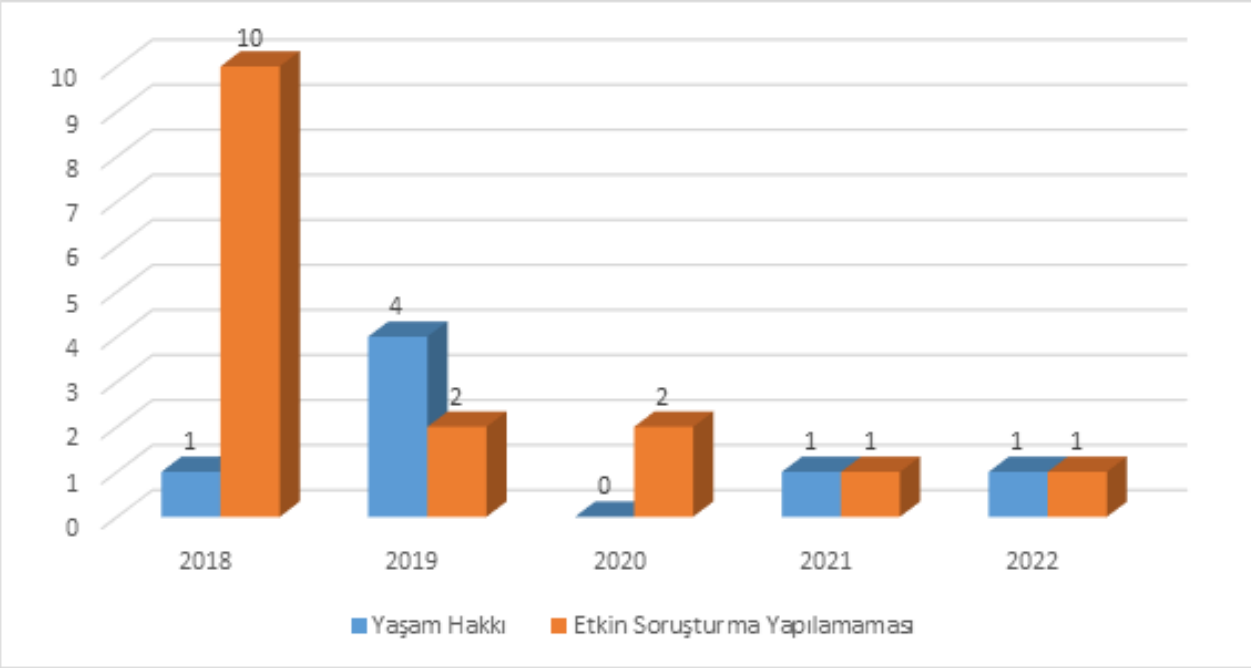
2.1. Yaşam Hakkı

Ulusal ve uluslararası müktesabatta güvence altına alınan yaşam hakkı insanın en temel hakkı ve diğer temel hak ve özgürlüklerin varlık nedenidir. Yaşam hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) 3'üncü maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 2'nci maddesi ve Anayasa'nın "Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" başlıklı 17'nci maddesinde koruma altına alınmıştır.[1] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), AİHS'in 2'nci maddesinde yer alan yaşam hakkının devlete, bireyi öldürmeme, yaşamı koruma ve ölümü soruşturma olmak üzere üç tür yükümlülük yüklediğini kabul etmektedir.

AİHM'in Türkiye aleyhine AİHS 2'nci maddesinde düzenlenen yaşam hakkı kapsamında yıllara göre verdiği ihlal kararı sayılarına bakıldığında; Mahkemenin 2018 yılında 11, 2019 yılında 6, 2020 ve 2021 yıllarında 2'şer ihlal kararı verdiği görülmektedir. 2022 yılında da Mahkeme tarafından,Türkiye aleyhine 2 ihlal kararı (1 karar hakkın esası yönünden, 1 karar ise etkin soruşturma yapılmaması nedeniyle) verilmiştir. Yaşam hakkı kapsamında 2022 yılında verilen ihlal kararı sayısı ile 2021 yılında verilen ihlal kararı sayısı kıyaslandığında değişiklik olmadığı; fakat önceki yıllarla kıyaslandığında hem 2021 hem de 2022 yılında verilen ihlal sayılarında önemli bir düşüş olduğu görülmektedir.

1 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021, s. 68, https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf , (E.T. 5/4/2023).

Tablo 1: Yıllara Göre AİHM Tarafından Yaşam Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[2]

Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından, 23/9/2012 – 31/12/2022 tarihleri arasında yapılan toplam 470.938 bireysel başvurunun[3] 61.588'inde ihlal kararı verilmiştir. 61.588 ihlal kararı, hak ve özgürlüklere göre tasnif edildiğinde 2012-2022 yılları arasında yaşam hakkının ihlal edildiğine hükmedilen başvuru sayısı 208 olmuştur. Bu sayının tüm ihlal kararları içerisindeki oranı ise %0,3'tür. AYM'ye 1/1/2022 – 31/12/2022 tarihleri arasında haklar bazında gelen bireysel başvuru sayısına bakıldığında ise yaşam hakkı kapsamında 863 başvuru[4] yapıldığı görülmektedir.[5]

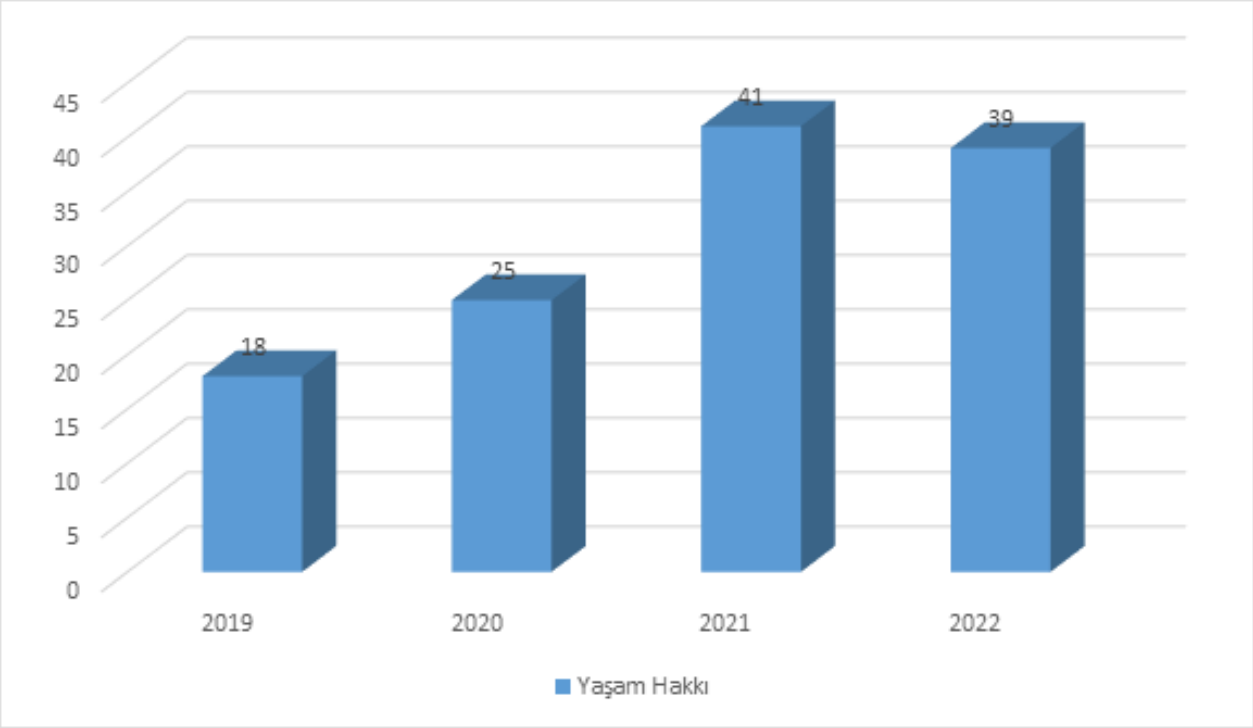
2 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10, (E.T. 15/1/2024).

3 T.C. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012- 31/12/2022), https://www.anayasa.gov.tr/media/8499/bb_2022_tr.pdf , (E.T. 13/1/2024).

4 Bir dosyada birden fazla hak ihlaline ilişkin başvuru yapılabilmektedir.

5 Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve 2023/224 sayılı cevabi yazısı.

Tablo 2: Yıllara Göre AYM Tarafından Yaşam Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[6]

Yaşam hakkı kapsamında ele alınması gereken sorun alanlarından biri ülkemizde meydana gelen iş kazaları neticesindeki ölümlerdir. İş kazası, kişinin çalışma hayatında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda sayılan hallerden birinde meydana gelen ve sigortalıyı bedenen veya ruhen engelli hale getiren olay olarak tanımlanmaktadır.[7] 2022 yılında iş kazası geçiren ve iş kazası sonucu hayatını kaybeden sigortalılara ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:[8]

---

6 Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/ , (E.T. 15/1/2024). Söz konusu istatistiki veriler; AYM'nin web sitesinde yer alan veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri ise, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin yaşam hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

7 https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/7b0b48c6-ceba-472b-8011-c4a9b3125133/Is-Kazasi-2022-07-21-09-56-51 (E.T. 21/12/2023).

8 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

Tablo 3: İş Kazası Geçiren Sigortalılar (2022)[9]

İş Kazası Geçiren Sigortalılar	
İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayısı	585.992
İş Kazası Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı	1.443

İş kazası sonucu hayatını kaybeden sigortalı kişi sayısına ilişkin 2022 yılı verileri 2020 ve 2021 yılı verileriyle kıyaslandığında; 2020 yılında iş kazası sonucu hayatını kaybeden sigortalı kişi sayısının 1.236[10], 2021 yılında 1.371 olduğu, 2022 yılında ise bu sayının 1.443'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Çalışma hayatı ölümlü kazaların meydana gelme olasılığının yüksek olduğu bir alan olduğundan önlenebilir nedenlerden kaynaklı ölümlere ilişkin gerekli düzenlemelerin yapılmasında, tedbirlerin alınmasında ve buna ilişkin izlemelerin gerçekleştirilmesinde yaşam hakkı bağlamında devletin pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır.[11] Bu bağlamda, 2022 yılında meydana gelen iş kazaları ve bu kazalar sonucunda meydana gelen can kayıpları[12] göz önünde bulundurulduğunda önlenebilir nedenlerden kaynaklanan iş kazalarının azaltılması amacıyla iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine ilişkin uygulamaların daha etkin denetiminin, gerekiyorsa revizesinin sağlanması ve ihlal halinde uygulanan yaptırımların artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Yaşam hakkı kapsamında ele alınması gereken alanlar arasında trafik kazaları neticesinde meydana gelen ölüm ve yaralanma olayları da yer almaktadır. AİHM içtihadında da belirtildiği üzere karayollarının güvenliğinin sağlanması devletin yaşam hakkına ilişkin pozitif yükümlülüklerinden biri olarak kabul edilebilmektedir.[13] Aşağıdaki tabloda 2022 yılı içerisinde meydana gelen trafik kazaları neticesinde

---

9 2022 yılı verileri 4/1-a ve 4/1-b kapsamı verilerini içermektedir. 2022 yılı verileri geçicidir.

10 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, Ankara, 2022, s.19 .

11 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara, 2022, s.14 .

12 Türkiye Taşkömürü Kurumu Amasra Müessese Müdürlüğüne bağlı maden ocağında 14/10/2022 tarihinde meydana gelen patlamada 41 işçi hayatını kaybetmiştir. Bartın'da (Amasra) maden ocağında grizu patlaması: 41 can kaybı, https://www.ntv.com.tr/turkiye/bartinda-amasra-maden-ocaginda-grizu-patlamasi-41-can-kaybi,phKAc0KhLUGkkDFyVD1oPQ# , (E.T. 14/4/2023).

13 AİHM, Fatih Çakır ve Merve Nisa Çakır/Türkiye, Başvuru no. 54558/11,2018, para. 41.

toplam kaza sayısı, ölü sayısı ve yaralı sayısı gibi hususlara ilişkin veriler yer almaktadır;[14]

Tablo 4: Trafik Kazası İstatistikleri (2011-2022)[15]

Yıl	Toplam kaza sayısı	Ölümlü yaralanmalı kaza sayısı	Maddi hasarlı kaza sayısı	Ölü sayısı			Yaralı sayısı
				Toplam	Kaza yerinde	Kaza sonrası(1)	
2011	1 228 928	131 845	1 097 083	3 835	3 835	-	238 074
2012	1 296 634	153 552	1 143 082	3 750	3 750	-	268 079
2013	1 207 354	161 306	1 046 048	3 685	3 685	-	274 829
2014	1 199 010	168 512	1 030 498	3 524	3 524	-	285 059
2015	1 313 359	183 011	1 130 348	7 530	3 831	3 699	304 421
2016	1 182 491	185 128	997 363	7 300	3 493	3 807	303 812
2017	1 202 716	182 669	1 020 047	7 427	3 534	3 893	300 383
2018	1 229 364	186 532	1 042 832	6 675	3 368	3 307	307 071
2019	1 168 144	174 896	993 248	5 473	2 524	2 949	283 234
2020	983 808	150 275	833 533	4 866	2 197	2 669	226 266
2021	1 186 353	187 963	998 390	5 362	2 421	2 941	274 615
2022	1 232 957	197 261	1 035 696	5 229	2 282	2 947	288 696

(1) Trafik kazasında yaralanıp sağlık kuruluşuna sevk edilenlerden kazanın sebep ve tesiriyle 30 gün içinde ölenleri kapsamaktadır.

- Bilgi yoktur.

TÜİK tarafından yayımlanan[16] trafik kazası istatistiklerine göre 2022 yılında meydana gelen toplam trafik kazası sayısı 1.232.957, ölümlü yaralanmalı trafik kazası sayısı 197.261'dir. Bu kapsamda 2022 yılında trafik kazalarında hayatını kaybeden kişi sayısı 5.229 iken yaralanan kişi sayısı 288.696'dır. Bu çerçevede, İHEP'te insan hayatının korunması amacıyla gerekli tedbirlerin alınması hedefi öngörülmüştür. Öngörülen hedef kapsamında, önlenebilir nedenlerden kaynaklı ölümlerin azaltılması amacı doğrultusunda trafik kazaları nedeniyle oluşabilecek ölüm ve yaralanma riskinin en aza indirilmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasına ilişkin faaliyetlere hız kazandırılması gerektiği değerlendirilmektedir.[17]

Yaşam hakkı kapsamında, Birleşmiş Milletler (BM) Binyıl Kalkınma Hedefleri

14 Emniyet Genel Müdürlüğü Trafik Başkanlığı, Trafik İstatistik Bülteni, Ülke Geneli, Aralık 2022, s. 3, http://trafik.gov.tr/kurumlar/trafik.gov.tr/04-Istatistik/Aylik/aralik22.pdf , (E.T. 31/3/2023).

15 TÜİK, Karayolu Trafik Kaza İstatistikleri, 2022, 25/5/2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Karayolu-Trafik-Kaza-Istatistikleri-2022-49513 , (E.T. 13/1/2023).

16 Karayolu trafik kaza istatistiklerine ilişkin veriler Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığının idari kayıtlarından derlenmekte ve Resmi İstatistik Programı kapsamında TÜİK tarafından yıllık olarak yayımlanmaktadır.

17 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021, s. 79, https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf , (E.T. 5/4/2023).

arasında belirlenen bebek ölüm oranlarının da ele alınması gerekmektedir. Bebek ve çocukları hayatta tutma hedefleri güncel olarak, BM Kadınlar Çocuklar ve Adolesanların Sağlığı Küresel Stratejisi (2016-2030) ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri dâhil sayısız küresel girişim tarafından benimsenmektedir. Türkiye'de bebek ölüm oranı, 2021'de 1000 canlı doğumda 7,922 iken 2022'de %4,13 düşüşle 7,595 olmuştur.[18] BM Çocuk Ölümleri Tahminleri Kuruluşlar Arası Grubunun 2020 yılı raporuna göre ülkemiz, son 30 yılda bebek ve çocuk ölümlerini en hızlı düşüren 3'üncü ülke konumundadır.[19] Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi konusundaki gelişmeyle birlikte yenidoğan ve çocuk ölüm oranlarının en aza indirilmesi amacıyla alınan tedbirlerin etkili şekilde uygulanmaya devam edilmesi[20] gerektiği değerlendirilmektedir.

Yaşam hakkı kapsamında incelenmesi gereken bir diğer alanı, raporun sağlık hakkı bölümünde de ayrıca ele alınacak olan sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olgusu oluşturmaktadır. Sağlık- Sen tarafından paylaşılan verilere göre, sağlık çalışanlarına yönelik 2021 yılında 190 şiddet olayı yaşanırken ''2022 Sağlıkta Şiddet Raporu''nda 2022 yılında 216'sı hem sözlü hem fiili, 32'si sözlü, 1'i mobbing şeklinde kendini gösteren 249 şiddet olayının yaşandığı belirtilmektedir. Mağdurlara meslek bazında bakıldığında en çok doktor ve hemşirelerin şiddete maruz kaldıkları da raporda yer alan diğer husustur. 2022 yılında 494 saldırganın neden olduğu 249 şiddet vakasında 422 sağlık çalışanı şiddete maruz kalmış; 1 doktor ve 1 güvenlik görevlisi ise görevi başında hayatını kaybetmiştir.[21] Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, çalışanların yaşam hakkının ihlal edilmesine neden olurken öte yandan çalışanların mesleki tatminlerinin azalması sonucunu doğurmakta ve sağlık hizmetlerinin sunumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim Sağlık Bakanlığının cevabi yazısında da COVID-19 pandemisi sebebiyle sağlık çalışanlarının zaten

---

18 Turkey Infant Mortality Rate 1950-2023, https://www.macrotrends.net/countries/TUR/turkey/infant-mortalityrate#:~:text=The%20current%20infant%20mortality%20rate,a%204.13%25%20decline%20from%202021 , (E.T. 12/4/2023).

19 T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığının Kuruluşunun 100. Yılında Türkiye'de Bebek Ölümleri Durum Raporu, Ankara, 2021, s. i ve 2, https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cocuk_ergen_db/dokumanlar/yayinlar/Kitaplar/Saglik_Bakanliginin_Kurulusunun_100._Yilinda_Turkiyede_Bebek_Olumleri_Durum_Raporu.pdf , (E.T. 14/4/2023).

20 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021.

21 Sağlık Sen Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası, Sağlık-Sen 2022 Yılı Sağlıkta Şiddet Raporu, 2023, http://www.sagliksen.org.tr/haber/12308/saglik-sen-2022-yili-saglikta-siddet raporu#:~:text=Aral%C4%B1k%20ay%C4%B1nda%20ya%C5%9Fanan%2015%20%C5%9Fiddet,ise%20g%C3%B6revi%20ba%C5%9F%C4%B1nda%20hayat%C4%B1n%C4%B1%20kaybetti. , (E.T. 6/4/2023).

uzun ve yorucu olan çalışma saatlerinin daha da uzadığı bununla birlikte çok sayıda sağlık çalışanının enfeksiyona yakalanması ile birlikte çalışma koşullarının daha da ağırlaştığı tespit edilmiştir.[22] Bu kapsamda Bakanlık tarafından şiddetin önlenmesine yönelik; hasta yoğunluğunun fazla olduğu alanlarda yerinde değerlendirme ekiplerinin kurulduğu ve ekibin olası sorunların önüne geçilmesi yönünde çalışmalar yapmasının sağlandığı, Beyaz Kod bildirimi olarak sonuçlanan şiddet olayının; altında yatan temel sebeplerin ortaya konması, sorun olarak ortaya çıkan durumların kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutularak gerekli düzeltmelerin yapılmasını kapsayan kök neden ve çözüm analizi uygulaması çalışmalarına başlandığı, şiddete sebebiyet veren durumlarla ilgili tespit ve önerilerin iletilebileceği "Çalışan Hakları ve Güvenliği Birimi Talep ve Öneri Formu"nun sağlık çalışanlarının kullanımına sunulduğu belirtilmiştir. Ayrıca, çalışanların motivasyonunun artırılmasına yönelik çalışmaların ilgili birimler tarafından takip edildiği, şiddetin en fazla yaşandığı alanlar belirlenerek güvenlik önlemlerinin artırılmasının sağlandığı, sağlık tesislerinde fiziki düzenlemeler ve güvenliği artırmaya yönelik iyileştirmeler yapıldığı, başta acil servisler olmak üzere hastanelerin birçok alanında polis ve özel güvenlik görevlisi görevlendirildiği ve güvenlik kameraları yerleştirildiği, şiddet olayı gerçekleşmeden güvenlik görevlilerinin olay yerine intikalini sağlayan güvenlik destek uygulamasının hayata geçirildiği de ifade edilmiştir. Bu minvalde, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin artış oranı göz önünde bulundurulduğunda, konuya ilişkin toplumsal farkındalığın artırılması, şiddeti önleyici ve mağdurlara yönelik koruyucu politikaların sistemli bir şekilde hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

12/5/2022 tarihinde TBMM'de sağlık çalışanlarına yönelik kasten yaralama suçlarında tutuklu yargılamayı sağlayan, sağlıkta kamu hizmetini engelleme suçunu ise daha ağır bir ceza olarak düzenleyen kanun teklifi kabul edilmiştir.[23] İlgili kanun teklifinin TBMM'de görüşülerek kanunlaşması, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin önlenmesi bağlamında oldukça önemli bir adımdır. Bu mevzuat değişikliklerine ek olarak, sağlık çalışanlarına yönelik devam eden şiddeti önlemek amacıyla kısa, orta ve uzun vadeli planlar yapılmalıdır. Kısa vadede sağlık çalışanlarının hakları konusunda bilgilendirilmesi, hem şiddete maruz kalan hem de şiddet faili

22 Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı.

23 Özel Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları Derneği, Sağlıkta Şiddet ve Malpraktis Yasası Mecliste Kabul Edildi – 16/5/2022,https://ohsad.org/saglikta-siddet-ve-malpraktis-yasasi-mecliste-kabul-edildi-16-mayis 2022/#:~:text=12%20May%C4%B1s%202022%20tarihinde%20yap%C4%B1lan,%C3%A7arpt%C4%B1ran%20kanun%20maddesi%20kabul%20edildi. , (E.T: 6/4/2023).

hakkında rehabilitasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılması, şiddet uygulayanlara verilen ceza ve yaptırımların kamuoyu ile paylaşılması; orta ve uzun vadede ise şiddete yol açan faktörlerin araştırılması, güvenlik görevlilerinin sayı ve niteliğinin artırılması, sağlıkta insan kaynakları planlamasının gözden geçirilmesi, toplumsal farkındalığın sağlanması amacıyla halkın sağlık okuryazarlığının yükseltilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.[24]

Yaşam hakkı kapsamında ele alınması gereken alanlardan bir diğerini doğal afetler neticesinde meydana gelen ölüm olayları oluşturmaktadır Türkiye, sıklıkla doğal afetlere maruz kalan bir coğrafyada konumlanması nedeniyle, başta depremler olmak üzere, heyelan, su baskını ve çığ gibi çeşitli afetlerle karşılaşma riski altındadır. Afetler ülkesi olan Türkiye'de ortalama olarak beş yılda bir geniş çapta can ve mal kaybına yol açan bir deprem yaşanmaktadır.

4/11/2022 tarihinde İzmir ilinin Buca ilçesinde 4,9 büyüklüğünde; 23/11/2022 tarihinde Düzce ilinin Gölyaka ilçesinde 5,9 büyüklüğünde[25] deprem meydana gelmiştir. Depremlere ek olarak heyelan, sel/su baskını, kaya düşmesi, çığ düşmesi gibi doğal afetler de bölgeler/mevsimler bazında sıklıkla yaşanmaktadır.[26] Türkiye'de 2022 yılı içerisinde; 26 çığ düşmesi, 169 deprem, 332 su/sel baskını, 402 toprak kayması, 1571 diğer doğal afetler, 209 doğal nedenlerle orman yangını olmak üzere 2.709 afet meydana gelmiştir. Bu afetlerde; 3'ü çığ düşmesinde, 6'sı sel/su baskınında, 18'i diğer doğal afetlerde olmak üzere toplam 27 kişi hayatını kaybetmiştir.[27]

Yaşam hakkı bağlamında, doğal afet durumlarında devletler vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak amacıyla afet öncesinde, afet esnasında ve afet sonrasında afetten doğacak zararları önlemeye yönelik gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu bağlamda doğal afetler, öngörülebilirlik açısından mücbir sebep olarak değerlendirilse de Danıştayın içtihadında da belirtildiği üzere idarenin yükselen standartları karşısında doğal afetlerin sonuçlarının önlenmesi ve

---

24 Sağlık Sen Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikasının 10/2/2023 tarihli ve MSK.03.SS.30/2023/0124 sayılı cevabi yazısı.

25 AFAD, Düzce'de Meydana Gelen 5,9 Büyüklüğündeki Deprem Hk. Basın Bülteni (23.11.2022, Saat 19.00 itibarıyla), 23/11/2022, https://www.afad.gov.tr/duzcede-meydana-gelen-59-buyuklugundeki-deprem-hk-basin-bulteni-23112022-saat-1900-itibariyla , (E.T: 13/1/2024).

26 AFAD, Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri, 2018, s.8, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/turkiye_de_afetler.pdf , (E.T. 31/3/2023).

27 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E22659617730.08.015433 sayılı cevabi yazısı.

doğa olayları sonucu meydana gelebilecek can kayıplarını önlemek açısından devletlerin pozitif yükümlülükleri devam etmektedir.[28] Bu çerçevede, devletin pozitif yükümlülükleri kapsamında doğal afetlerden kaynaklanan can kayıplarının en aza indirilmesi amacıyla risk azaltma çalışmalarının yapılması, afetlere dayanıklı olan güvenli yerleşim birimlerinin oluşturulması ve farkındalık artırıcı çalışmaların çoğaltılması gerektiği değerlendirilmektedir.[29]

Yaşam hakkı kapsamında ele alınması gereken alanlardan biri de insan haklarının yatay etkisi bağlamında kasten öldürme ve kasten yaralamaya ilişkin verilerdir. Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluk alanında 2022 yılı içerisinde 1.641 kasten öldürmeye teşebbüs ve 322.412 kasten yaralama olayı yaşanmış olup 1.773 kişi hayatını kaybetmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk alanında 2022 yılı içerisinde meydana gelen 493 kasten öldürme olayında 451'i erkek ve 107'si kadın olmak üzere 558 kişi hayatını kaybetmiş; 44.644 kasten yaralama olayında 46.408'i erkek ve 23.468'i kadın olmak üzere 69.876 kişi yaralanmıştır. [30]

Yaşam hakkının yoğun biçimde ihlaline yol açan bir diğer durum da terör faaliyetleri sonucunda yaşanmaktadır. Terörle mücadele kapsamında alınan güvenlik önlemlerinden terör faaliyetlerinin önlenmesine varıncaya kadar yürütülen çalışmalar yaşam hakkının korunması açısından büyük önem arz etmektedir.[31] Konuya ilişkin ayrıntılı değerlendirmelere, bu Rapor'un "terörle mücadele" başlığı altında yer verilecektir.

2.2. İşkence ve Kötü Muamele Yasağı

Bireyin fiziksel bütünlüğünü ve onurunu koruyan işkence ve kötü muamele yasağı, Avrupa Konseyini oluşturan demokratik toplumların temel değerlerindendir. AİHS'in 3'üncü maddesinde yer alan *"Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."*[32] ve Anayasa'nın 17'nci maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan *"Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse*

28 E. Ethem Atay, İdare Hukuku, 2018, s. 779'dan aktaran: TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara, 2022, s.17.

29 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 11. Kalkınma Planı (2019-2023), 2019, s. 186,https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf , (E.T. 5/4/2023).

30 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E22659617730.08.015433 sayılı cevabi yazısı.

31 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, Ankara, 2022, s. 18.

32 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (1950), m. 3.

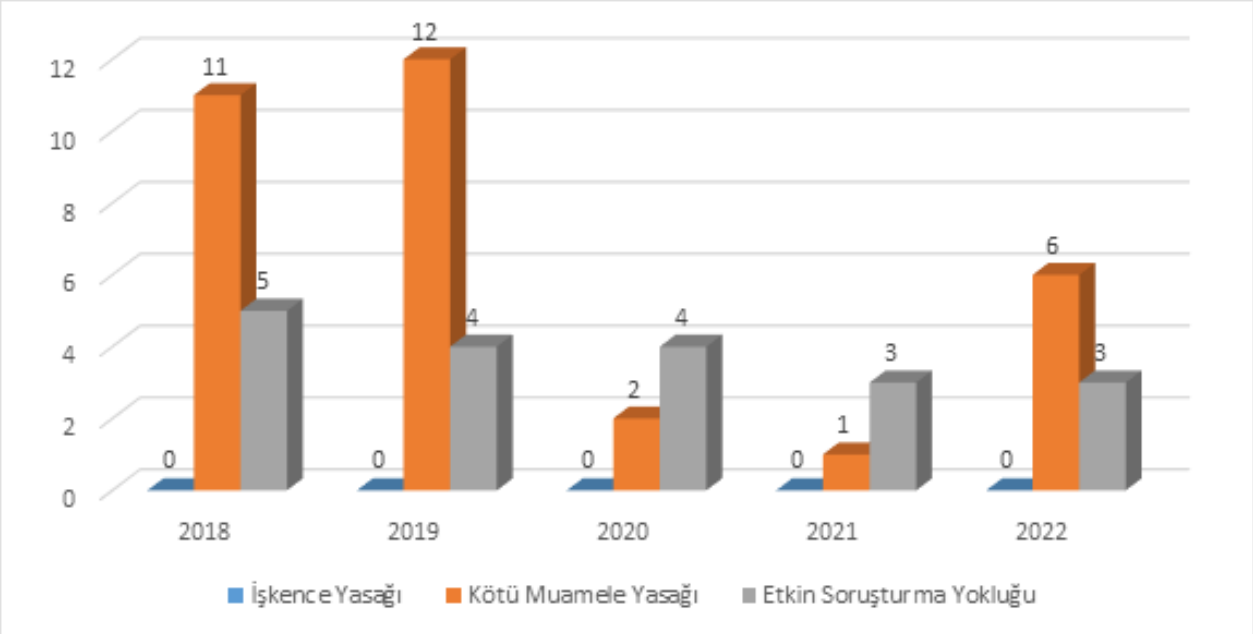
insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz."[33] düzenlemeleri ile işkence yasağı güvence altına alınmıştır.

Uluslararası insan hakları müktesebatı, işkenceyi, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyi ve cezayı mutlak şekilde yasaklayarak hiçbir istisnaya yer vermemekte; işkence ve kötü muamele yasağının, uluslararası kamu düzeninin emredici hukuk kuralı (jus cogens) niteliğinde olduğunu kabul etmektedir. AİHM, AİHS'in 3'üncü maddesinde yer alan işkence yasağının devlete 'işkence ve kötü muamele yapmama yükümlülüğü' ve 'işkence ve kötü muameleye karşı koruma yükümlülüğü' şeklindeki maddi yükümlülükleri ve 'işkence ve kötü muameleyi soruşturma yükümlülüğü' şeklinde bir usul yükümlülüğü yüklediğini kabul etmektedir.

AİHM'in, AİHS'in 3'üncü maddesinde güvence altına alınan işkence ve kötü muamele yasağı kapsamında Türkiye aleyhine vermiş olduğu kararların yıllar içerisindeki dağılımı incelendiğinde, 2016 yılı ve sonrasında işkence yasağının ihlali kararı verilmediği, kötü muamele yasağı ve etkin soruşturma yükümlülüğü kapsamında verilen ihlal kararlarının ise son 3 yılda düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 2022 yılında kötü muamele yasağı kapsamında 6 ihlal kararı, etkin soruşturma yokluğu kapsamında 3 ihlal kararı olmak üzere toplam 9 ihlal kararı verildiği görülmektedir. 2021 yılında kötü muamele yasağı kapsamında 1 ihlal kararı, etkin soruşturma yokluğu kapsamında 3 ihlal kararı olmak üzere toplam 4 ihlal kararı verildiği göz önüne alındığında 2022 yılında kötü muamele yasağı kapsamında ihlal sayısının arttığı müşahede edilmektedir.

33 1982 Anayasası, m. 17/3.

Tablo 5: Yıllara Göre AİHM Tarafından İşkence ve Kötü Muamele Yasağına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[34]

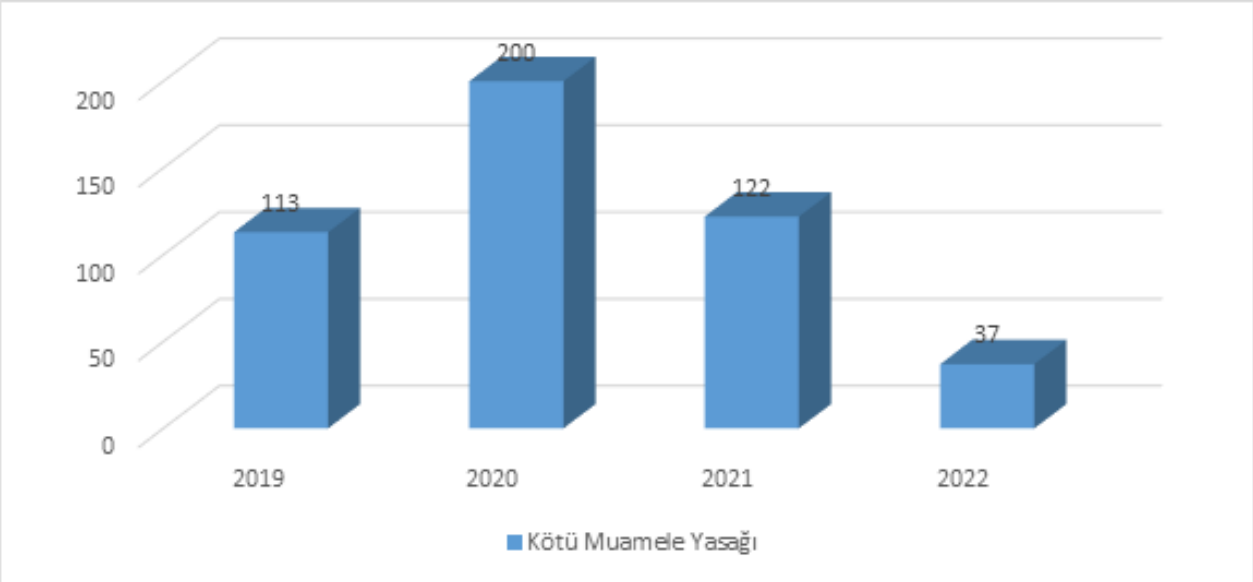
AYM'nin bireysel başvuru aldığı 23/9/2012 tarihinden 31/12/2022 tarihine kadar yapılan bireysel başvurulardan kötü muamele yasağının ihlal edildiğine hükmedilen başvuru sayısı 540 olmuştur. Bu sayının tüm ihlal kararları içerisindeki oranı ise % 0,9'dur. AYM'ye 1/1/2022 – 31/12/2022 tarihleri arasında haklar bazında gelen bireysel başvuru sayısına bakıldığında ise kötü muamele yasağı kapsamında 3.318 başvuru[35] yapıldığı görülmektedir.[36]

34 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10 , (E.T. 15/1/2024).

35 Bir dosyada birden fazla hak ihlaline ilişkin başvuru yapılabilmektedir.

36 Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve 2023/224 sayılı cevabi yazısı.

Tablo 6: Yıllara Göre AYM Tarafından Kötü Muamele Yasağına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[37]

Türkiye'de, 2003 yılından itibaren "işkenceye sıfır tolerans" politikası doğrultusunda işkence ve kötü muamelenin önlenmesi ve etkili şekilde soruşturulması amacıyla gerekli yasal ve idari tedbirler alınmış ve mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. 2013 yılında Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) işkence suçuna ilişkin zamanaşımı kaldırılarak işkence suçunun faillerinin cezasız bırakılmaması ve işkence ile daha etkin mücadele edilebilmesi amacıyla önemli bir adım atılmıştır. İHEP'te de "işkenceye sıfır tolerans" anlayışı doğrultunda, disiplin suçlarında da zamanaşımının kaldırılacağına ilişkin bir faaliyet öngörülmüştür.[38] 8/3/2018 tarihli ve 30354 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun[39] ile

37 Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/ , (E.T. 15/1/2024). Söz konusu istatistiki veriler AYM'nin web sitesinde yer alan veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin işkence ve kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri ise, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin kötü muamele yasağına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

38 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021, s. 71, https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf , (E.T. 14/4/2023).

39 https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7068.pdf , (E.T. 13/1/2024).

yasal güvenceye bağlanan 23/1/2017 tarihli ve 29957 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 682 No'lu Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'yle; işkence yapmak, kolluk kuvvetleri personeli yönünden devlet memurluğundan çıkarma sebeplerinden biri olarak kabul edilmiştir.[40]

İşkence ve kötü muamele yasağı konusunda atılan önemli adımlara rağmen 2022 yılı içerisinde işkence ve kötü muamele yasağının ihlaline ilişkin kamuoyuna yansıyan bazı iddialar bulunmaktadır. Basına yansıyan olaylarda, Silivri 5 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda hükümlü olarak bulunan bir mahpusun infaz koruma memurları tarafından kötü muameleye maruz bırakıldığı ve hayatını kaybettiği iddiası yer almaktadır.[41] TİHEK heyeti, ulusal önleme mekanizması görevi kapsamında İstanbul Silivri 5 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna 2022 yılı içerisinde ziyaret gerçekleştirmiş ve basına yansıyan haberlere istinaden olay Kurumumuz tarafından da takibe alınmıştır. Ayrıca, Silivri Cumhuriyet Başsavcılığınca, hükümlünün rahatsızlandıktan sonra sevk edildiği hastanede hayatını kaybetmesine ilişkin soruşturma açıldığı ve soruşturmanın titizlikle yürütülerek neticelendirileceği belirtilmiştir.[42]

TİHEK, 6701 sayılı Kanun ile "işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması işlevini yerine getirmekle" görevlendirilmiştir. Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM), İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol (OPCAT) hükümleri çerçevesinde kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretler yapmak üzere oluşturulan sistemi ifade etmektedir. TİHEK bu kapsamda özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin bulundukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmekte, ziyaretlere ilişkin raporlar ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmekte ve Kurulca gerekli görülmesi durumunda kamuoyuna da açıklanmaktadır.[43] Bu görev kapsamında 2022 yılında toplam 46 ilde 63 merkez ziyaret

---

40 23/1/2017 tarihli ve 29957 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname; 8/3/2018 tarihli ve 30354 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun.

41 Uluslararası Af Örgütü, 2022/23 Raporu, Dünyada İnsan Haklarının Durumu, 2023, s. 68, https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/TR_2022-23%20AnnualReport.pdf , (E.T. 14/4/2023).

42 Başsavcılık'tan açıklama, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/silivri-cumhuriyet-bassavciligindan-FY'nin-y-olumune-iliskin-aciklama/2562916, (E.T. 21/12/2023).

43 20/4/2016 tarihli ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, m. 2 (k) ve 9 (h), (ı) ve (j).

edilmiştir. 2022 yılında, daha önceki yıllarda hiç gidilmeyen 37 il ziyaret edilmiş ve böylece 81 ilin tamamına TİHEK, UÖM görevi kapsamında ziyaret gerçekleştirmiştir. UÖM kapsamında gerçekleştirilen 63 ziyaretin 56'sı izleme ziyareti, 7'si takip ziyaretidir. Yıl içerisinde yapılan 63 ziyaretten; 3'ü resen inceleme kararı neticesinde gerçekleştirilen ziyaret, 2'si TİHEK ve BM İşkenceyi ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezayı Önleme Alt Komitesi (SPT) yetkililerinden oluşan heyet tarafından ve 1'i ise TİHEK ve Azerbaycan Ombudsmanlığı yetkililerinden oluşan heyet tarafından gerçekleştirilen ortak ziyarettir.[44] Kurumumuz tarafından UÖM görevi kapsamında 4/8/2022 tarihinde Gaziantep Geri Gönderme Merkezine gerçekleştirilen habersiz ziyarette, iki özel güvenlik görevlisinin Merkezdeki dört yabancıya kötü muamelede bulunduğu tespit edilerek Gaziantep Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur.[45] Kurum, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin UÖM kapsamındaki başvurularını incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmekle de görevli kılınmıştır.[46] Bu çerçevede TİHEK'e UÖM görevi kapsamında 1/1/2022 – 31/12/2022 tarihleri 947 başvuru yapılmış olup ilgili başvurulara dair işlemler yürütülmektedir. [47]

OPCAT'in denetim mekanizması olan SPT, 4/9/2022- 15/9/2022 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu kapsamda SPT heyeti ve Kurumumuz tarafından 7/9/2022 tarihinde Sincan 1 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'na[48] ve 13/9/2022 tarihinde Çankaya İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethanelerine[49] ortak ziyaretlerde bulunulmuş; Sincan 1 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ziyaretinden sonra gerçekleştirilen toplantıda, SPT Üyelerinin ziyarete ilişkin görüşleri ile birlikte ulusal önleme mekanizmasının önleyici rolü ile işkence ve kötü muamelenin önlenmesi konuları ele alınmıştır. 6/9/2022 ve 14/9/2022 tarihlerinde ise SPT heyeti ile Kurumumuz tarafından toplantılar gerçekleştirilmiştir.[50]

---

44 TİHEK 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s.93.

45 TİHEK, Kurumumuz Tarafından Tespit Edilen Kötü Muamele Hakkında memursen Açıklaması, https://www.tihek.gov.tr/kurumumuz-tarafindan-tespit-edilen-kotu-muamele-hakkinda-basin-aciklamasi , (E.T. 18/4/2023).

46 TİHEK Kanunu, m. 9/1 (i).

47 TİHEK 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s. 83.

48 TİHEK, TİHEK ve SPT'den Sincan 1 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna Ortak Ziyaret, https://www.tihek.gov.tr/tihek-ve-sptden-sincan-1-nolu-l-tipi-kapali-ceza-infaz-kurumuna-ortak-ziyaret , (E.T. 10/4/2023).

49 TİHEK, TİHEK ve SPT heyetinden Çankaya İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethanelerine Ortak Ziyaret, https://www.tihek.gov.tr/tihek-ve-spt-heyetinden-cankaya-ilce-emniyet-mudurlugu-nezarethanelerine-ortak-ziyaret , (E.T. 10/4/2023).

50 TİHEK, SPT Heyetinden Kurumumuza ziyaret, https://www.tihek.gov.tr/spt-heyetinden-kurumumuza-ziyaret , (E.T. 10/4/2023).

İşkence ve kötü muamele yasağı kapsamında ele alması gereken alanlardan biri de sınır dışı kararı ve idari gözetime alternatif tedbirlerdir. İçişleri Bakanlığından alınan verilere göre, 6/3/2023 tarihi itibarıyla ülkemizde 24 ilde 28 geri gönderme merkezi bulunmaktadır. 2022 yılında geri gönderme merkezlerinde toplam 308.781 yabancı barındırılmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı[51], pandemi döneminde COVID-19 testi pozitif çıkan ve yüksek risk grubunda bulunan hamile, engelli, yaşlı ve kronik hastalığa sahip yabancıların özel durumu değerlendirilerek bu kişiler hakkında sınır dışı kararı alınmamakta veya idari gözetime alternatif tedbirler uygulanmaktadır.[52] Yabancıların sağlık durumlarının gözetilerek haklarında sınır dışı kararı alınmaması veya idari gözetime alternatif tedbirler uygulamasının hayata geçirilmesinin işkence ve kötü muamele yasağı kapsamında önemli bir güvence olduğu değerlendirilmektedir. Zira sınır dışı etme kararları, sınır dışı etme halinde ölüm cezasıyla karşılaşma, öldürülme veya işkence görme riski barındırabilmesinin yanı sıra kimi hallerde işkence ve kötü muamele yasağının ihlaline sebebiyet verebilmektedir. Bu sebeple alınan tedbirler kayda değerdir.

İşkence ve kötü muamele yasağı kapsamında ele alınması gereken alanlardan bir diğeri de alıkonulma mekânlarındaki kalabalıklaşmanın yol açabileceği sorunlardır. 2022 verilerinden hareketle Türkiye, ceza infaz kurumlarında en yüksek kalabalıklaşma oranına sahip Avrupa Konseyi üyesi ülke olmaya devam etmektedir.[53] 31/12/2021 tarihi itibarıyla ceza infaz kurumlarında 259.839 hükümlü ve 38.043 tutuklu olmak üzere toplam 297.882 mahpus bulunmaktayken; 31/12/2022 tarihi itibarıyle 298.926 hükümlü ve 42.082 tutuklu olmak üzere toplam 341.008 mahpusun bulunduğu ve 2022 yılında 2021 yılına kıyasla toplam mevcudun %14,48 arttığı anlaşılmaktadır.[54]

İHEP'te kişinin maddi ve manevi bütünlüğü ile özel hayatının güvence altına alınması amacı altında işkence ve kötü muameleye sıfır tolerans politikasının titizlikle uygulanmaya devam edilmesi hedefi kapsamında SPT tavsiyeleri dikkate alınarak nezarethaneler ile geri gönderme merkezlerinin fiziki kapasiteleri dâhil

---

51 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genel Müdürlüğün statüsü Başkanlık olarak değiştirilmiştir.

52 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E22659617730.08.015433 sayılı cevabi yazısı.

53 Avrupa Komisyonu, 2022 Türkiye Raporu, Brüksel, 12/10/2022, s. 34, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf , (E.T. 14/4/2023).

54 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün 21/3/2023 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2023]-2534/43677 sayılı cevabi yazısı.

standartları korunarak sürekli gözden geçirileceği, ceza infaz kurumlarında barınma koşullarına ilişkin standartların daha da yükseltilmesi için çalışmalara devam edileceği şeklinde faaliyetler öngörülmüştür.[55] Bu kapsamda alıkonulma mekânlarındaki kalabalıklaşma sorununun çözümüne yönelik adımlar atılması ve barınma koşullarına ilişkin standartların yükseltilmesi amacıyla devam eden çalışmalara hız kazandırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

2.3. Göç Olgusu ve Sığınma Hakkı

İnsan hakları ve göç olgusu 2022 yılında da uluslararası ve ulusal düzeyde sıkça gündeme gelen konulardan biri olmuştur. 24/2/2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna savaşı neticesinde milyonlarca kişi mülteci durumuna düşmüştür. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'ne göre 4/10/2022 tarihi itibarıyla 12 milyondan fazla Ukrayna vatandaşı savaş nedeniyle yerinden edilmiş veya mülteci olmuştur.[56]

Denizlerde göçmenlere yönelik bazı devletler tarafından uygulanan geri itme eylemleri,[57] göç ve sığınma olgusunun insan hakları boyutuyla değerlendirilmesini 2022 yılında da zorunlu kılmıştır.[58] Bu doğrultuda, Kurumumuz tarafından gerçekleştirilen çok sayıda saha ziyaretlerini de içeren çalışmalar neticesinde "Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu" yayımlanmıştır.[59] Nitekim söz konusu geri itme eylemleri, uluslararası insan hakları hukuku bakımından başta yaşam hakkı ve işkence ve kötü muamele yasağı olmak üzere birtakım ihlallere sebebiyet vermektedir.[60]

---

55 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021, s. 71, https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf , (E.T. 14/4/2023).

56 "How many Ukrainian refugees are there and where have they gone?", BBC News, https://www.bbc.com/news/world-60555472, (E.T. 14/3/2023).

57 Geri itme, mültecilerin ve sığınmacıların ülke sınırlarına varmadan ya da sınırları geçtikten sonra durdurulması amacıyla gerçekleştirilen uygulama ve politikalar olarak tanımlanmaktadır.

58 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara, 2022, s. 20.

59 Kurumumuz tarafından konuyla ilgili bir basın açıklaması yapılmıştır. Bkz. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Sığınmacılara ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerine İlişkin Basın Açıklaması", https://www.tihek.gov.tr/siginmacilara-ve-duzensiz-gocmenlere-yonelik-geri-itme-eylemlerine-iliskin-basin-aciklamasi/, (E.T. 14/3/2023). Kurumumuz tarafından hazırlanan rapor için bkz. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu", https://www.tihek.gov.tr/siginmacilar-ve-duzensiz-gocmenlere-yonelik-geri-itme-eylemlerinin-insan-haklari-perspektifinden-degerlendirilmesi-raporu/, (E.T. 13/3/2023).

60 Detay için bkz. TİHEK, Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları

Ülkemiz, büyük çaplı siyasi, sosyal ve ekonomik olayların meydana geldiği bir jeopolitik konumda bulunması sebebiyle yüksek seviyede göç hareketleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Bölgede yaşanan gelişmeler özellikle komşu ülkelerden Türkiye'ye olan göç hareketlerini hızlandırmaktadır. Bu süreçte meydana gelen ve etkileri halen devam eden Suriye iç savaşı, bölgedeki sığınmacıların yoğun olarak ülkemize göç etmesine neden olmuştur. Ülkemizde geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 2/2/2023 tarihi itibarıyla 3.500.964'tür. Söz konusu Suriyelilerin 47.467'si geçici barınma merkezlerine yerleşmiş durumdadır.[61] BM verilerine göre Türkiye, 2022 yılında en fazla sığınmacı barındıran ülke konumundadır.[62]

2022 yılı içerisinde 285.027 düzensiz göçmen yakalanmış olup söz konusu düzensiz göçmenlerin 115.775'i Afganistan, 46.909'u Suriye uyrukludur.[63] 2022 yılında 33.246 kişi uluslararası koruma başvurusunda bulunmuştur. Bu bağlamda, en fazla uluslararası koruma başvurusunda bulunan ilk 3 uyruk, Afganistan, Ukrayna ve Irak şeklindedir.[64]

Ülkemizde hâlihazırda 2'si geçici olmak üzere 30 adet geri gönderme merkezi bulunmaktadır.[65] Söz konusu merkezlere Kurumumuz tarafından UÖM görevi kapsamında düzenli ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda 2022 yılında 6 adet geri gönderme merkezi ziyareti gerçekleştirilmiştir.[66] Geri gönderme merkezlerine gerçekleştirilen ziyaretler sonrasında hazırlanan raporlar, kamuoyuna açıklanıp ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmiştir.[67]

Geri gönderme merkezlerinde barınan yabancılara illerdeki ihtiyaca göre Valilik oluruna istinaden İl Sağlık Müdürlüklerince sağlık personeli görevlendirilerek birinci basamak temel ve koruyucu sağlık hizmetleri sunulmaktadır. İhtiyaç halinde

---

Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu, Ankara, 2022.

61 Göç İdaresi Başkanlığı, "Geçici Koruma", https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, (E.T. 13/3/2023).

62 The United Nations Refugee Agency, "Welcome to UNHCR's Refugee Population Statistics Database", https://www.unhcr.org/refugee-statistics/, (E.T. 13/3/2023).

63 Göç İdaresi Başkanlığı, "Düzensiz Göç", https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler, (E.T. 13/3/2023).

64 Göç İdaresi Başkanlığı, "Uluslararası Koruma", https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler, (E.T. 13/3/2023).

65 Göç İdaresi Başkanlığı, "Merkezler", https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri33, (E.T. 13/3/2023).

66 TİHEK, Faaliyet Raporu 2022. https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/2022.pdf (E.T. 28/8/2023.)

67 Detaylı bilgi için bkz. TİHEK, "Raporlar", https://www.tihek.gov.tr/kategori/rapor/uom-raporlari, (E.T.14/3/2023).

ise söz konusu yabancıların Sağlık Bakanlığına bağlı ikinci basamak sağlık hizmet sunucularına sevkleri yapılmaktadır.[68]

Türkiye'deki sığınmacılara yönelik entegrasyon ve uyum konusunda çalışmalar sürdürülmektedir. Göç İdaresi Başkanlığınca yayımlanan "Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı" kapsamında belirtilen stratejik önceliklerden biri "toplumsal katılım ve uyum"dur. İlgili stratejik öncelik çerçevesinde "göçe ve göçmenlere ilişkin toplumsal algının ve tutumun toplumsal uyuma katkı sağlayacak şekilde yönetilmesi" yönünde bir stratejik amaç belirlenmiştir. Bu kapsamda, toplumun göçmenlere ilişkin algısının araştırılması ve olumlu algının desteklenmesine yönelik farkındalık çalışmaları yapılması, etkin bir kültürlerarası iletişim stratejisi oluşturulması ve medya kuruluşlarının düzenli olarak bilgilendirilerek tüm görsel ve yazılı medya için yenilikçi programların hazırlanması, medyada göçmenlere yönelik kullanılan dilin toplumsal uyuma katkı sağlayacak şekilde olması, göçe ilişkin doğru terminolojinin kullanılması, olumlu hikâyelerin öne çıkarılması ve etkin haberciliğin yapılması için çalışmalar yapılması ve medyada göçmenlere ilişkin doğru kavramların kullanılması gibi faaliyetler öngörülmektedir.[69]

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ile BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Türkiye Temsilciliği iş birliğinde "Sosyal Uyum Programı" düzenlenmekte olup söz konusu program kapsamında ülkemizde kamp dışında bulunan ya da geçici koruma kapsamına alınan yabancı çocukların Çocuk Hakları İl Çocuk Komiteleri vasıtasıyla uyum faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve Türk vatandaşı çocuklar ile yabancı çocuklar arasında diyalog ve bilgi alışverişine imkân tanınması amaçlanmaktadır. 18 ilde uygulanmakta olan program kapsamında 2022 yılı sonu itibarıyla 5.923 etkinlik çerçevesinde 332.075 çocuğa ulaşılmıştır.[70]

Entegrasyon bağlamında Sosyal Uyum Yardımı (SUY) ve Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı (T-SUY) olarak iki başlık altında Sosyal Uyum Yardım Programı uygulanmaktadır. Programdan yalnızca geçici koruma altında Türkiye'de bulunan Suriyeliler değil, uluslararası koruma kapsamındaki yabancılar ile insani ikamet izniyle ülkemizde ikamet eden yabancılar da faydalanabilmektedir. Halihazırda

---

68 Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı.

69 Göç İdaresi Başkanlığı, "Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı", https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf, (E.T. 13/3/2023).

70 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

SUY yardımından 2022 yılı Mart ayı itibarıyla 1.507.038, T-SUY yardımından ise 363.419 kişi olmak üzere toplamda 1.870.457 kişi faydalanmaktadır. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerden SUY yardımından 1.371.701, T-SUY yardımından 313.225 kişi olmak üzere toplamda 1.684.926 kişi faydalanmaktadır.[71] Ayrıca, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile UNICEF iş birliğinde yürütülen Sosyal Uyum ve Gençlik Katılım Projesi kapsamında 2022 yılı içerisinde çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede COVID-19 salgınında mahallelerde ihtiyaç sahibi ailelerin tespit edilmesi ve yetkili kurumlara bildirilmesi ile başlayan "Mahalle Destek Mekanizması" salgın sonrası yeniden yapılandırılarak Elazığ ilinde 21-25 Haziran 2022 tarihleri arasında, 300 genç ile ilk defa "Mahalle Destek ve Gönüllülük Çalıştayı" gerçekleştirilmiştir. Ayrıca projenin uygulandığı 25 ilden 130 gence gelişimlerine ve ihtiyaçlarına yönelik video tasarlama "Vlog Uygulama Eğitimi" verilmiştir. Bunun yanında aynı proje kapsamında, gençlerin eğitim becerilerinin geliştirilmesine ve günümüz ihtiyaçlarını karşılamasına yönelik geliştirilmiş sosyal inovasyon temelli bir program olan "Genç Upshift Programı" 81 ilimizde uygulanmaktadır.[72]

Avrupa Birliğinin (AB) Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT-II) altında yürütülen "En Kırılgan Gruptaki Türk Vatandaşları ile Geçici Koruma ve Uluslararası Koruma Altındaki Kişilerin Sosyal Hizmetlere Erişiminin Artırılması Projesi" çerçevesinde Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı 6 ilde (Hatay, Şanlıurfa, Osmaniye, Adana, Mersin, Bursa) yaşlı bireylere yönelik gündüzlü hizmet merkezleri açılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda ilk merkez 2022 yılı içerisinde Mersin'de açılmıştır.[73]

"Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek 2019-2022" programı kapsamında, 2020 yılının Ocak ayında "Türkiye'deki Göçmenlerin ve İnsan Ticareti Mağdurlarının Haklarının Korunmasının Güçlendirilmesi Projesi" başlatılmıştır. Avrupa Birliği/Avrupa Konseyi ile birlikte Göç İdaresi Başkanlığınca yürütülen projenin kapanışı 2022 yılı sonunda gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında; idari gözetime alternatif tedbirler ve özel ihtiyaç mağdurlarına yönelik birçok faaliyet düzenlenmiştir.[74] Nitekim idari gözetime alternatif tedbirler konusu özel olarak

---

71 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E-22659617-730.08.01-5433 sayılı cevabi yazısı.

72 GSB'nin 9/2/2023 tarihli ve E-24277485-040.05-1911440 sayılı cevabi yazısı.

73 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

74 Göç İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'deki Göçmenlerin ve İnsan Ticareti Mağdurlarının Haklarının Korunmasının Güçlendirilmesi Projesi'nin Kapanış Toplantısı Gerçekleştirildi", https://www.goc.gov.tr/turkiyedeki-gocmenlerin-ve-insan-ticareti-magdurlarinin-haklarinin-korunmasinin-guclendirilmesi-

üzerinde durulması gereken bir husus olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, 11/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 57'nci maddesinde[75] düzenlenen idari gözetim süresinin bir yıla kadar uzamasının muhtemel bazı sorunlara yol açabileceği, bu kapsamda 6458 sayılı Kanun'un 57/A maddesinde[76] öngörülen idari gözetime alternatif tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanması gerektiği değerlendirilmektedir. Yabancıların bireysel durumları, aile olup olmadıkları, sağlık durumları, güvenlik riski vb. birçok unsurun kişi özelinde ayrı ayrı değerlendirilerek mümkünse söz konusu kişilerin idari gözetim altına alınmak yerine idari gözetime alternatif yükümlülüklere tabi tutularak takiplerinin sağlanması ve iş ve işlemlerinin bu kapsamda yürütülmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.[77] Bu çerçevede 6458 sayılı Kanun'da yer alan idari gözetime alternatif yükümlülüklere ilişkin hükümlerin uygulanması hakkında usul ve esasları düzenlemeyi amaçlayan "İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklere İlişkin Yönetmelik"in, 14/9/2022 tarihli ve 31953 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi olumlu bir gelişme olarak analiz edilmektedir.

Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER) kurulduğu günden bu yana 7 yılda 17 milyon çağrı almış, 30 milyon dakika görüşme sağlamıştır. İlgili konular ilk aramalarda %99 oranında çözüme kavuşturulmuş, acil durumlarda 14.675 kişinin hayatının kurtarılması sağlanmıştır. YİMER 7 dilde ve 7 gün 24 saat hizmet vermekte olup uluslararası 6 ödül kazanmıştır.[78] Aynı zamanda sığınmacıların bilgilendirilmesi kapsamında farklı dillerde bilgilendirme mesajları YİMER kurumsal sosyal medya hesabı aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.[79]

Sığınmacılara yönelik ötekileştirici ve dışlayıcı söylemin önlenmesi sığınmacıların insan haklarının korunması bakımından özel önem taşımaktadır. İHEP'te, "ifade, örgütlenme ve din özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi" amacı kapsamında

projesinin-kapanis-toplantisi-gerceklestirildi, (E.T. 13/3/2023).

75 6458 sayılı Kanun'un 57'nci maddesinin üçüncü fıkrası şu şekildedir: *"Geri gönderme merkezlerindeki idari gözetim süresi altı ayı geçemez. Ancak bu süre, sınır dışı etme işlemlerinin yabancının iş birliği yapmaması veya ülkesiyle ilgili doğru bilgi ya da belgeleri vermemesi nedeniyle tamamlanamaması hâlinde, en fazla altı ay daha uzatılabilir."*

76 6458 sayılı Kanun'un 57/A maddesinde belirli adreste ikamet etme, bildirimde bulunma, aile temelli geri dönüş, geri dönüş danışmanlığı, kamu yararına hizmetlerde gönüllülük esasıyla görev alma, teminat ve elektronik izleme gibi idari gözetime alternatif tedbirler sayılmıştır.

77 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s. 24.

78 Twitter, Yimer 157, https://twitter.com/yimer157/status/1560890005328912385/photo/1, (E.T. 13/3/2023).

79 Twitter, Yimer 157, https://twitter.com/yimer157 (E.T. 13/3/2023).

nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadelede etkinliğin artırılması hedeflenmektedir. İslam ve yabancı düşmanlığı, göçmen karşıtlığı ve ırkçılık gibi ayrımcılık ve nefret söylemi/suçu teşkil eden ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmelerin takip edilmesi ve periyodik raporların hazırlanması hususunda Dışişleri Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı sorumlu kurum olarak belirlenmiştir.[80] Bu doğrultuda sığınmacılara yönelik ayrımcı bir dil kullanılmaması ve nefret söyleminin önlenmesi hususlarında gerekli tedbirlerin alınarak farkındalık artırma çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmelidir.

Tebliğ işlemlerine dair iadeli taahhütlü tebligat ücretlerinin yüksek olması ve yabancının adresinin tebligata elverişli olmaması nedenlerinden ötürü ikamet izni başvurularının reddi, iptali ve uzatılmamasına ilişkin kararların tebliğinin yapılamaması konusu da gündeme gelmektedir. Bu konuda yabancılar açısından mağduriyet oluşmaması amacıyla yapılan çalışmalar neticesinde Ulusal Elektronik Tebligat Sisteminin 2023 yılı içerisinde kullanılmaya başlanılacağı öngörüldüğünden söz konusu sorunun ortadan kalkacağı ifade edilmektedir.[81]

Ülkemizde bulunan sığınmacıların iş gücü piyasasına katılımı da ele alınması gereken hususlardan biridir. Sığınmacılar temel ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak amacıyla iş gücü piyasasına katılmaktadır. Sığınmacıların güvencesiz ve ucuz işgücü olarak özellikle kayıt dışı sektörlerde enformel işgücü olarak istihdama katıldıkları çeşitli çalışmalar tarafından ortaya konulmuştur.[82] Bu kapsamda yabancıların iş gücü piyasasında hak ihlallerine uğramalarının önlenmesi amacıyla çalışma izni belgelerinin yabancılara ulaştırılması aşamasında çalışma izni belgesiyle birlikte; işçi ve işverenin hak ve yükümlülüklerini anlatan, ilgili kurumların iletişim bilgilerini içeren açıklayıcı bir kitapçığın gönderilmesi[83] olumlu bir gelişmedir. Öte yandan, sığınmacıların güvencesiz ve ucuz iş gücü olarak kayıt dışı çalışmasının önlenmesi amacıyla denetimlerin artırılması gerektiği değerlendirilmektedir.[84]

Rapor kapsamında göç ve sığınma olgusuna ilişkin ele alınması gereken

---

80 Adalet Bakanlığı, "İnsan Hakları Eylem Planı", https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Eylem_Plan%C4%B1_ve_Uygulama_Takvimi.pdf, (E.T. 13/3/2023).

81 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E-22659617-730.08.01-5433 sayılı cevabi yazısı.

82 Hasan Hüseyin Aygül, "Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430660, (E.T. 29/3/2023), s. 74.

83 ÇSGB'nin 11/2/2022 tarihli ve E-54723196-000-94421 sayılı cevabi yazısı.

84 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s. 22.

hususlardan birisi de sınır dışı işlemleri ve tahdit kodlarıdır. Devletlerin egemenlik yetkilerine yabancıların giriş ve ikametleri ile ülkeden çıkarılmaları konusu da dâhildir. Egemenlik yetkisi kapsamında, ülke sınırları içerisinde bulunan yabancılar, kanuni düzenlemelerde öngörülen şartlar doğrultusunda sınır dışı edilebildiği gibi ülke sınırları dışında bulunan yabancılara giriş yasağı uygulanması da söz konusu olabilmektedir. Ülkeye giriş yasakları, ön izin kararları ve idari takipleri ifade eden tahdit kodlarının belirsiz ve soyut olması idareye geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır. Bu çerçevede, vatandaşların korunması amacıyla kamu düzeni ve kamu güvenliği bakımından tehlike durumu gösteren yabancıların sınır dışı edilmeleri söz konusu olabilmektedir. Devletlerin bu konuda sahip olduğu takdir marjı insan hakları hukuku ile sınırlandırılmış durumdadır. Yabancıların girişlerine yönelik yasaklama ile ön izin kararları açısından oluşturulan tahdit kodları ile sınır dışı işlemleri açısından objektif ve ispatlanmış hususlara yer verilerek işlem gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede tahdit kodlarına ilişkin uygulamalara dair önerilerin de ele alındığı "Sınır Dışı Edilen Yabancılar ve Geri Gönderme Yasağı Raporu" Kurumumuz tarafından yayımlanmıştır.[85] Bu bağlamda, yabancıların adalete erişimi ile ilgili olarak Mahkemeye erişim imkânlarının kısıtlanmaması amacıyla sınır dışı işlemleri açısından itiraz sürelerinin makul olması göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede 6458 sayılı Kanun'un 53'üncü maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan itiraz süresinin hak temelli yaklaşım doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmelidir.[86]

2.4. Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, başta AİHS olmak üzere ulusalüstü düzeyde birçok insan hakları belgesinde güvence altına alınmıştır. Ulusal düzeyde Anayasa ve diğer yasal mevzuatta adil yargılanma hakkının korunmasına ilişkin normlar ihdas edilmiştir. Anayasa'nın 36'ncı maddesinde yer alan hükme göre *"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı*

85 Kurumumuz tarafından hazırlanan rapor için bkz., "Sınır Dışı Edilen Yabancılar ve Geri Gönderme Yasağı Raporu Yayımlandı", https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Sinir-Disi-Edilen-Yabancilar-ve-Geri-Gonderme-Yasagi-Raporu-Yayimlandi, (E.T. 13/3/2023).

86 YUKK'un 53'üncü maddesinin üçüncü fıkrası şu şekildedir: *"Yabancı veya yasal temsilcisi ya da avukatı, sınır dışı etme kararına karşı, kararın tebliğinden itibaren yedi gün içinde idare mahkemesine başvurabilir. Mahkemeye başvuran kişi, sınır dışı etme kararını veren makama da başvurusunu bildirir. Mahkemeye yapılan başvurular on beş gün içinde sonuçlandırılır. Mahkemenin bu konuda vermiş olduğu karar kesindir. Yabancının rızası saklı kalmak kaydıyla, dava açma süresi içinde veya yargı yoluna başvurulması hâlinde yargılama sonuçlanıncaya kadar yabancı sınır dışı edilmez."* Detaylı bilgi için bkz: TİHEK, Sınır Dışı Edilen Yabancılar ve Geri Gönderme Yasağı Raporu, s. 27.

veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir." Aynı maddenin ikinci fıkrası, hiçbir mahkemenin görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamayacağını düzenlemektedir. Adil yargılanma hakkı; makul sürede yargılanma, masumiyet karinesi, tercümandan yararlanma, hukuki belirlilik, silahların eşitliği, yasayla kurulmuş tarafsız ve bağımsız mahkemelerde yargılanma, mahkemeye erişim gibi ilke ve hakları kapsamaktadır.

Adil yargılanma hakkının korunması ve geliştirilmesi açısından politika belgelerinde önemli birtakım hedefler ortaya konulmuştur. Bu çerçevede ele alınması gereken politika belgelerinden biri olarak 30/5/2019 tarihli "Yargı Reformu Strateji Belgesi" önem arz etmektedir.[87] Yargı Reformu Strateji Belgesi'nde yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, savunma hakkı, adalete erişim, adalet hizmetlerinden memnuniyet, etkin yargılama mekanizmaları, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri gibi hususlarda birtakım amaçlar öngörülmüştür. Adalet Bakanlığının verilerine göre, Belge'de bulunan toplam 256 faaliyetten 180'i hayata geçirilmiştir. 101'i idari faaliyet, 59'u mevzuat değişikliği ve 11'i ise hem mevzuat değişikliği hem de idari nitelik taşıyan faaliyetlerle Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin Ocak 2023 tarihi itibarıyla tamamlanma oranı %70,31 olarak gerçekleşmiştir.[88]

İHEP, adil yargılanma hakkının korunması ve güçlendirilmesi açısından birtakım politika ve tedbirleri öngören başka bir belgedir.[89] Bu çerçevede gerekçeli karar hakkı, masumiyet karinesi, makul sürede yargılanma hakkı, adalete erişim gibi konularda birtakım hedefler belirtilmiştir.[90] İHEP'te, hukuk fakültelerinin kontenjanlarının daha nitelikli eğitim verilmesini sağlayacak düzeyde tutulacağına ilişkin bir hedef de öngörülmüştür. Hukuk fakültelerine yerleşen öğrencilerin niteliğini artırmak amacıyla Yükseköğretim Kurulu tarafından hukuk fakültelerine giriş sıralamasının 125 binden 100 bine yükseltilmesini öngören düzenleme 2022 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır.[91]

---

87 Adalet Bakanlığı, "Yargı Reformu Stratejisi", https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/23122019162931YRS_TR.pdf , (E.T. 8/5/2023).

88 Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/2/2023 tarihli ve 47453352/45/491 sayılı cevabi yazısı.

89 30/4/2021 tarihli ve 31470 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2021/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.

90 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Eylem_Plan%C4%B1_ve_Uygulama_Takvimi.pdf , (E.T. 8/5/2023).

91 Anadolu Ajansı, "Hukuk fakülteleri için başarı sıralaması 100 bine yükseltildi", https://www.aa.com.tr/tr/egitim/hukuk-fakulteleri-icin-basari-siralamasi-100-bine-yukseltildi/2146289 , (E.T. 8/5/2023).

Adil yargılanma hakkı kapsamında, tüm adli süreçlerde, usulî güvenceler de dâhil olmak üzere, masumiyet karinesi, cezai sorumluluğun şahsiliği, hukuki belirlilik, savunma hakkı, silahların eşitliği ve etkili itiraz hakkını da içeren temel hakların tam olarak gözetilmesinin sağlanması büyük önem arz etmektedir.[92]

Adalet Bakanlığı tarafından iletilen verilere göre, özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen, mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile insan ticareti mağdurları gibi kırılgan gruba dâhil mağdurların ifade ve beyanlarının alınması ile maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak üzere 2022 yılı sonu itibarıyla 81 il, 147 adliyede 152 Adli Görüşme Odası faaliyet göstermektedir. Suç mağdurlarını etkin şekilde bilgilendirmek ve hizmet alabilecekleri kurumlara yönlendirmek, işlenen suç sonrasında mağdurlara destek olmak, kırılgan gruba dahil suç mağdurlarına adli süreçte psiko-sosyal destek hizmeti sunmak ve özellikle mağdurların ikincil mağduriyetlerinin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak üzere 2022 yılı sonu itibarıyla 161 adliyede Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri faaliyet göstermektedir.[93]

Adalet Bakanlığı tarafından suç mağdurlarının bilgilendirilmesine yönelik yürütülen çalışmalar kapsamında mağdurların sahip oldukları haklar ile kendilerine sunulan hizmetlere dair bilgilerin yer aldığı bir internet sitesi hazırlanmıştır.[94] Suç mağdurları, kolay erişilebilir, sade ve anlaşılır bir şekilde tasarlanan, Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde erişime açılan siteyi ziyaret ettiklerinde yaşadıkları mağduriyet türüne göre hangi haklara sahip olduklarını, hangi hizmeti hangi kurumlardan alabileceklerini ve bunun için nasıl bir prosedür izlemeleri gerektiğini öğrenebilmektedir.[95]

Adil yargılanma hakkı açısından hâkim, savcı ve avukatlara ilişkin verilerin değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Nitekim, yargının bağımsızlığı açısından hakimlerin özlük hakları ve görev güvenceleri ile çalışma koşulları büyük önem taşımaktadır. 2022 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de adli yargıda 9.578 hâkim görev

---

92 Avrupa Komisyonu, 2022 Türkiye Raporu, s..25.

93 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 20/2/2023 tarihli ve E-37527827-730.08.01-38/440 sayılı cevabi yazısı.

94 Adalet Bakanlığı, "Mağdur Bilgilendirme", magdurbilgi.adalet.gov.tr , (E.T. 5/5/2023).

95 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 20/2/2023 tarihli ve E-37527827-730.08.01-38/440 sayılı cevabi yazısı.

yapmakta olup hâkim başına düşen dosya sayısı 829'dur. Aynı dönem için adli yargıda savcı sayısı 6.868 olup savcı başına düşen dosya sayısı 1.490, şüpheli sayısı ise 1.743'tür.[96] Son olarak 2022 yılında yayımlanan ve 2020 yılı verilerini esas alan Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (European Commission for the Efficiency of Justice – CEPEJ) 2022 değerlendirme dönemine ilişkin raporuna göre, Avrupa Konseyi genelinde 100.000 kişiye düşen ortalama hakim sayısı 22,2;[97] savcı sayısı ise 11,8'dir.[98] Yine CEPEJ'in 2022 yılında yayımlanan ve 2020 yılı verilerini esas alan, ülke profillerine ilişkin raporuna göre, Türkiye'de 100.000 kişiye düşen hakim sayısı 17,2; savcı sayısı ise 8,2'dir.[99] 2022 yılı verilerine göre ise Türkiye'de 100.000 kişiye düşen hakim sayısı 18,01;[100] savcı sayısı ise 8,71'dir.[101] Buna göre ülkemizde 100.000 kişiye düşen hakim ve savcı sayısının artırılması amacıyla bir çaba gösterildiği görülmektedir. Söz konusu sayının artırılmasına yönelik çabaların olumlu bir gelişme olduğu ve devam etmesinin sağlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

7409 sayılı Kanun ile 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 16'ncı maddesine eklenen ikinci fıkra ile adli ve idari yargı hâkim ve savcı adayları ile hâkim ve savcılar hariç olmak üzere, kamu kurum ve kuruluşlarının kadro veya pozisyonlarında görev yapanlar ile sigortalı olarak çalışanlara görevleri sırasında avukatlık stajı yapabilme imkanı getirilmiş, anılan Kanun gereğince çıkarılması öngörülen Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Görev Yapanlar İle Sigortalı Olarak Çalışanların Avukatlık Stajı Hakkında Yönetmelik 22/6/2022 tarihli ve 31874 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[102]

Ücretsiz avukat görevlendirilmesine ilişkin olarak, 12/5/2022 tarihli ve 7406 sayılı Kanun'la 5271 sayılı Kanun'un 234'üncü maddesinde yapılan değişiklik ile daha önce cinsel saldırı suçu ile alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda vekili bulunmaması halinde mağdurun baro tarafından kendisine ücretsiz

---

96 Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünün 13/2/2023 tarihli ve E-15705087-252.02-72035 sayılı cevabi yazısı.

97 CEPEJ, Evaluation Report, 2022 Evaluation Cycle (2020 Data), European Judicial Systems, Part 1: Tables, Graphs and Analyses, Council of Europe, p. 48.

98 CEPEJ, Evaluation Report, 2022 Evaluation Cycle (2020 Data), European Judicial Systems, Part 1: Tables, Graphs and Analyses, p. 60.

99 CEPEJ, Evaluation Report, 2022 Evaluation Cycle (2020 Data), European Judicial Systems, Part 2: Country Profiles, Council of Europe, p. 134.

100 Hakimler ve Savcılar Kurulu, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s. 87.

101 Hakimler ve Savcılar Kurulu, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s. 88.

102 Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğünün 27/1/2023 tarihli ve E-73640249-045.02[02]-504-2022-68/3311 sayılı cevabi yazısı.

avukat görevlendirilmesini isteme hakkı, çocukların cinsel istismarı, ısrarlı takip suçu, kadına karşı işlenen kasten yaralama suçu ile işkence ve eziyet suçlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.[103]

İnsan haklarına ilişkin sözleşmeler, devletlerin vatandaşlarına ve fiili egemenliği altında bulunan üçüncü kişilere birtakım güvenceler sağlama yükümlülüğü doğurması açısından önem arz etmektedir. AİHS'ye taraf olan ülkemiz, bu doğrultuda AİHS kapsamındaki düzenlemeleri ve bu düzenlemelerden biri olarak AİHM'ye bireysel başvuru yolunu geçerli bir hak arama mekanizması olarak kabul etmiştir. Mahkeme tarafından, hukuka ve insan haklarına uygunluk bakımından değerlendirme yapılması mümkündür. Bunun yanında AİHS'in 46'ncı maddesinde düzenlenen yükümlülük, kesinleşmiş kararlara uymak bakımından taraf devletleri bağlamaktadır.[104] AİHS'ye taraf diğer devletlere göre AİHM kararlarının yüksek oranda icrası hususunda ülkemizin pozitif ayrışması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber AİHS hükümleri ve AİHM kararları bakımından uygulamada ortaya çıktığı belirtilen tereddütler, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından problem alanlarının oluşmasına neden olabileceğinden bu konuda hassasiyet gösterilmesi önem arz etmektedir. Nitekim, AB Komisyonu 2022 yılı Türkiye Raporu'nda da vurgulandığı üzere, yargının görevlerini bağımsız ve tarafsız şekilde gerçekleştirmesine imkân tanıyan siyasi ve hukuki bir ortam oluşturulması; yürütme ve yasama tarafından kuvvetler ayrılığı ilkesine tam olarak riayet edilmesi koşuluyla yargısal sorumlulukların güçlendirilmesi ve AİHM kararları ile AYM kararlarına alt derece mahkemeleri tarafından riayet edilmesinin sağlanması adil yargılanma hakkının tesisi bakımından büyük önem taşımaktadır.[105]

2022 yılında AİHM, ülkemiz hakkında toplam 7.245 başvuruyu sonuçlandırmıştır. Bunlardan 73'ünde ihlâl kararı verilirken (%1,01), 6.172'sinde ise ihlâl olmadığı kararı ile düşme veya çeşitli nedenlerle kabul edilemezlik kararları verilmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi önünde, icrası denetlenmekte olan derdest dosya sayısı ise 31/12/2022 tarihi itibarıyla 2012 yılından beri en düşük sayı olan 478'e

---

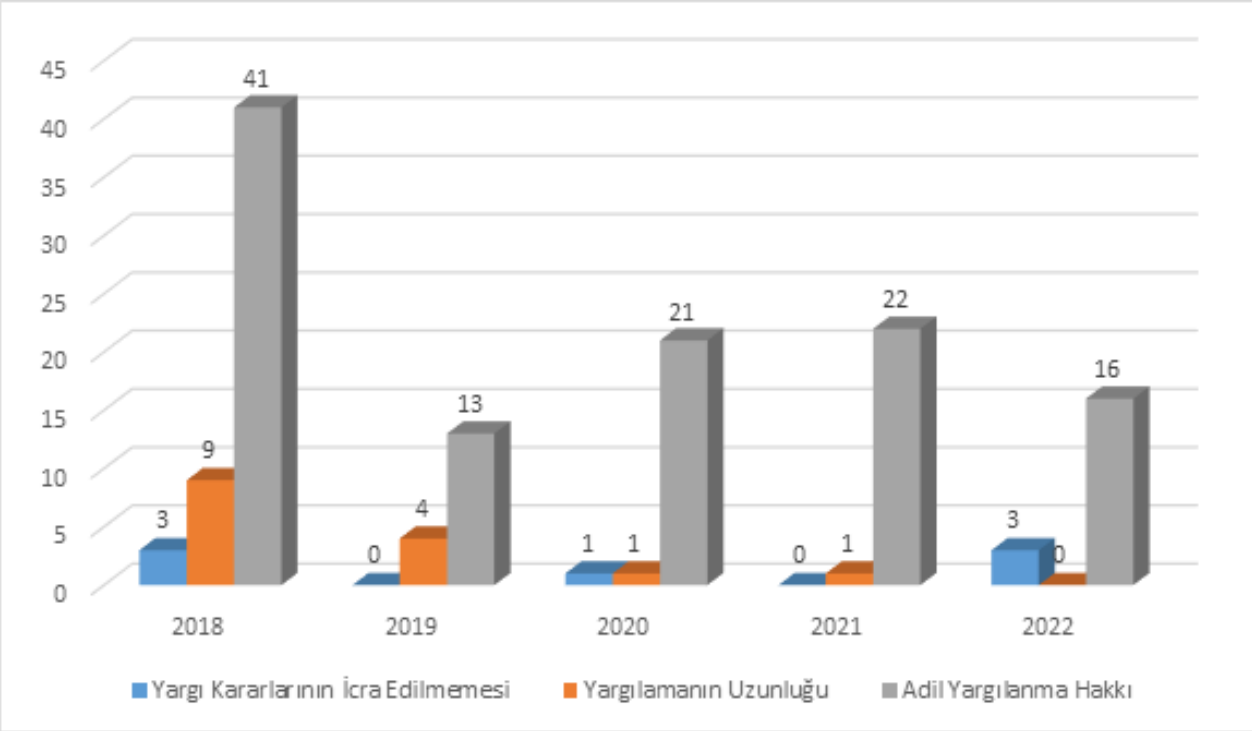
103 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 20/2/2023 tarihli ve E-37527827-730.08.01-38/440 sayılı cevabi yazısı.

104 AİHS m. 46/1: "Yüksek Sözleşmeci Taraflar, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt ederler."

105 Avrupa Komisyonu, 2022 Türkiye Raporu,s..25.

gerilemiştir.[106]

Tablo 7: Yıllara Göre AİHM Tarafından Adil Yargılanma Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[107]

Öte yandan, 1959 yılından 31/12/2022 tarihine kadar tüm üye ülkeler hakkında 30.516 karar (ihlal ve dostane çözüm kararları), icrası için AİHM tarafından Bakanlar Komitesi'ne gönderilmiş, bunlardan 24.461'inin icra süreci tamamlanmıştır. Dolayısıyla tüm üye ülkelerin AİHM kararlarını icra etme oranı %80,15'tir. AİHM aynı dönemde ülkemiz hakkında 4.313 kararı (ihlal ve dostane çözüm kararları) icrası için Bakanlar Komitesi›ne göndermiş olup, bunlardan 3.835'inin icra süreci tamamlanmıştır. Bu kapsamda ülkemizin AİHM kararlarını icra etme oranı tüm üye ülkeler ortalamasının üzerinde olacak şekilde %88,91'dir. Bakanlar Komitesi tarafından 2022 yılında ise toplam 107 kararda gerekli tedbirlerin alındığı ifade edilerek icra süreci sonlandırılmıştır.[108]

Norm denetimi ve bireysel başvuru mekanizması ile insan haklarının tam

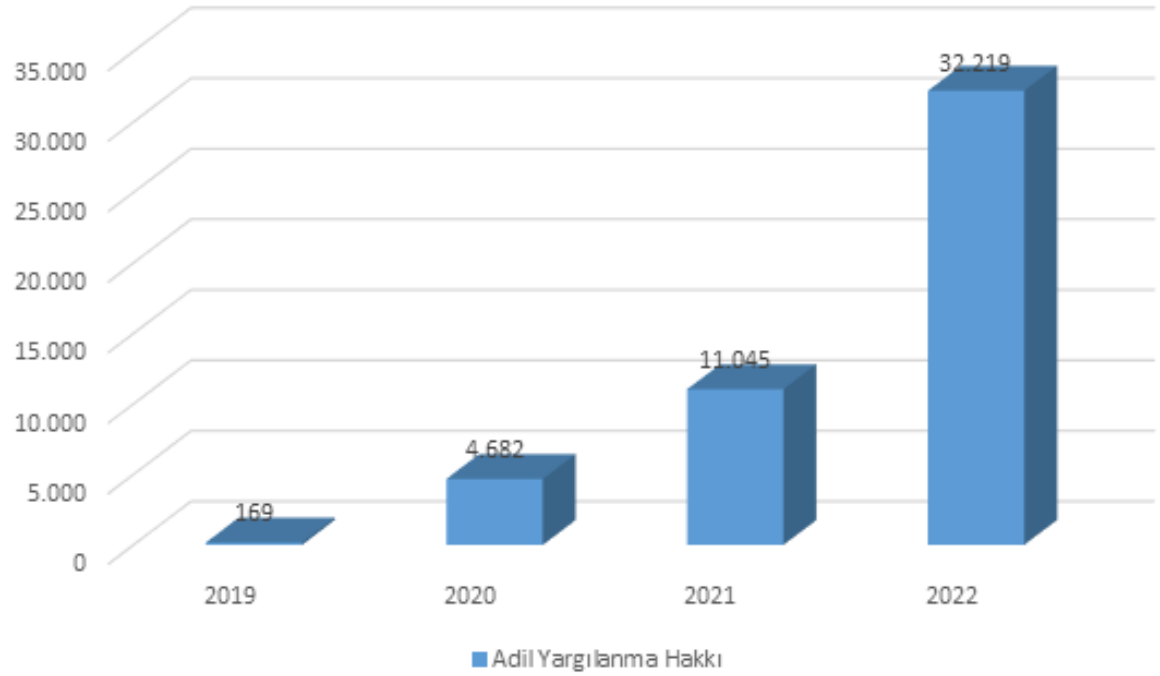
106 Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 15/2/2023 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı cevabi yazısı.

107 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10 , (E.T. 15/1/2024).

108 Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 15/2/2023 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı cevabi yazısı.

olarak hayata geçirilmesi açısından önemli bir misyonu bulunan AYM, söz konusu görevi 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un ilgili hükümleri kapsamında yerine getirmektedir. 23/9/2012-31/12/2022 tarihleri arasında AYM tarafından verilen ihlal kararlarının hak ve özgürlüklere göre dağılımı açısından söz konusu zaman diliminde verilen 61.588 ihlal kararının 49.269'unu makul sürede yargılanma hakkı, 3.034'ünü adil yargılanma hakkına ilişkin başvurular oluşturmaktadır.[109]

Tablo 8: Yıllara Göre AYM Tarafından Adil Yargılanma Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[110]

109 Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve 2023/224 sayılı cevabi yazısı.

110 Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/ , (E.T. 15/1/2024). Söz konusu istatistiki veriler AYM'nin web sitesinde yer alan veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri ise, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma hakkına dair istatistiki verileri gösteren sayıların toplamı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin adil yargılanma hakkına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

AYM'ye yapılan bireysel başvurular konusunda, özellikle pilot kararlar ile yapısal sorunları tespit eden kararlar açısından idari ve yargısal makamlar ile yasama organının iş bölümü çerçevesinde hareket etmelerinin başvuru sayılarını ve ihlal kararlarını önemli ölçüde azaltacağı belirtilmektedir. İlgili sayıların azaltılması hususunda AYM'nin ihlal kararlarının objektif ve subjektif etkilerinin bilinirliğinin ve farkındalığının artırılması gerektiğine vurgu yapılarak idari ve yargısal makamlar ile yasama organının çalışma ve faaliyetlerinde bu ihlal kararlarını gözeterek hareket etmelerinin ikincillik ilkesi ve Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı kuralına uygun düşeceği ifade edilmektedir.[111]

2.5. İfade ile Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

Demokratik toplumlar için büyük önem arz eden ve diğer temel insan haklarına da zemin oluşturan ifade özgürlüğü kavramı düşüncenin özgürce ifade edilmesini amaçlamaktadır. İfade özgürlüğü AİHS'in 10'uncu maddesi kapsamında güvence altına alınmaktadır. İlgili maddeye göre *"Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar."* İfade özgürlüğü ayrıca Anayasa'nın 25'inci maddesinde yer alan *"Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz."* hükmüyle ulusal mevzuatımızda da temel bir hak olarak düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır. AİHM içtihadında, düşünceyi ifade etme biçimleri çeşitlilik göstermektedir. Bu anlamda ifade biçimi, sadece yazı ve sözle sınırlı değildir, resmi, müziği, karikatürü, giyilen bir kıyafeti de ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmek gerekmektedir.[112]

AİHM'ye yapılan başvurulara ilişkin ihlal kararlarının dağılımına bakıldığında 2022 yılında ifade özgürlüğüne ilişkin 8 ihlâl kararı verildiği görülmektedir. Bu hak kategorisine ilişkin 2018 yılında 40, 2019 yılında 35, 2020 ve 2021 yıllarında ise 31'er ihlâl kararı verildiği dikkate alındığında düşüş eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Mahkemece toplantı ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin ise 6 ihlâl kararı verilmiştir.[113]

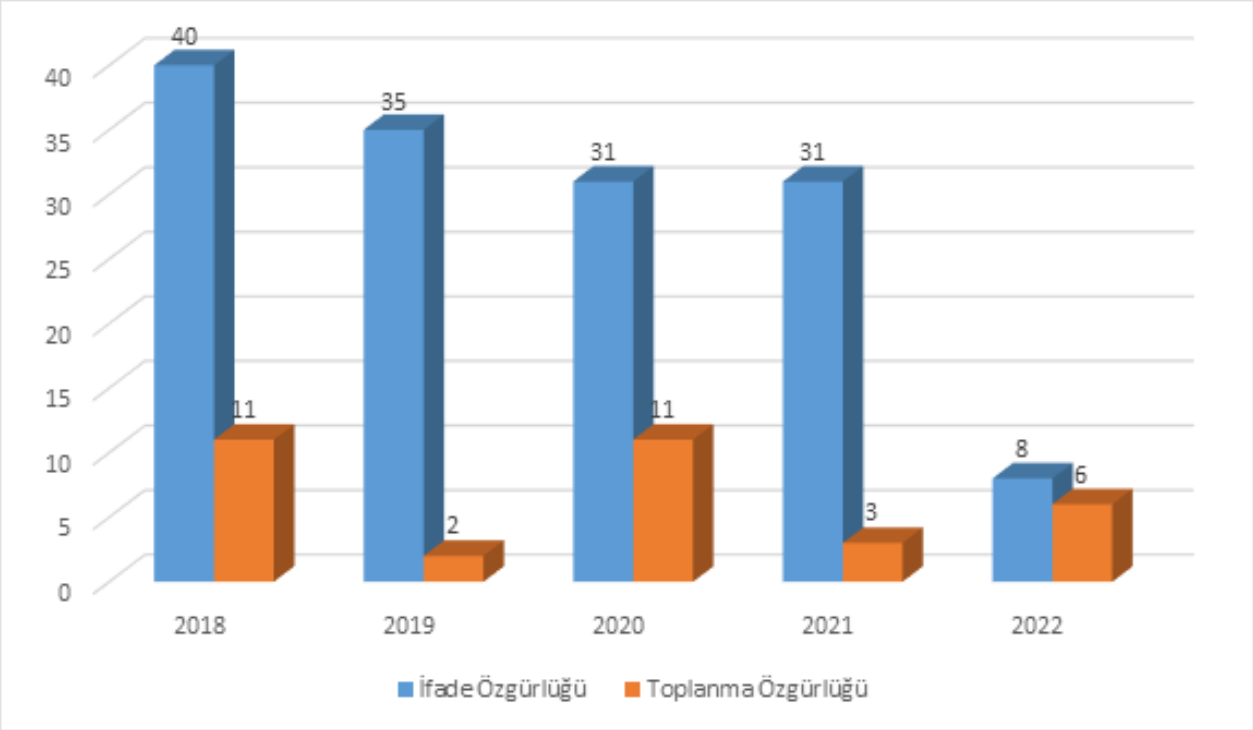
---

111 Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve 2023/224 sayılı cevabi yazısı.

112 AİHM, Jersild/ Danimarka (Büyük Daire), B. No: 15890/89, T. 23/9/1994.

113 Adalet Bakanlığı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2022 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/30012023154109aihm%20de%C4%9Ferlendirme%20notu%202022.pdf ,(E.T. 28/8/2023)

Tablo 9: Yıllara Göre AİHM Tarafından İfade ve Toplanma Özgürlüğüne Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[114]

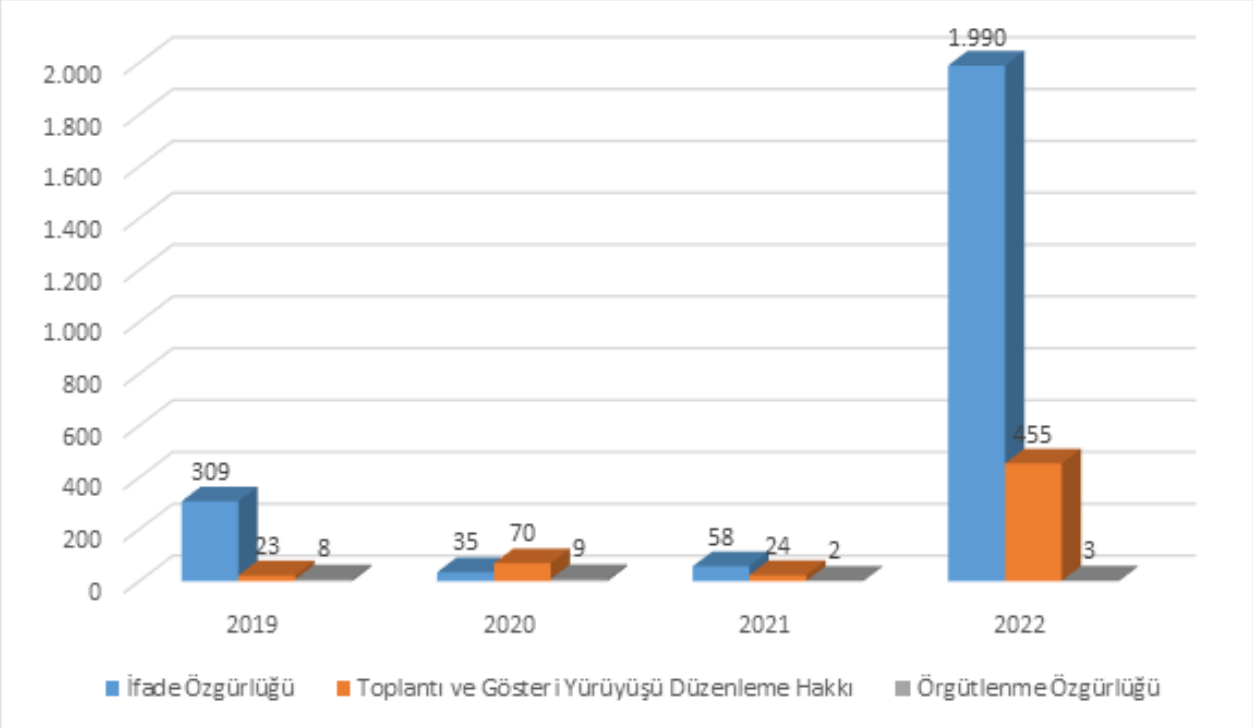

AYM'ye yapılan bireysel başvuru istatistiklerinde ise 01/01/2022-31/12/2022 tarihleri arasında haklar bazında gelen bireysel başvuru sayısına bakıldığında toplamda 258.399 başvuru olduğu, bunların 4.054'ünün ifade özgürlüğü, 1.032'sinin örgütlenme özgürlüğü, 1.031'inin sendika hakkı, 687'sinin ise toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile ilgili olduğu görülmektedir. 23/9/2012-31/12/2022 tarihleri arasında verilen ihlal kararlarının hak ve özgürlüklere göre dağılımına bakıldığında ise 61.588 ihlal kararından 2.653'ünün ifade özgürlüğü, 602'sinin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ve 73'ünün ise örgütlenme özgürlüğüne ilişkin olduğu görülmektedir.[115]

114 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10, (E.T. 15/1/2024).

115 Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve 2023/224 sayılı cevabi yazısı.

Tablo 10: Yıllara Göre AYM Tarafından İfade Özgürlüğü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Örgütlenme Özgürlüğüne Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[116]

İfade özgürlüğü kapsamında değinilmesi gereken alanların başında basın özgürlüğü gelmektedir. Basının görevini bağımsız şekilde ve misilleme veya işten çıkarılma kaygısı duymaksızın yerine getirebileceği güvenli, çoğulcu ve elverişli bir ortamın sağlanması ve basın kuruluşlarına yönelik müdahale ve baskı olmaması

116 Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/ , (E.T. 15/1/2024). Söz konusu istatistiki veriler AYM'nin web sitesinde yer alan veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri ise, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile örgütlenme özgürlüğüne dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

ifade ve basın özgürlüğü açısından hayati önem taşımaktadır.[117] 18/10/2022 tarihli ve 31987 sayılı Resmî Gazete'de 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yayımlanmıştır.[118] Bu düzenleme ile Türk Ceza Kanunu'na "Halka Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma" başlığı ile 217/A maddesi eklenmiştir. İlgili hükme göre; "*Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Suçun, failin gerçek kimliğini gizlemek suretiyle veya bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, yukarıdaki fıkraya göre verilen ceza yarı oranında artırılır.*"

İfade özgürlüğünün görünümlerinden biri de örgütlenme özgürlüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütlenme özgürlüğü, bireylerin örgütlenme hakkını kullanarak ve belirli bir amaç için bir araya gelerek sendikal faaliyetlerde bulunma, dernek kurma, protesto yapma, toplumsal sorunları tartışma ve çözme hakkına sahip olmalarını ifade etmektedir. Bu özgürlük, demokratik bir toplumun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. AB Komisyonu 2022 Türkiye Raporu'nda, barışçıl gösterilere yönelik mükerrer yasaklamalar, orantısız müdahaleler ve aşırı güç kullanımının yanı sıra göstericiler hakkında terörle bağlantılı faaliyetler veya Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet suçlamalarıyla soruşturma veya dava açıldığı veya idari para cezası uygulandığı belirtilmiştir.[119] 2022 yılı içerisinde düzenlenen pek çok toplantı ve gösteri yürüyüşüne polis tarafından müdahale edildiği de gündeme yansımıştır.[120] AYM içtihadına göre, "*temel hak ve özgürlüklere yönelik bir müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun kabul edilebilmesi için zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılaması ve orantılı bir müdahale olması gerekir.*"[121] Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine karşı yapılan müdahalelerin hangi toplumsal ihtiyacı karşıladığı yetkili makamlar tarafından açıklanmalı ve ifade ve örgütlenme özgürlüğünün bir görünümü olan toplanma ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün ihlaline sebebiyet verebilen olaylar yaşanmaması için özen gösterilmelidir. İhlallerin önlenmesi için,

---

117 Avrupa Komisyonu 2022 Türkiye Raporu, s.18.

118 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm , (E.T. 28/8/2023).

119 Avrupa Komisyonu, 2022 Türkiye Raporu, s.6.

120 Kadıköy'de toplanan gruba polis müdahalesi: 70 gözaltı, https://www.dha.com.tr/gundem/kadikoyde-toplanan-gruba-polis-mudahalesi-70-gozalti-2178469 (E.T. 12/3/2023).

121 AYM, Bekir Coşkun Kararı, B. No: 2014/12151, T. 4/6/2015, para. 53-55.

barışçıl olarak düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine polis müdahalesinin engellenmesi, eğer müdahale için gerekli kanuni şartlar oluşmuşsa AİHM ve AYM standartlarına uygun şekilde müdahale edilmesi gerektiği tavsiye edilmektedir.

2.6. Azınlık Hakları

BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capotorti'nin tanımına göre; azınlıklar, başat bir durumda olmayıp, devletin geri kalan nüfusundan sayıca az olan, devletin vatandaşı olan üyeleri dinsel, etnik ve dilsel özellikleriyle nüfusun geri kalanından farklılık gösteren ve açık bir biçimde olmasa da kendi geleneklerini, kültürünü, kimliğini ve dilini muhafaza etmeye yönelik bir dayanışma duygusu yaşayan topluluktur[122].

Türkiye'de tarihsel süreç boyunca, Osmanlı Devleti, Millet Sistemi içerisinde birbirinden farklı din ve kültürlere sahip cemaatleri bünyesinde barış içinde bir arada bulundurmayı başarmış ve Gayrimüslim topluluklar Müslümanlar ile yan yana, aynı devlet idaresi altında kendi din ve kültürlerini muhafaza ederek hayatlarını sürdürmüşlerdir. Türkiye Cumhuriyeti de 24/7/1923 tarihinde imzalamış olduğu Lozan Barış Antlaşması'nın "Azınlıkların korunması" başlıklı 37-45'nci madde hükümleri gereğince ülkesinde bulunan Gayrimüslim toplulukları azınlık olarak kabul etmiş ve Antlaşma'nın ilgili hükümleri doğrultusunda Gayrimüslim azınlıkların haklarını koruyacağını taahhüt etmiştir.

Ülkemizde 2022 yılı içerisinde Gayrimüslim azınlıkları ilgilendiren en önemli gelişme, azınlıkların sahip oldukları vakıfların yönetim kurullarının belirlenmesi için yapılacak seçimlere ilişkin usul ve esasları düzenleyen "Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliği"nin yürürlüğe konulması olmuştur. Azınlıkların dini, hayri, eğitsel, sosyal, sıhhi ve kültürel alandaki faaliyetlerini gerçekleştirmeleri amacıyla kurdukları cemaat vakıflarının yasal dayanağını 5737 sayılı Vakıflar Kanunu oluşturmakta olup Kanun'un 6'ncı maddesinin üçüncü fıkrasında cemaat vakıflarının yöneticilerinin seçimlerine yönelik usul ve esasların yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiştir. Bu kapsamda 27/9/2008 tarihli ve 27010 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Vakıflar Yönetmeliği"nin "Cemaat vakfı yöneticilerinin seçimi"

122 Murat Saraçlı, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2012 s. 32

başlıklı bölümünde vakıf yöneticilerinin seçimine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Ancak bahse konu bu bölüm, 9/1/2013 tarihli ve 28553 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Vakıflar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin" 1'inci maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Aradan geçen dokuz yıllık süre içerisinde azınlıklar, vakıflarının yönetim kurullarını seçememiş ve başta örgütlenme özgürlüğü olmak üzere birtakım hak kayıplarına uğramışlardır.

Cemaat vakıflarının yönetim kurullarının seçimlerini gerçekleştirememesine neden olan bu duruma yönelik olarak Gayrimüslim cemaat temsilcileriyle yapılan toplantılar çerçevesinde ve temsilcilerin görüş, öneri ve beklentileri de dikkate alınarak hazırlanan 2/3/2021 tarihli İHEP'te 1 yıl içerisinde Gayrimüslim cemaat vakıfları yönetim kurullarının oluşturulması ve seçimine ilişkin Vakıflar Yönetmeliği'nde düzenleme yapılacağı hususu hedef olarak belirlenmiştir. (Faaliyet 4.3.f). Bu hedef doğrultusunda 2021 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından cemaat vakıflarının da yazılı önerileri alınmak suretiyle, cemaat vakıfları yönetim kurulu seçim usul ve esaslarına ilişkin bir taslak yönetmelik hazırlanmış; ardından 18/6/2022 tarihli ve 31870 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir.[123] Yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle Türkiye'de bulunan 77'si Rum, 54'ü Ermeni, 19'u Musevi, 10'u Süryani, 3'ü Keldani, 2'si Bulgar, 1'i Gürcü ve 1 Maruni azınlığa ait toplam 167 cemaat vakfının yönetim kurulu seçimlerinin yapılabilmesi mümkün hale gelmiş[124] ve 2022 yılı içerisinde vakıflar, yönetim kurullarını seçimlerini gerçekleştirmişlerdir.

Yönetmeliğin yayımlanmasının ardından cemaat vakıflarının temsilcileri Yönetmelik'te bulunan bazı hususlara ilişkin değişiklik taleplerini 10/9/2022'de İçişleri Bakanı ile gerçekleştirdikleri toplantıda aktarmış;[125] bu talepler doğrultusunda 17/9/2022 tarihli ve 31956 sayılı "Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile Yönetmelik'in 5'inci maddesinde değişikliğe gidilmiştir.[126] Yeni Yönetmeliğin çıkarılması ve azınlıkların kurdukları vakıflarda

123 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2021 Raporu, Ankara, 2022, s.35.

124 Vakıflar Genel Müdürlüğü, "Cemaat Vakıfları 9 Yıldır Yapamadıkları Seçimlerini Yapabilecek…", https://www.vgm.gov.tr/duyurular/cemaat-vakiflari-9-yildir-yapamadiklari-secimlerini (E.T. 26/4/2023)

125 İçişleri Bakanı Soylu azınlık vakıflarının temsilcileriyle değerlendirme toplantısı yaptı, https://www.star.com.tr/guncel/icisleri-bakani-soylu-azinlik-vakiflarinin-temsilcileriyle-degerlendirme-toplantisi-yapti-haber-1735853/, (E.T. 26/4/2023).

126 17/9/2022 tarihli ve 31956 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

seçimlerini gerçekleştirebilmesi örgütlenme özgürlüğünün sağlanmasına yönelik çok olumlu bir gelişme olarak kaydedilmektedir. Bununla beraber gerek Yönetmeliğin yazımı sürecinde gerekse Yönetmeliğin bazı maddelerinde gerçekleştirilen değişikliklerin yapıldığı süreçte azınlıkların görüşlerinin ve beklentilerinin dikkate alınması, bu süreçlerde iletişim ve istişare kanallarının sürekli olarak işlediğini göstermektedir. Yapılan seçimlerinin ardından doğabilecek yeni ihtiyaçlara göre de oluşturulan iletişim yollarının bu şekilde açık tutulmaya devam ettirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Yıl içerisinde azınlık toplumunu ilgilendiren bir diğer olay da 4/8/2022 tarihinde Balıklı Rum Hastanesi'nin Yaşlı Bakımevi Bölümü'nde çıkan yangın olmuştur. İstanbul'da Rum azınlığa ait üç hastaneden biri olan Balıklı Rum Hastanesi'nde öğle saatlerinde meydana gelen yangının ardından olay yerine çok sayıda itfaiye ekibi sevk edilmiş; ekipler yangına ivedilikle müdahale ederken, hastalar tekerlekli sandalye ve sedyelerle en yakın hastanelere güvenli bir şekilde tahliye edilmiştir.[127] 1454'te Fatih Sultan Mehmet'in fermanıyla kurulan Hastane'nin 1894'ten bu güne ayakta olan binasında çıkan yangın sonucu, yaşam hakkının korunması noktasında, herhangi bir can kaybı yaşanmaması ve alınan önlemler sonucunda çoğunluğu Rum vatandaşlardan olan hastaların çevredeki hastanelere en hızlı şekilde ve güvenli bir biçimde sevk edilmiş olmaları sevindirici bir gelişme olmakla beraber, yangının ardından hasar gören tarihi binanın aslına uygun bir şekilde korunarak tadilatının gerçekleştirilmesi de ayrıca önem arz etmektedir. Konuya ilişkin yetkililerce yapılan açıklamada, binanın orijinaline uygun olarak tadil edilmesi için yapılan planlama doğrultusunda söz konusu tadilat işleminin 2023 yılının Mayıs ayı içerisinde tamamlanacağı ifade edilmiştir.[128]

2022 yılında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise, 15/7/2022 tarihinde Hasköy Yahudi Mezarlığı'nda gerçekleştirilen mezarlıkların tahribi eylemidir. Türk Yahudi Toplumu'nun sosyal medya hesabından kamuoyuna duyurduğu olayda, bir grubun söz konusu Mezarlığa gece yarısı girerek 36 tane mezar taşının tahrip ettiği açıklanmış; açıklamanın devamında olaya ilişkin kayıtların ilgili makamlara iletildiği ve bu saldırıyı gerçekleştirilenlerin en kısa sürede yakalanmasının beklenildiği ifade

---

127 "Balıklı Rum Hastanesi'nde yangın", (4/8/2022). Demirören Haber Ajansı, https://www.dha.com.tr/foto-galeri/balikli-rum-hastanesinde-yangin-2110349, (E.T. 26/4/2023)

128 Anadolu Ajansı , "Yangında zarar gören Balıklı Rum Hastanesi'nin yaraları sarılıyor" https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yanginda-zarar-goren-balikli-rum-hastanesinin-yaralari-sariliyor/2763536 (E.T. 26/4/2023)

edilmiştir. Yetkililerce sert bir şekilde kınanan saldırının ardından İstanbul Valiliği, olayla ilgili olarak yaşları 11 ile 13 arasında değişen beş çocuğun gözaltına alındığını ve konuyla ilgili soruşturmanın devam ettiğini açıklamıştır.[129] Devlet yetkililerinin yapılan saldırılara yönelik sert kınama mesajları yayımlanması ve emniyet güçlerinin yaşanan olayın ardından ivedilikle harekete geçerek sorumluları tespit etmesi azınlıkların korunmasına yönelik hassasiyetlerin ortaya koyulması noktasında olumlu göstergelerdendir. Bununla birlikte, ibadethaneler gibi, mezarlıklar da bireylerin din ve inanç özgürlüğünün önemli bir parçasıdır ve bu gibi yerlere gerçekleştirilen saldırılar da din ve inanç özgürlüğünün ihlali niteliğini taşımaktadır. Bu yüzden mezarlıklar dahil olmak üzere azınlıkların tüm dini ve kültürel mirasının korunması için gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

17/8/2022'de Cumhuriyet tarihinde ilk defa Ermeni toplumundan bir vatandaşın kaymakam olarak göreve başlamış olması 2022 yılı içerisinde azınlık toplumu gündemindeki önemli gelişmelerden birisidir.[130] Anayasa'nın 70'inci maddesiyle kamu hizmetlerine alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemeyeceği belirtilmektedir. Bu çerçevede Ermeni toplumundan bir vatandaşın kaymakamlık gibi önemli bir idari göreve atanmış olması, Anayasa'nın ilgili hükümlerinde yer alan esaslara uygun olumlu bir gelişme olarak kaydedilmektedir.

Hukuki düzenlemeler ve idari uygulamaların yanında azınlıkların haklarının mahkeme kararlarıyla da korunması konusunda birtakım kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Bu çerçevede yıl içerisinde AYM, azınlıkların mülkiyet haklarının korunmasına yönelik olarak iki önemli başvuruyu sonuçlandırmıştır. Bu başvurulardan ilki 28/12/1995 tarihinde Kartal Belediyesi tarafından yol yapmak amacıyla kamulaştırılan Kartal Surp Nişan Ermeni Kilisesi'ne yönelik; kamulaştırma amacı doğrultusunda kullanılmayan taşınmazın iade edilmemesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. AYM 18/2/2022 tarihli kararıyla kamulaştırılan taşınmazın kamulaştırma veya kamu yararı amacına uygun kullanılmadığı açık olmasına rağmen iade edilmemesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği değerlendirmesinde bulunmuş ve mülkiyet hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan

---

129 "Hasköy Yahudi Mezarlığı'nda mezar taşlarını kırdılar" ,Demirören Haber Ajansı, https://www.dha.com.tr/foto-galeri/haskoy-yahudi-mezarliginda-mezar-taslarini-kirdilar-2100559/10, (E.T. 26/4/2023)

130 Türkiye appoints 1st Armenian-origin district governor", Anadolu Agency, https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-appoints-1st-armenian-origin-district-governor/2663424 (E.T. 26/4/2023)

kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğu sonucuna varmıştır.[131] AYM'ye yapılan diğer bireysel başvuruda ise Türkiye Ermenileri Patrikliği, Ağa Mıgırdiç Sanasaryan tarafından 1901'de Ermeni toplumunun fakir çocuklarının eğitim ve öğretim masraflarının karşılanması amacıyla kurulan Sanasaryan Vakfı'na ait Sirkeci'deki Sanasaryan Han'a, 1930'da İstanbul İl Özel İdaresi tarafından el konması ve 1952'de de İl Özel İdaresi adına tescil edilmesi üzerine cemaat vakfının taşınmazının iade edilmemesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. AYM 14/12/2022 tarihli kararıyla mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin kanuni dayanağının bulunmaması sebebiyle mülkiyet hakkının ihlal edildiğini değerlendirmiştir. Kararda AYM, ihlalin mahkeme (13.Asliye Hukuk Mahkemesi) kararından kaynaklandığına kanaat getirmiş ve mülkiyet hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulmuştur.[132] Örnekleri yukarıda verilen AYM kararları dikkate alındığında azınlıklara ait cemaat vakıflarının mülkiyet haklarının etkin bir şekilde korunması ve gözetilmesi büyük önem arz etmektedir.

Yıl içerisinde azınlık haklarına yönelik son gelişme, Avrupa Komisyonu tarafından 12/10/2022 tarihinde açıklanan Türkiye Raporu'nda ülkedeki azınlıkların durumlarına yönelik değerlendirmelere ilişkindir. Raporda öne çıkan hususlar ve tavsiyeler şu şekildedir:

- Azınlıklara yönelik nefret söylemi ve nefret suçunun ciddi bir mesele olmaya devam ettiği,
- Azınlıkların dini kurumlarının (kiliselerin, sinagogların, patrikhanelerin, manastırların ve hahambaşılıkların) yasal statüsünün (tüzel kişiliği) bulunmadığı ve bu durumun örgütlenme özgürlükleri ile mülkiyet hakları açısından engel teşkil ettiği,
- Azınlık okullarının eğitim-öğretim desteği noktasında kamu kaynaklarından faydalanamadığı ve ayrıca din adamlarının eğitiminde sorunlarla karşılaşıldığı,
- Mülkiyet haklarının kullanılması hususunda vakıfların pek çok güçlükle karşılaşmaya devam ettiği,
- Venedik Komisyonunun vurguladığı üzere Gayrimüslim cemaatlerin bütün

131 AYM, Kartal Surp Nişan Ermeni Kilisesi Mektebi Vakfı, B. No: 2019/4794, 18/1/2022, para 63-64.

132 AYM, Sanasaryan Vakfı, B. No: 2019/6264, 3/11/2022, para 92-93.

haklarını kullanmaları ve tüzel kişilik kazanmaları konusunda karşılaştıkları tüm engellerin ortadan kaldırılması için yasal düzenlemeler yapılması gerektiği,

- Daha kapsamlı bir çerçeve sağlamak amacıyla Gayrimüslim azınlıkların mülkiyet haklarına ilişkin mevzuatın ve mülkiyet haklarına ilişkin tüm hususları kapsayan diğer ilgili mevzuatın acil olarak gözden geçirilmesi gerektiği hususları belirtilmiştir.[133]

2022 yılında yaşanan gelişmeler genel itibarıyla değerlendirildiğinde, Türkiye'de bulunan Gayrimüslim azınlıkların haklarının korunması noktasında gerek hukuki düzenlemeler gerekse mahkeme kararlarıyla meselenin titizlikle dikkate alındığı, Gayrimüslim azınlıkların hak kayıpları yaşadığı noktalarda bu kayıpların giderilmesi için gerekli çabaların gösterildiği ve yürütülen çalışmalarda azınlık temsilcileriyle iletişim ve istişare kanallarının açık tutulduğu gözlemlenmektedir. Özellikle de azınlıklara ait vakıfların yönetim kurulu seçimlerinin senelerdir yapılamamasına ilişkin sorunun bu yıl içerisinde çözümlenmesi, son 20 senedir azınlıkların haklarının korunması ve geliştirilmesi için atılan değerli adımların örneklerinden birini oluşturmaktadır. Azınlıkların mevcut sorunların çözülmesinde ve azınlıkların haklarının etkin bir biçimde korunmasında da ilerleyen yıllarda aynı titizliğin ve hassasiyetin gösterilmesi beklenilmektedir.

2.7. Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ve Kişisel Verilerin Korunması Hakkı

Özel hayata saygı hakkı; kişilerin bilgilerinin ve verilerinin gizliliğini içeren, ulusal ve uluslararası müktesebatta güvence altına alınmış temel bir haktır. Özel hayatın korunması hakkı özel hayatın gizliliğinin korunması ve bu alana dair bilgilerin kişilerin yalnız kendisi veya kendisinin bilmesine izin verdiği sınırlı kimseler tarafından bilinmesini isteme hakkını içermektedir. Bu bağlamda, kişinin maddi ve manevi bütünlüğü ve kişiliği ile bağlantılıdır. Özel hayatın korunması kişinin kimliğinin, kişiliğinin, toplumsal yaşama katılma yeteneğinin özgürce gelişebilmesi bağlamında diğer haklardan yararlanılmasını sağlamaktadır.[134] Bu niteliği sebebiyle bu hak devlet organlarına, topluma ve diğer kişilere karşı koruma altına alınmış ve ihlali cezai yaptırımlara

133 Avrupa Komisyonu, 2022 Türkiye Raporu.

134 United Nations, Special Rapporteur on the right to privacy, https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-privacy (E.T. 26/3/2023).

bağlanmıştır.[135]

İnsan onurunu merkeze alan özel hayata saygı hakkı uluslararası ve ulusal müktesebatta kapsamlı olarak koruma altına alınmıştır. İHEB'in 12'nci, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 17'nci ve AİHS'in 8'inci maddeleri ile bu hak güvence altına alınmıştır.[136] AİHS'in 8'inci maddesinin başlığı "özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı" olmakla birlikte bu madde altında birbiriyle bağlantılı dört hak (özel hayat, aile hayatı, konut dokunulmazlığı ve haberleşme hürriyeti) güvence altına alınmıştır. Madde metninde bu haklara ilişkin bir tanım yer almamaktadır. Hakkın boyutu ve içeriği somut olayın özelliği dikkate alınarak AİHM tarafından yorumlanmaktadır. AİHM özel hayatın ne olduğuna ilişkin açık ve kesin bir tanım getirmemiştir. AİHM içtihatlarında özel hayat kavramının "*detaylı bir tanım getirilemeyen geniş bir kavram*" [137] olduğu belirtilerek, her bireyin özgür olarak kişiliğini oluşturabildiği ve geliştirebildiği, hem diğer insanlarla hem de dış dünya ile ilişkili bir alanı kapsayan, mahremiyetten daha geniş bir kavram olduğu ifade edilmiştir. [138] Mahkeme kesin ve sınırları net bir özel hayat tanımı yapmak yerine her davanın somut özelliklerine göre bu alana giren durumları belirlemektedir. Bu bağlamda, özel hayat Mahkeme'nin geniş ve detaylı bir şekilde yorumlamaya yöneldiği muğlâk bir kavram olarak isim taşıma, kişinin görüntüsü veya itibarının korunması, aile kökeni hakkında bilgilenme, fiziksel ve manevi bütünlük, kimlik, sağlıklı bir çevre, kendi kaderini belirleme hakkı ve kişisel özerklik, arama ve el koymadan korunma, kişisel veriler ve telefon görüşmelerinin gizliliği dâhil olmak üzere birçok değişik duruma uygulanmıştır.[139]

AİHM tarafından 2022 yılında, AİHS'in özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı başlıklı 8'inci maddesine ilişkin olarak ülkemiz aleyhine 4 ihlâl kararı verilmiştir. Bu hak kategorisine ilişkin 2018 yılında 8, 2019 yılında 11, 2020 yılında 3 ve 2021 yılında ise 10 ihlâl kararı verildiği görülmektedir.[140]

---

135 AYM, E: 1986/24 K: 1987/8, 31/3/1987.

136 https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf, (E.T. 14/4/2022).

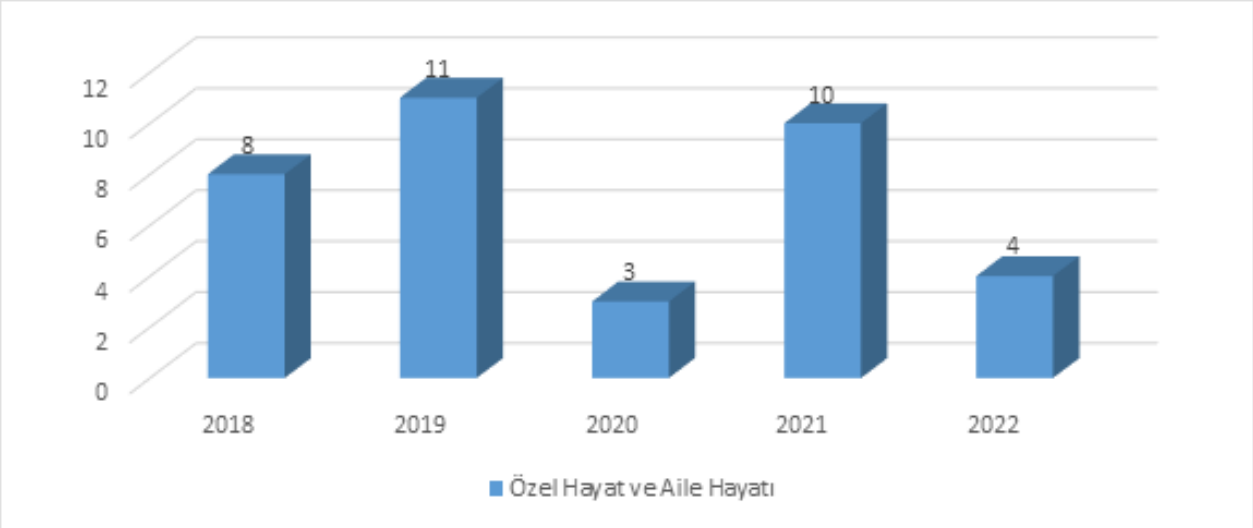
137 AİHM, Costello-Roberts/Birleşik Krallık, B.No.:47-C, 25/03/1993, para. 36.

138 Ivana Roagna, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması", *Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları*, Avrupa Konseyi Strazburg, 2012, s.12.

139 Roagna,a.g.e., s.12.

140 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün 21/3/2023 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2023]-2534/43677 sayılı cevabi yazısı.

Tablo 11: Yıllara Göre AİHM Tarafından Özel Hayat ve Aile Hayatının Korunması Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[141]

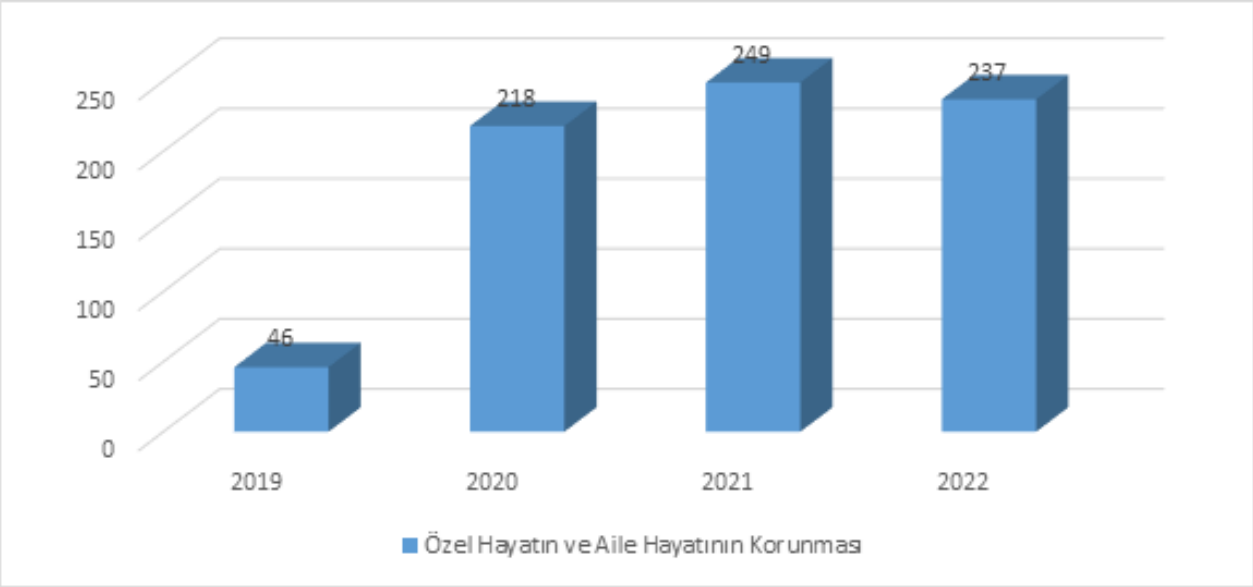
AYM tarafından iletilen verilere göre ise; 1/1/2022 – 31/12/2022 tarihleri arasında özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı kapsamında gelen bireysel başvuru sayısı 16.388'dir.[142] 23/9/2012 – 31/12/2022 tarihleri arasında verilen ihlal kararlarının hak ve özgürlüklere göre dağılımı incelendiğinde ise, AYM tarafından özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkına ilişkin 928 ihlal kararı verildiği görülmektedir.[143]

141 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İstatistikler, https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10 , (E.T. 15/1/2024).

142 https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/, (E.T. 18/4/2023).

143 Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve 2023/224 sayılı cevabi yazısı.

Tablo 12: Yıllara Göre AYM Tarafından Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması Hakkına Yönelik Verilen İhlal Kararı Sayıları[144]

Özel hayatın korunması hakkı bağlamında değerlendirilmesi gereken en önemli konulardan biri kişisel verilerin korunması hakkıdır. Nitekim günümüzde özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak çok çeşitli amaçlarla hem kamu tüzel kişileri hem özel hukuk tüzel kişileri tarafından kişisel verilerin işlenmesi ve saklanması, hakkın gündeme gelmesine ve münhasıran bu alanı düzenleyecek normların oluşturulmasına yol açmıştır.[145]

Teknolojinin günlük yaşamın birçok alanında daha aktif kullanılması ile kişisel verilerin kolaylıkla elde edilebilmesi ve amacı dışında, özel hayatın gizliliğine zarar verecek şekilde kullanılması bu verilerin korunmasını insan hak ve özgürlüklerinin

144 Anayasa Mahkemesi, İstatistikler, https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/ , (E.T. 15/1/2024). Söz konusu istatistiki veriler AYM'nin web sitesinde yer alan veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2018 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2020 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2019 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2021 yılına ilişkin veri, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2020 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır. 2022 yılına ilişkin veri ise, ilgili web sitesinde yer alan 23/9/2012-31/12/2022 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayı ile 23/9/2012-31/12/2021 dönemine ilişkin özel hayatın ve aile hayatının korunmasına dair istatistiki veriyi gösteren sayının farkı alınarak hesaplanmıştır.

145 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s. 37.

önemli bir unsuru ve aynı zamanda ulusal ve uluslararası hukukun temel alanlarından biri haline getirmiştir. Teknolojik eğilimler ve dijitalleşme özel hayatın korunması hakkından yararlanma konusunda bazı zorluklara yol açmıştır. Nitekim, BM Özel Raportörü'nün Raporunda da "yapay zekâ ve mahremiyet" ile "çocukların mahremiyeti" konularının temel sorun alanları olduğu vurgulanmıştır.[146]

Özel hayat bağlamında kişisel verilerin korunması ve başta Anayasa olmak üzere hukuki düzenlemelerle güvence altına alınması, yargısal mekanizmalarla ihlallerin yaptırıma bağlanması ve izlenmesi ile mümkün olmaktadır.[147]

Kişisel verilerin korunması hakkı, Avrupa Konseyi bünyesinde 28 Ocak 1981 tarihinde ihdas edilen Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi ile münhasıran düzenlenmiş olup ülkemiz bu Sözleşme'nin ilk imzacı ülkelerinden biri olmuştur. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir diğer Avrupa Konseyi belgesi ise 181 No'lu Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesine Ek Denetleyici Makamlar ve Sınır Aşan Veri Akışına İlişkin Protokol'dür. Protokol kapsamında, ülkeler kişisel verilerin korunması alanında görevlerini tam bağımsızlıkla yerine getirecek denetleyici makam kurmayı taahhüt etmiştir. Bahse konu Protokol ülkemiz tarafından onaylanarak iç hukuka dâhil edilmiştir.[148] Öte yandan Türkiye, "Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'ni Tadil Eden 2018 Protokolü"nü hâlen imzalamamıştır.[149]

Uluslararası müktesebattaki gelişmelere koşut olarak kişisel verilerin korunması hakkı ulusal mevzuatımız ile de korunmaktadır. 2010 yılında hayata geçirilen Anayasa değişikliği ile Anayasa'nın 20'nci maddesinde, "Özel hayatın gizliliği" başlığı altında düzenlenen kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı, temel bir insan hakkı niteliğinde Anayasal güvenceye kavuşmuştur. Bu kapsamda hazırlanan 6698 sayılı "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" 7/4/2016 tarihli ve 29677 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, böylece kişisel verilerin korunması için gerekli

---

146 UNHCR, A/HRC/46/37: Artificial intelligence and privacy, and children's privacy - Report of the Special Rapporteur on the right to privacy, (E.T. 25/1/2021).

147 Ömer Özkaya, İbrahim Toprak, "Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bir İnsan Hakkı Olarak Kişisel Verilerin Korunması", Sayıştay Dergisi, Cilt: 33, Sayı:124, Mart 2022, s.72. https://dergi.sayistay.gov.tr/Upload/95906369/files/dergi/pdf/124_M3.pdf (E.T. 24/2/2023)

148 https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4183/Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Alaninda-Uluslararasi-ve-Ulusal-Duzenlemeler, (E.T. 28/2/2023).

149 Avrupa Komisyonu, 2022 Türkiye Raporu, s. 35.

hukuksal zemin hazırlanmıştır. Mezkûr Kanun'un amacı, kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemek olup Kanun hükümleri, kişisel verileri işlenen gerçek kişiler ile bu verileri tamamen veya kısmen otomatik olan ya da herhangi bir veri kayıt sisteminin parçası olmak kaydıyla otomatik olmayan yollarla işleyen gerçek ve tüzel kişiler hakkında uygulanmaktadır. Kişisel verilerin korunması hakkı kişilere dair verilerin işlenmesinde temel hak ve özgürlükleri korumasının yanı sıra özellikle bireylerin kendi kişisel verileri üzerinde karar verme özgürlüğünü de korumaktadır. Ayrıca, hukuka aykırı olarak kişisel verilerin işlenmesi, Anayasa'nın 17'nci maddesi ile güvenceye alınan kişi dokunulmazlığı, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının ihlali anlamına da gelebilmektedir. Bu bağlamda, bir gerçek kişinin kişisel verilerinin işlenmesi halinde bireyin kişisel verilerinin korunması hakkının sınırlandırılmasının, üst başlık olarak ise temel bir insan hakkı olan özel hayatın gizliliği hakkına müdahale teşkil edebildiği belirtilmelidir.[150]

Ayrıca adı geçen Kanun'la, 181 No'lu Protokol hükümleri doğrultusunda kişisel verilerin korunmasında bağımsız bir denetleyici makam ihtiyacı göz önünde bulundurularak Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) kurulmuştur. Kurum, kişisel verilerle ilgili haklarının ihlal edildiğini ileri sürenlerin 6698 sayılı Kanun'un 14'ncü maddesi çerçevesinde yaptığı ihbar ve şikâyetler ile Kanun'un 12'nci maddesi çerçevesinde intikal eden veri ihlal bildirimlerini incelemektedir. Kurumdan alınan resmi verilere göre, 2022 yılı içinde Kuruma iletilen başvuruların; %46'sını "kişisel verilerin hukuka aykırı olarak işlenmesi", %19'unu "izinsiz SMS/arama", %17'sini "kişisel verilerin hukuka aykırı olarak paylaşılması", %11'ini "ilgili kişilerin taleplerinin yerine getirilmemesi", %5'ini "silme, yok etme ve anonim hale getirmeye aykırılık" ve %1'er olmak üzere "unutulma hakkı" ile "yurtdışına kişisel veri aktarılmaması" konuları oluşturmaktadır. Ayrıca, Kuruma yapılan başvurular arasında 6698 sayılı Kanun'un 12'inci maddesinin beşinci fıkrası uyarınca yapılan veri ihlali bildirimleri de bulunmaktadır. Buna göre Kurum tarafından 2022 yılı içerisinde 260 adet veri ihlali bildirimi incelemeye alınmış olup bunun 239 adeti veri sorumluları tarafından Kurul'a iletilen veri ihlali bildirimleri, 21 adeti ise Kurul tarafından Kanun'un 15'inci maddesinin birinci fıkrası kapsamında resen inceleme başlatılan dosyalardan oluşmaktadır. 2022 yılı içerisinde Kuruma intikal eden dilekçelerin konusunu

150 Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2023 tarihli ve E-37450428-730.07-0000131303 sayılı cevabi yazısı.

oluşturan sektörler; % 48 hizmet, %14 kamu, %13 telekomünikasyon, %11 medya, %4'er olmak üzere insan kaynakları ile bankacılık ve finans, %2'şer olmak üzere sağlık ve sigortacılık, %1'er olmak üzere turizm ve bilişimden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, Kuruma ağırlıklı olarak bankacılık ve finans ve ticaret sektöründe yer alan veri sorumlularından ihlal bildirimleri gelmektedir. 2022 yılında gerçekleşen veri ihlal bildirimlerinin veri türüne göre dağılımı şu şekildedir:[151]

Tablo 13: 2022 Yılında Gerçekleşen Veri İhlal Bildirimleri[152]

Veri Türü	**Dosya** Sayısı
Kimlik	662
İletişim	569
Finans	277
Müşteri İşlem	266
Diğer	247
Özlük	137
İşlem Güvenliği	95
Lokasyon	94
Görsel ve İşitsel Kayıtlar	69
Sağlık	68
Mesleki Deneyim	66
Hukuki İşlem	55
Pazarlama	44
Ceza mahkumiyeti ve Güvenlik Tedbirleri	27
Risk Yönetimi	25

151 Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2023 tarihli ve E-37450428-730.07-0000131303 sayılı cevabi yazısı.

152 Veriler Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2023 tarihli ve E-37450428-730.07-0000131303 sayılı cevabi yazısından edinilmiştir.

Fiziksel Mekan Güvenliği	13
Dernek, Vakıf veya Sendika Üyeliği	13
Irkı	12
Dini	8
Etnik Kökeni	8
Felsefi İnancı	5
Mezhebi veya Diğer İnançları	4
Biyometrik Verileri	3
Genetik Verileri	3
Siyasi Düşüncesi	2
Cinsel Hayatı	1
Kılık ve Kıyafeti	1

Ayrıca, KVKK tarafından iletilen yazıya göre, Kurum tarafından 2022 yılında sonuçlandırılan 8.481 adet dilekçenin %67'si usul şartlarını taşımaması, %28'i 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamı dışında kalması sebebiyle reddedilmiş olup dilekçelerin %3'ü hakkında Kanun hükümlerine herhangi bir aykırılık bulunmaması sebebiyle yapılacak bir işlem bulunmadığına, %1'i ile ilgili olarak veri sorumluları nezdinde idari para cezası uygulanmasına ve diğer %1'i ile ilgili olarak ise veri sorumlusunun talimatlandırılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda 2022 yılı içerisinde 134'ü ihbar ve şikayetler, 98'i veri ihlal bildirimi ve 36'sı Veri Sorumluları Siciline kayıt ve bildirim yükümlülüğü kapsamında olmak üzere toplam 268 veri sorumlusu hakkında toplam 85.483.000 TL idari para cezası uygulanmıştır. Diğer taraftan, 1/1/2022-31/12/2022 tarihleri arasında Kurul tarafından toplam 1.415 adet karar alınmış olup alınan bu Kurul Kararlarının 11 tanesi özet şeklinde Kurum resmi internet sitesinde yayımlanarak kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Ayrıca Kurul tarafından "Belediyelerin ödeme ve borç sorgulama hizmetleri hakkında" 21/4/2022 tarihli ve 2022/388 sayılı İlke Kararı da alınmış olup söz konusu Karar gerek Resmî Gazete'den gerekse Kurum internet sitesinden kamuoyuna duyurulmuştur.

Veri ihlal bildirimlerinin dosya dağılımı ise şu şekildedir:[153]

Tablo 14: Veri İhlal Bildirimleri Dosya Dağılımı[154]

	Dosya Sayısı
Dosya Sayısı	260
Gelen Dosyalardan Sonuçlanan Dosya Sayısı	105
Devam Eden Dosya Sayısı	155

Tablo 15: Veri İhlallerine İlişkin Karar Türleri Dağılımı

Dosya Sayısı	260
İncelemeye Gerek Olmadığına Karar Verilen Dosya Sayısı	96
Resen İnceleme Kararı Alınan Dosya Sayısı	21
İnceleme Kararı Alınan Dosya Sayısı	143

Kişisel verilerin korunmasına ilişkin yukarıda faaliyetleri açıklanan bağımsız bir denetleyici makam ve yasal düzeyde normların ihdası hakkın korunması anlamında önemli gelişmeler olmakla beraber On Birinci Kalkınma Planı ve İHEP'te "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun AB standartları ile uyumlu hale getirilmesi", "kişilerin mağduriyetlerinin ve hak uygulamadan kaynaklı sorunları giderilmesi", "yargı organlarının ve çeşitli kamu kurumlarının aldıkları kararların kamuoyuyla paylaşılması sürecinde kişisel verilerin korunması" hususlarına vurgu yapılması bireylerin lekelenmeme hakkına ve genel itibarıyla kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenlemelerin yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.[155] Bu bağlamda, AB hukuki düzenlemelerine uyumun ve gerekli standartların sağlanmasını teminen mevzuat değişikliğinin hayata geçirilmesi, söz konusu Kanunun Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) dikkate alınarak güncellenmesi, kamu kurumlarının siber güvenlik tehditlerine karşı korunması, kamu hizmetlerinin sunumunda kişisel verilerin

153 Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2023 tarihli ve E-37450428-730.07-0000131303 sayılı cevabi yazısı.

154 Veriler Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2023 tarihli ve E-37450428-730.07-0000131303 sayılı cevabi yazısından edinilmiştir.

155 https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf, (E.T. 24/2/2023).

korunması, bilgi güvenliği konusunda mevzuat altyapısının tamamlanması ve kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanmasına yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, kişisel verilerin korunması noktasında toplumsal ve bireysel farkındalığın artırılması da ayrıca önem arz etmektedir.

Kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatın AB standartları ile uyumlaştırılması ve kamu hizmetlerinde kişisel verilerin korunması bağlamında Kişisel Verilerin Korunması Kurumu tarafından kişisel verilerin işlenmesi sürecinde veri sorumlularının alması gereken teknik ve idari tedbirler konusunda uygulamada açıklık sağlanması ve iyi uygulama örnekleri oluşturması amacıyla Kişisel Veri Güvenliği Rehberi hazırlanmıştır. Bu minvalde, Kuruma intikal eden veri ihlal bildirimlerinin değerlendirilmesi neticesinde; finans, e-ticaret, sosyal medya ve oyun gibi muhtelif sektörlerde faaliyet gösteren veri sorumlularının internet sitelerine giriş için kullanılan kullanıcı hesap bilgilerinin (kullanıcı adı ve parolalar) bazı internet sitelerinde herkese açık şekilde yayımlandığı görülmüştür. Söz konusu kullanıcı hesaplarını elde eden üçüncü kişilerce, anılan veri sorumlularının internet sitelerine kullanıcıların haberi olmadan aktif bir şekilde giriş yapıldığı ve ilgili kişilere ait verilerin bu kapsamda görüntülenebildiği tespit edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Kurum tarafından "Kullanıcı Güvenliğine İlişkin Veri Sorumluları Tarafından Alınması Tavsiye Edilen Teknik ve İdari Tedbirler" e ilişkin kamuoyu duyurusu yayımlanmıştır.[156]

Bilgi güvenliğinin sağlanması noktasında kamu kurum ve kuruluşları ile kritik altyapı niteliğinde hizmet veren işletmelerin bilgi ve iletişim güvenliği kapsamında genel olarak alması gereken tedbirleri belirlemek için Bilgi ve İletişim Güvenliği Tedbirleri konulu 2019/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi[157] yayımlanmıştır. Yayımlanan Genelge doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi koordinasyonunda paydaşların katılımıyla Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi hazırlanmıştır.[158]

Teknolojinin ilerleyişiyle birlikte bireylerin tüketim yönelimleri de internet alışverişlerine doğru eğilim göstermekte, bu durum da elektronik ortamda kişisel verilerin korunmasına yönelik birçok endişeyi beraberinde getirmektedir. Hem

156 Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2023 tarihli ve E-37450428-730.07-0000131303 sayılı cevabi yazısı.

157 Bilgi ve İletişim Güvenliği Tedbirleri konulu 2019/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, 6/7/2019 tarihli ve 30823 sayılı Resmî Gazete.

158 Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/2/2023 tarihli ve E-37450428-730.07-0000131303 sayılı cevabi yazısı.

dünyada hem de ülkemizde elektronik alışveriş platformlarında ve internet sitelerinde işlenen kişisel verilerin internet ortamında illegal yollarla elde edilmesi ve paylaşılması gündeme gelmektedir.[159] Nitekim, Kişisel Verilerin Korunması Kurumunun 2022 tarihli veri ihlali kararları incelendiğinde; e-ticaret sektöründe faaliyet gösteren veri sorumlusu şirket tarafından internet sitesinde/mobil uygulamalarında kullanılan çerezler aracılığıyla hukuka aykırı olarak kişisel veri işlenmesi[160], sağlık sektöründe faaliyet gösteren veri sorumlusu tarafından ilgili kişinin kişisel verilerinin açık rızası alınmaksızın ticarî elektronik ileti gönderilmesi amacıyla işlenmesi[161], ilgili kişinin açık rızası olmaksızın sınav sonuç belgesinin yerel bir haber sitesi tarafından paylaşılması[162] konularında ihlal kararları verildiği görülmektedir.

2.8. Çalışma Hakkı

Çalışma hakkı, herkesin istediği bir işte çalışmasının ve bu işte çalışması sonucu insan onurunu güvence altına alacak gelir ile hayatını sürdürmesinin teminatını oluşturan temel bir insan hakkıdır. Çalışma hakkı, diğer insan haklarının kullanımı için de vazgeçilmez olan ekonomik ve sosyal bir haktır. Bu bağlamda, medeni ve siyasi haklar ile ekonomik ve sosyal haklar arasındaki tamamlayıcı ilişki göz önüne alındığında çalışma hakkı da diğer medeni hak ve özgürlükler ile bütünlük arz etmektedir.

Çalışma hakkı, bir işe sahip olmak ve gelir elde etmekle sınırlı değildir. Bu hak; sosyal güvenlik hakkı, çalışma ortamı ve şartları, iş güvenliği hakkı, iş yerlerinin çalışma ve sağlık şartlarına uygun olmasını talep etme hakkı, çalışma süresinin makul zaman dilimleri arasında belirlenmesi hakkı, adil ücret hakkı, dinlenme hakkı, cinsiyeti, ve yaşına uygun işlerde çalıştırılmayı talep etme hakkını da içermektedir. Ayrıca çalışma hakkı özgür şekilde iş edinimini, iş sözleşmesinin feshini ve çalışma ortamında ayrımcılığa karşı korunmayı, adil çalışma şartlarını ve örgütlenme özgürlüğünü de ihtiva etmektedir.[163]

Çalışma hakkı kapsamında 2022 yılına ait istihdam oranı, işgücüne katılım

---

159 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.37.

160 Örneğin bkz. Kişisel Verileri Koruma Kurumu,10/3/2022 tarihli ve 2022/229 sayılı Kararı.

161 Örneğin bkz. Kişisel Verileri Koruma Kurumu,18/1/2022 tarihli ve 2022/31 sayılı Kararı.

162 Örneğin bkz. Kişisel Verileri Koruma Kurumu, 6/1/2022 tarihli ve 2022/13 sayılı Kararı.

163 Mustafa Kılıçoğlu, "Çalışma Hakkı Kapsamında İş Güvencesi",s.1, https://www.anayasa.gov.tr/media/3628/kilicoglucalismahakki.pdf , (E.T. 7/3/2023).

oranı ve işsizlik oranı gibi istihdama ilişkin veriler önem arz etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Mart 2023'te yayımladığı işgücü istatistiklerine göre 2022 yılında işsizlik oranı 1,6 puanlık azalış ile %10,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 15 ve daha yukarı yaştaki kişilerde işsiz sayısı 2022 yılında bir önceki yıla göre 337 bin kişi azalarak 3 milyon 582 bin kişi olmuştur. İşsizlik oranı erkeklerde %8,9 iken kadınlarda ise %13,4'tür. 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta ise işsizlik oranı 2022 yılında bir önceki yıla göre 3,2 puan azalarak %19,4 olmuştur. Bu yaş grubunda işsizlik oranı; erkeklerde %16,4, kadınlarda ise %25,2'dir.[164] 2022 yılındaki işsizlik oranı, 2021 yılındaki verilerle karşılaştırıldığında hem kadınlarda hem erkeklerde azaldığı ve genç işsizlik oranının da azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

İstihdam edilenlerin sayısı ise 2022 yılında bir önceki yıla göre 1 milyon 955 bin kişi artarak 30 milyon 752 bin kişi, istihdam oranı ise 2,3 puanlık artış ile %47,5 olmuştur. Bu oran erkeklerde %65 iken kadınlarda %30,4 olarak gerçekleşmiştir. İşgücü 2022 yılında bir önceki yıla göre 1 milyon 618 bin kişi artarak 34 milyon 334 bin kişi, işgücüne katılma oranı ise 1,7 puanlık artış ile %53,1 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılma oranı erkeklerde %71,4, kadınlarda ise %35,1 olmuştur.[165] İstatistiki verilerden hareketle 2022 yılında istihdam oranı ve işgücüne katılım oranında yaklaşık %2 seviyesinde gerçekleşen artışın olumlu olduğu ve istihdam oranı ile işgücüne katılım oranının artırılması amacıyla yürütülen çalışmalara devam edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Kadın istihdam oranının erkeklerin istihdam oranına kıyasla düşük olması, kadın istihdamının artırılmasına yönelik çabaların yoğunlaştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

164 TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390 , (E.T. 23/3/2023).

165 TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390 , (E.T. 23/3/2023).

Tablo 16: Temel işgücü göstergeleri, 15+ yaş, 2021,2022.[166]

Temel işgücü göstergeleri, 15+ yaş, 2021, 2022

	2022			2021			Bir önceki yıla göre fark		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
(Bin kişi)									
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	**64 679**	32 006	32 673	**63 704**	31 533	32 172	**975**	473	501
İşgücü	**34 334**	22 862	11 473	**32 716**	22 156	10 560	**1 618**	706	913
İstihdam	**30 752**	20 818	9 935	**28 797**	19 792	9 005	**1 955**	1 026	930
İşsiz	**3 582**	2 044	1 538	**3 919**	2 364	1 554	**- 337**	- 320	- 16
İşgücüne dahil olmayanlar	**30 345**	9 144	21 200	**30 989**	9 377	21 612	**- 644**	- 233	- 412
(%)									
İşgücüne katılma oranı	53,1	71,4	35,1	51,4	70,3	32,8	1,7	1,1	2,3
İstihdam oranı	47,5	65,0	30,4	45,2	62,8	28,0	2,3	2,2	2,4
İşsizlik oranı	10,4	8,9	13,4	12,0	10,7	14,7	-1,6	-1,8	-1,3
Genç nüfusta işsizlik oranı (15-24 yaş)	19,4	16,4	25,2	22,6	19,4	28,7	-3,2	-3,0	-3,5

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Çalışma hakkı kapsamında ele alınması gereken alanlardan biri asgari ücret uygulamalarıdır. TÜİK verilerine göre, asgari ücret ile çalışanlar, sigortalı çalışanların önemli bir kısmını teşkil etmekte olup sigortalı çalışanlar içinde asgari ücret ile çalışanların oranı %39,33'tür.[167] 2022 yılının ikinci yarısında 5.500,35 TL olarak belirlenen ortalama aylık net asgari ücret bir önceki yılın asgari ücreti olan 2.825,90 TL'ye göre nominal olarak %94,6; ortalama net memur maaşları ise 2022 yılında nominal olarak %67,5 artmıştır.[168] Bu noktada, asgari ücretin %94,6 gibi yüksek bir oranda artması olumlu olmakla beraber bu artış oranının nominal olduğu ve TÜİK verilerine göre 2022 yılında enflasyon oranının %64,27[169] gibi yüksek bir oranda seyrettiği de göz önüne alınmalıdır.

Çalışma hakkı kapsamında 2022 yılında meydana gelen gelişmelerden biri, 2/2/2022 tarihli ve 31738 sayılı Resmî Gazete'de kapsamlı ve güncel geçerli durumun gereklerine uygun bir işgücü yönetiminin inşasına temel hazırlamak amacıyla Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği'nin yayımlanarak yürürlüğe girmesidir.[170] Bu Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi ile 29/8/2003 tarihli

166 TÜİK, İşgücü İstatistikleri 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390, (E.T. 23/3/2023).

167 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

168 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf , s. 243, (E.T. 8/3/2023).

169 TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2022, (E.T. 3/1/2023). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2022-49651#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%9CFE'deki%20(2003%3D100,%72%2C31%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.

170 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf , s. 243, (E.T. 8/3/2023).

Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanunun Uygulama Yönetmeliği ilga edilmiştir.[171] Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği'nde Mülga Yönetmelik'ten farklı olarak, çalışma izni değerlendirme kıstaslarının ayrıntılı şekilde belirlendiği, çalışmaya başlanması, şube ve görev değişikliği, çalışma izni muafiyeti ile ilgili kural ve yöntemlere yer verildiği görülmektedir. Ayrıca 2022 yılında çalışma izni düzenlenen toplam yabancı sayısı 212.702'dir.[172] 2021 yılında çalışma izni düzenlenen toplam yabancı sayısı 168.095 iken[173] 2022 yılında bu sayının arttığı anlaşılmaktadır.

Çalışma hakkı çerçevesinde incelenmesi gereken alanlardan biri de son yıllarda artış gösteren ve beyin göçü olarak nitelendirilen iyi eğitim görmüş, nitelikli iş gücünün göçüdür. Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre, Türkiye'nin en fazla göç verdiği ülkeler sırayla Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Meslek grupları açısından bir tasnif yapıldığında en çok mimarlar, mühendisler, akademisyenler ve sağlık çalışanları gibi eğitimlerini tamamlayarak belli bir alanda uzmanlık kazanmış ve ekonomik verimliliği yüksek kişilerin göç ettiği anlaşılmaktadır.[174] 2021 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nın istihdam ve çalışma hayatı kısmında 2022 yılındaki mevcut duruma ilişkin beyin göçünün azaltılması ihtiyacı olduğu belirtilerek ülkemizden yurt dışına doğru yaşanan beyin göçünün sebeplerinin analiz edilmesi ve bu analizler neticesinde nitelikli işgücünün ülkemizde kalmasını temin etmek için çalışmalar yapılacağına ilişkin politika tedbiri öngörülmüştür.[175] Bu kapsamda, nitelikli beyin göçünün azaltılması, nitelikli işgücünün ülkemizde kalmasının ve geri dönüşleri sağlamaya yönelik çalışmaların yapılmasının önemli olduğu ve beyin göçüne sebep olan durumların ortadan kaldırılması amacıyla çaba sarf edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Çalışma hakkı kapsamında ele alınması gereken sorun alanlardan biri de işten çıkarmalardır. 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nin ardından yönetimi değişen

---

171 Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği, https://www.csgb.gov.tr/uigm/duyurular/uluslararasi-isgucu-kanunu-uygulama-yonetmeligi/#:~:text=6735%20say%C4%B1l%C4%B1%20Uluslararas%C4%B1%20%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20Kanunu,Y%C3%B-6netmeli%C4%9Fi%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkten%20kald%C4%B1r%C4%B1larak%20m%C3%BClga%20edilmi%C5%9Ftir , (E.T. 8/3/2023).

172 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

173 ÇSGB'nin 11/2/2022 tarihli ve E-54723196-000-94421 sayılı cevabi yazısı.

174 Funda Yılmaz, ''Yükselen Bir Fenomen: Türkiye'den Avrupa'ya Beyin Göçü'', Perspektif Dergisi, Sayı 316, 2022, s. 32-35, https://ebooks.igmg.org/ipages/flipbook/perspektif-316 , (E.T. 8/3/2023.)

175 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf , s. 243, (E.T. 8/3/2023).

belediyelerde 2022 yılı içerisinde 1012 sözleşmeli memur ve 20 bine yakın işçinin işlerine gerekçesiz şekilde son verildiğine dair iddialar bulunmaktadır.[176] Bu iddiaların doğru olması durumunda keyfi ve haksız olarak gerçekleştirilen işten çıkarmaların, çalışma hakkının ihlaline ve önemli mağduriyetlere sebep olabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışma hakkı kapsamında ele alınması gereken bir diğer alan iş güvenliği hakkı ile iş yerlerinin çalışma ve sağlık şartlarına uygun olmasını talep etme hakkıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Haziran 2022'de güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamını, Dünya Çalışma Örgütü'nün Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi - Çalışma Hayatında Temel Haklar ve Prensipler Deklarasyonu (1998) kapsamında tanımladığı beş temel çalışma ilkesi ve hakkından biri olarak benimsemiştir. Bu kapsamda ILO, iş sağlığı ve güvenliğini insana yaraşır bir iş için ön koşullardan biri olarak tanımlamaktadır.[177]

Çalışma hakkı kapsamında ele alınması gereken alanlardan biri de kayıt dışı istihdamdır. 2022 yılının üçüncü çeyreğinde kayıt dışı istihdam oranı %27,73 olarak gerçekleşmiştir.[178] 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda da kayıt dışı istihdamın azaltılması, çalışma ve istihdam alanında ilerleme kaydedilmesi gereken hususlar arasında belirtilmektedir.[179]

Çalışma hakkı kapsamında önemli sorun alanlarından biri de izinsiz yabancı işçi çalıştırılmasıdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından 2022 yılında çalışma izni olmaksızın yabancı işçi istihdam ettiği tespit edilen 4.024 işverene ve çalışma izni olmaksızın çalıştığı tespit edilen 7.426 yabancıya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerince idari para cezası uygulanmıştır.[180] Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmaların sürdürülmesinin herkesin eşit bir biçimde çalışma hakkından faydalanması bağlamında büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Çalışma hakkına ilişkin ele alınması gereken bir diğer husus ise, işyerinde yıldırma, yaygın bilinen adıyla mobbingtir. 6701 sayılı Kanun'da işyerinde yıldırma

---

176 MEMUR-SEN, İşine Son Verilen Kamu Emekçileri Yeni Yıla Eylem Yaparak Girdi, 1/1/2022, https://www.memursen.org.tr/isine-son-verilen-kamu-emekcileri-yeni-yila-eylem-yaparak-girdi , (E.T. 13/1/2024).

177 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

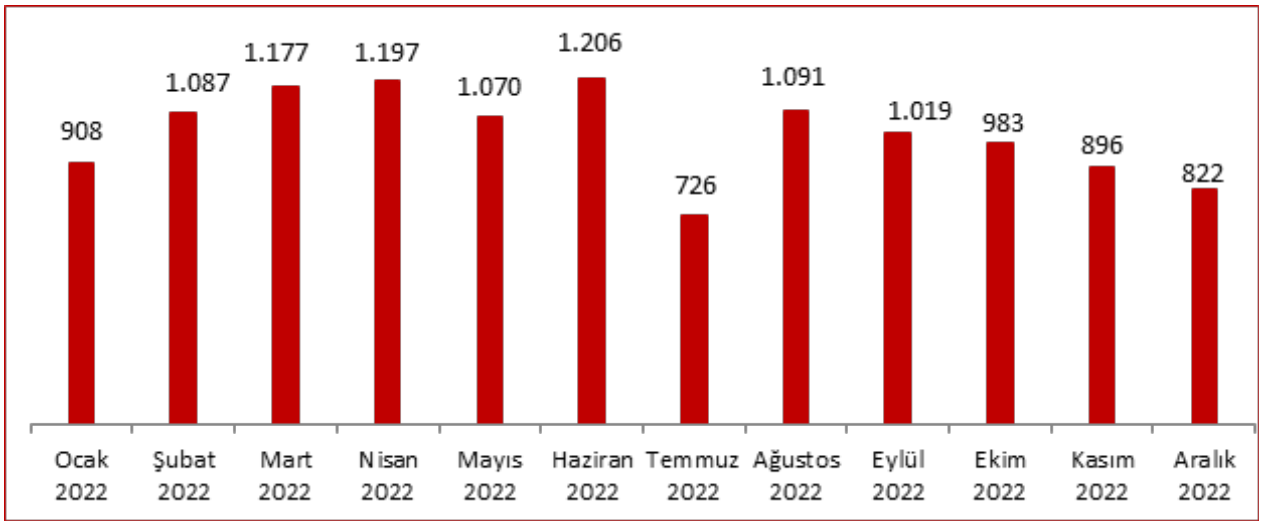
178 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

179 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf , s. 244, (E.T. 8/3/2023).

180 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

şeklinde özel olarak ayrımcılık türleri arasında düzenlenen mobbing, 2022 yılında da yaygın bir problem olmaya devam etmektedir. Nitekim ÇSGB'nin 2021 yılında kamu ve özel sektörden aldığı mobbing başvurusu sayısı toplam 11.520 iken[181]; 2022 yılında 12.182'ye yükselmiştir.[182]

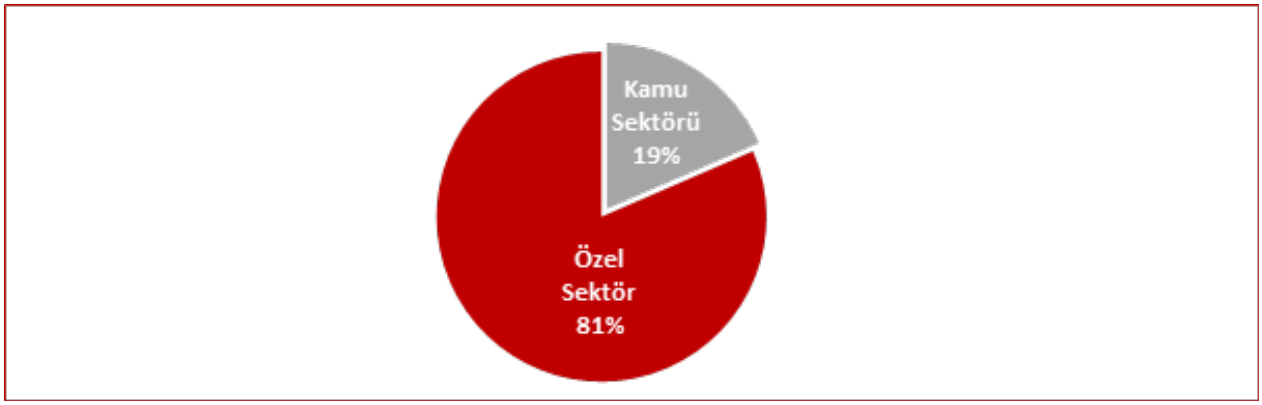
Tablo 17: Mobbing başvurularının aylara göre dağılımı (2022)[183]

Mobbing başvurularının sektörel bazda dağılımına bakıldığında ise %81'inin özel sektör çalışanlarından (102.278), %19'unun ise kamu sektörü çalışanlarından (23.853) geldiği görülmektedir. Buna ilişkin grafik aşağıda yer almakta olup grafik incelendiğinde başvuruların büyük bir kısmının özel sektör çalışanlarına ait olduğu anlaşılmaktadır;[184]

181 ÇSGB'nin 11/2/2022 tarihli ve E-54723196-000-94421 sayılı cevabi yazısı.
182 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.
183 Tablo ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısından edinilmiştir.
184 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

Tablo 18: Mobbing başvurularının sektörel bazlı dağılımı[185]

TİHEK de 6701 sayılı Kanun kapsamında[186] 2021 yılında mobbing iddialarıyla ilişkili 46 başvuru almıştır ve başvuruların ayrımcılık türlerine dayalı olarak tasnif edildiğinde 2021 yılında mobbing ikinci sırada bulunmaktadır.[187] 2022 yılında ise ayrımcılık başvurularının ayrımcılık türlerine göre dağılımı incelendiğinde mobbing iddialarıyla ilişkili alınan başvuru sayısı 14'tür ve bu tasnifte mobbing üçüncü sırada yer almaktadır.[188] 2022 yılında mobbing iddialarıyla ilişkili TİHEK'e yapılan başvuru sayısının 2021 yılı ile kıyaslandığında yaklaşık %75 düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda bu alandaki bireysel ve toplumsal farkındalığın artırılması ayrıca mobbing ile hukuksal olarak mücadele edilmesi önem arz etmektedir.

Çalışma hakkı kapsamında ele alınması gereken bir diğer alan sendikalaşma ve sendikal faaliyet yürütme hakkıdır. ÇSGB'nin Ocak 2021 verilerine göre 14.371.000 işçiden 2.069.476'sının sendika üyeliği bulunmaktadır. Ocak 2021 verilerine göre sendikalaşma oranı %14,4'tür.[189] 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2022 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ'e göre işçi sayısı 15.987.428, sendika üyesi işçi sayısı 2.280.285 ve sendikalaşma oranı ise %14,26'dır.[190] Temmuz 2022 yılına ait

185 Tablo ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısından edinilmiştir.

186 6701 sayılı Kanun kapsamında mobbing; "işyerinde yıldırma" olarak ifade edilmekte ve ayrımcılık türü olarak kabul edilmektedir. Kanun'un 2'nci maddesinin birinci fıkrasının (g) bendinde işyerinde yıldırma şu şekilde tanımlanmaktadır: "*Bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemleri (…) ifade eder.*"

187 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.41, https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1n%C4%B1n%20Korunmas%C4%B1%20ve%20Geli%C5%9Ftirilmesi%202021%20Raporu.pdf, (E.T. 28/8/2023).

188 TİHEK, 2022 Faaliyet Raporu, s. 83, (E.T. 28/3/2023).

189 Çalışan sayısı artı, sendikalılık oranı düştü, https://www.bloomberght.com/calisan-sayisi-artti-sendikalilik-orani-dustu-2297690, (E.T. 28/3/2022).

190 ÇSGB'nin 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

veriler, Ocak 2021 yılı verileriyle kıyaslandığında bir önceki yıla göre sendikalaşma oranının azaldığı anlaşılmaktadır.

2023 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda "istihdam ve çalışma hayatı" bölümünde, 2022 yılındaki mevcut duruma ilişkin olarak aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması, dijital dönüşüm ve iklim değişikliğinin işgücü piyasasında oluşturacağı talebe yönelik olarak işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, esnek çalışma biçimlerinden daha geniş kesimlerin yararlanması, özel politika uygulamasına ihtiyaç duyan grupların işgücü ve istihdama katılımlarının artırılması, iş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin yükseltilmesi hususlarında ilerleme kaydedilmesi gereksiniminin devam ettiği belirtilmektedir.[191]

2.9. Eğitim Hakkı

İkinci kuşak haklar arasında yer alan ve sosyal bir hak olma niteliği taşıyan eğitim hakkı, birçok hak ve özgürlüğe erişimin ön koşulunu oluşturmaktadır.[192] Eğitim hakkı kişilerin insan onurunun korunması ve kişisel gelişimlerinin gerçekleştirilmesinde temel ve vazgeçilmez bir araç niteliği taşımaktadır.

Eğitim hakkı, Anayasa'nın 42'nci maddesinde güvence altına alınmıştır. Başta "İHEB" olmak üzere; "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme", "Çocuk Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme", "Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme" ve "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 no'lu Ek Protokolü" gibi ülkemizin de tarafı olduğu çok sayıda sözleşme, eğitim hakkının hangi ilkeler doğrultusunda ne şekilde kullanılacağını somutlaştırmıştır. Bu bağlamda devletler; fırsat eşitliği ilkesi çerçevesinde, herkes için erişilebilir, kapsayıcı ve nitelikli eğitim hizmeti sunma gibi pozitif birtakım yükümlülükler üstlenmekte, aynı zamanda bu hakka saygı göstermeyi ve bu yolla negatif yönü ağır basan bir edimi de yüklenmeyi taahhüt etmektedirler.[193]

2022 yılında, eğitimde yönetişim ve finansman uygulamalarında merkezi yönetim anlayışından ziyade okul temelli yaklaşımın benimsenmesine yönelik çeşitli

---

191 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf , s. 244, (E.T. 8/3/2023).

192 TİHEK,İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2020 Raporu, Ankara, s.28.

193 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2020 Raporu, s.28.

adımların atıldığı gözlemlenmiştir. Bu kapsamda öğretmenlerin mesleki gelişim eğitimlerinde okul temelli planlamaya geçilmiş, okulların kendi değerlendirmelerini yapacağı kalite güvence sistemi kurulmuş ve okul bazlı bütçe uygulaması hayata geçirilmiştir.[194] Okul bazlı bütçe uygulaması ile ilk defa temel eğitim kademesindeki okullara da doğrudan bütçe gönderilmiş, bu sayede finansal kaynak sorunlarının okul temelli bir yaklaşımla çözülebilmesi mümkün kılınmıştır.

Rapor kapsamında incelenmesi gereken bir diğer konu eğitime erişim ve okullaşma oranıdır. Eğitime erişimin ne derece gerçekleşebildiğinin analiz edilebilmesi için, yıllara ve eğitim kademelerine göre okullaşma oranlarının incelenmesi etkili bir yöntemdir. Bu noktada Türkiye'de son üç eğitim-öğretim yılında eğitim kademelerine göre gerçekleşen net okullaşma oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 19: Eğitim Kademelerine Göre Gerçekleşen Net Okullaşma Oranları[195]

Eğitim-Öğretim Yılı	5 Yaşta Okulöncesi Eğitim	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim	Yükseköğretim
2019-2020	%71,2	%93,6	%95,9	%85,0	%43,4
2020-2021	%56,9	%93,2	%88,9	%87,9	%44,4
2021-2022	%81,6	%93,2	%89,8	%89,7	%44,7

Tablodaki veriler, 2021-2022 eğitim-öğretim yılındaki ilkokul seviyesinde net okullaşma oranının bir önceki yıla göre herhangi bir değişikliğe uğramadığını göstermektedir. Buna karşın ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretim seviyesindeki net okullaşma oranları bir önceki yıla nazaran hafif bir artış göstermiştir. Tablo incelendiğinde en çok dikkat çeken husus ise, 2021-2022 yılında 5 yaşta okul öncesi eğitim kademesindeki net okullaşma oranında, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık %24'luk kayda değer bir artış gözlemlenmiş olmasıdır. Aynı şekilde, 2021-2022 eğitim-öğretim

194 Türk Eğitim Derneği, 2022 Eğitim Değerlendirme Raporu, Ankara ,2023, s.12.

195 Tablodaki 5 yaşta okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretime ilişkin bilgiler, TÜİK tarafından "İstatistiklerle Çocuk" başlığıyla her yıl düzenli olarak paylaşılmakta olan verilerden derlenmiştir. Aynı şekilde yükseköğretime ilişkin bilgiler, "İstatistiklerle Gençlik" adı altında yayımlanan verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

yılında gerçekleşen 5 yaşta okul öncesi net okullaşma oranı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ulaşılan en yüksek okul öncesi net okullaşma oranı olmuştur.[196] 2020-2021 eğitim öğretim döneminde, COVİD-19 salgın sürecinin etkisiyle, 5 yaştaki okul öncesi eğitime ilişkin net okullaşma oranında önemli bir düşüş yaşandığı bilinmektedir.[197] Söz konusu düşüşün ardından 2021-2022 yılına gelindiğinde, bahse konu oranın bu denli yükselmiş olması, hem salgın sürecinin okul öncesi eğitim kademesi üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin bertaraf edildiğini, hem de 2022 yılında okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına ilişkin önemli adımların atılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda[198] 5 yaşta okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınacağına, bu hedefe yönelik olarak okul öncesi eğitim kurumu ve derslik sayısının artırılacağına, alternatif eğitim modellerinin oluşturulacağına ve ailelere yönelik okul öncesi eğitim hususunda bilinçlendirme faaliyetlerinin yürütüleceğine yer verilmiştir. Bu doğrultuda MEB ile ASHB arasında Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Desteklenmesi İş Birliği Protokolü imzalanmıştır.[199] Benzer şekilde MEB tarafından, Okul Öncesinde Seferberlik-İstanbul'a 100 Anaokulu Yapım Projesi, Engeli Olan Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitimi Projesi gibi çok sayıda proje hayata geçirilmiştir. 2022 yılı içerisinde ortaya konan Temel Eğitimde 10.000 Okul Projesi, Mesleki Eğitimde 1.000 Okul Projesi, Çevre Dostu 1.000 Okul Projesi gibi çeşitli projeler de okul öncesi eğitim dahil olmak üzere farklı eğitim kademelerinde eğitime katılımın artmasına zemin hazırlamıştır.[200]

Eğitim hakkı kapsamında fırsat eşitliği ele alınması gereken önemli bir başlıktır. Eğitimde fırsat eşitliği kız ve erkek çocukların, cinsiyet fark etmeksizin eğitime eşit şekilde erişebilmelerini gerektirmektedir. Kız ve erkek çocuklarının eğitime eşit biçimde katılımının gerçekleştirilebilmesi, kırsal bölgelerde cinsiyet fark etmeksizin eğitime eşit şekilde erişimin sağlanmasını gerektirmektedir. Zira kırsal bölgelerde kız çocuklarının okula gönderilmemesi, okula gönderilen kız çocuklarının ise kendilerine yüklenen roller ve çeşitli kültürel kodlar nedeniyle eğitime tam ve etkin biçimde erişememesi karşılaşılan bir durumdur.[201] Bu nedenle kırsal bölgelerde özellikle kız

196 Türk Eğitim Derneği, s.46.

197 Avrupa Komisyonu, 2022 Türkiye Raporu, s. 114.

198 https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf ,(E.T. 10/6/2023).

199 https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanligimiz-ile-milli-egitim-bakanligi-arasinda-okul-oncesi-egitim-alan-cocuklarin-desteklenmesi-protokolu-imzalandi/, (E.T. 10/6/2023).

200 https://turkiyeyuzyili.com/proje-egitim-destekleri (E.T. 28/8/2023).

201 TİHEK: Çankırı İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://www.tihek.gov.tr/public/editor/

çocuklarının eğitime erişimde karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi ve söz konusu sorunların çözümüne yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi önemli bir gerekliliktir.

Kırsal bölgelerde eğitime erişim hususunda ele alınması gereken bir diğer sorun alanı ise; ulaşım engelleri, okul ve öğretmen sayısının yetersizliği ve eğitim materyallerine erişimdeki zorluklardır. Bahse konu etkenlerin yanı sıra pandeminin de etkisiyle eğitime erişim, bu bölgelerde daha da güçleşmiştir.[202] Kırsal bölgelerdeki öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde internete erişim imkanının bulunmaması gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle söz konusu öğrencilerin ilgili süreçte yaşadıkları olumsuzlukların telafi edilmesi ve herhangi bir dezavantajla karşılaşmaksızın yüz yüze eğitime uyumlarının gerçekleştirilebilmesi adına yürütülecek çalışmalara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte 2022 yılında gerçekleştirilen mevzuat değişikliği ile, "nüfusu az ve dağınık olan köy ve benzeri yerleşim yerlerinde en az 5 çocuk bulunması[203] halinde ana sınıfı" ve "öğrenci sayısına bakılmaksızın Valilikçe uygun görülmesi durumunda Bakanlık onayı ile ilkokullar"ın açılabilmesine imkan tanınmıştır.[204] Söz konusu değişiklikle aynı zamanda, okul pansiyonlarının açılması için gerekli olan öğrenci kapasitesi 100 öğrenciden 50'ye düşürülmüştür. Yapılan bu değişikliklerin kırsal bölgelerdeki öğrencilerin eğitime katılımlarını artırmaya yönelik önemli adımlar olduğu değerlendirilmektedir.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için kırsal bölgelerin yanı sıra engelliler, geçici koruma statüsü ile ülkemizde eğitime devam eden yabancı uyruklu kişiler, alıkonulma merkezlerindeki çocuklar gibi eğitime erişimde daha fazla sorunla karşılaşma riski altındaki gruplara yönelik etkili politikaların geliştirilmesi de önem arz etmektedir. Bu noktada geçici koruma statüsü altındaki yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim süreçlerine uyum konusunda sorunlarla karşılaştığı ve önemli bir kısmının eğitime devam edemediği bilinmektedir.[205] Yaşanan bu sorunlar ise çocuk işçiliği ve çocuk dilenciliği gibi durumlarla daha fazla karşılaşılmasına yol açabilmektedir. Bu kapsamda, Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) ve UNICEF

uploads/cank_r_%20(1)%20(2).pdf , (E.T. 10/6/2023).

202 TİHEK: Zonguldak İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1653297888.pdf ,(E.T. 10/6/2023).

203 Yapılan değişiklik öncesinde en az 10 çocuk bulunması şartı aranmaktaydı.

204 Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Açma, Kapatma ve Ad Verme Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik: R.G. T. 14/5/2022, Sayı. 31835.

205 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. TİHEK: İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2021 Raporu, Ankara 2022, s. 42-43.

ile işbirliğinde gerçekleştirilen Sosyal Uyum ve Gençlik Katılım Projesi kapsamında COVİD-19 salgınında mahallelerde ihtiyaç sahipleri ailelerin tespit edilmesi ve yetkili kurumlara bildirilmesi ile başlayan Mahalle Destek Mekanizması salgın sonrası yeniden yapılandırılmıştır.[206]

Konuyla ilgili ele alınması gereken bir diğer husus, Roman çocukların eğitime erişimine ilişkindir. TİHEK tarafından, insan haklarına ilişkin görüş alışverişinde bulunulması amacıyla ilgili paydaşlarla Türkiye'nin farklı illerinde düzenlenen istişare toplantılarında ve Mayıs 2022'de gerçekleşen TİHEK Roman Hakları Zirvesi'nde[207] roman çocukların eğitime erişimde önemli güçlüklerle karşılaştığı sıklıkla ifade edilmiştir.[208] Bu kapsamda Roman toplumunda eğitime katılımın yeterli düzeyde gerçekleşemediği, Roman çocukların gittiği okullara bölgedeki diğer velilerin çocuklarını göndermek istememesi nedeniyle bütünleştirici eğitim ortamlarının oluşturulamadığı gibi hususlar ilgili toplantılarda dile getirilmiştir. Bu nedenle Roman çocukların ayrımcı uygulama ve muamelelerden korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmesi özel önem arz etmektedir.

Eğitim hakkından etkin biçimde faydalanılmasının ön koşullarından biri de sağlıklı, güvenli ve elverişli eğitim ortamlarının varlığıdır. Bu noktada kimi okullarda güvenlik hizmetlerinin yeterli olmadığı veya okul çevresinde güvenliğin tam anlamıyla sağlanamadığı dile getirilmektedir.[209] Söz konusu durumun ortadan kaldırılabilmesi için tüm okullarda güvenlik personeli istihdam edilerek öğrenci, öğretmen ve velilerin bilinçlendirilmesi dahil olmak üzere gerekli tedbirlerin alınması önem taşımaktadır. Zira eğitim kurumlarının öğrenciler için güvenli mekanlar haline getirilmesi; eğitim ortamlarında gerçekleşebilecek her türlü fiziksel, cinsel, sözlü ve psikolojik tacizin önlenmesi ve öğrencilerin maddi ve manevi varlıklarının korunması açısından gereklilik arz etmektedir.

---

206 GSB'nin 9/2/2023 tarihli ve E-24277485-040.05-1911440 sayılı cevabi yazısı.

207 Roman Hakları Zirvesi'nde paylaşılan bilgilere göre, genel nüfustaki gençlerin %10'uyla karşılaştırıldığında Roman gençlerin %62'si, eğitim ve istihdamda dezavantajlı durumdadır. https://www.tihek.gov.tr/kurumumuz-tarafindan-roman-haklari-zirvesi-gerceklestirildi (E.T. 10/6/2023).

208 TİHEK, Zonguldak İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi; TİHEK: Tekirdağ İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://tihek.gov.tr/upload/file_editor/2022/08/1660139330.pdf; (E.T. 10/6/2023).

209 TİHEK: Adana İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://tihek.gov.tr/upload/file_editor/2022/10/1666080519.pdf; TİHEK: Erzurum İl İnsan Hakları İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1662626710.pdf (E.T. 10/6/2023).

Eğitim hakkına güvenli bir şekilde erişim, kişilerin herhangi bir sıkıntı yaşamaksızın barınma imkanlarına ulaşabilmelerini de gerekli kılmaktadır. Öğrencilerin, güvenli ve sağlıklı ortamlarda yaşamlarını sürdürebilmeleri, eğitim süreçlerinde tam ve etkin biçimde yer alabilmelerini kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Kamuya ait öğrenci yurdu sayısına ilişkin GSB'nin verilerine göre; 31/12/2022 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde toplam 81 il, 260 ilçede, Bakanlığa bağlı olarak işletilen 800 yurtta 530.000 kız, 320.000 erkek olmak üzere toplam 850.000 kapasite ile hizmet verilmektedir. 2022 yılında 30 il merkezi ve 31 ilçede toplam 143 yurt binası hizmete açılmıştır.[210] Yükseköğrenim öğrencilerine barınma hizmeti sunan kurumlara ilişkin Bakanlık tarafından aktarılan verilere göre, 31/12/2022 tarihi itibarıyla 60 apart, 123 pansiyon ve 1.727 yurt olmak üzere toplamda aktif olarak faaliyete devam eden kurum sayısı 1.910'dur. Bu kurumların kapasitesi ise 131.824 erkek, 162.502 kız olmak üzere toplam 294.326'dır.[211]

2.10. Sağlık Hakkı

En temel insan haklarından biri olan sağlık hakkı, konusu bakımından sosyal haklar arasında ve tarihsel gelişimi itibarı ile ikinci kuşak haklar kategorisinde yer almaktadır.[212] Başta yaşam hakkı olmak üzere tüm insan haklarından yararlanılabilmesi için varlığı zorunlu olan bu hak, bireylerin sağlıklı şekilde hayatlarını sürdürebilme, sağlık hizmetlerine erişme ve tıbbi bakıma ulaşma hakkını içermektedir.[213] Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nda[214] da belirtildiği üzere sağlık hakkı, kişilerin yalnızca hastalıklardan korunmasını değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda tam bir iyi olma haline erişmeleri için her türlü tedbirin alınmasını da gerektirmektedir. Bu bağlamda sağlık hakkı, devletin birtakım pozitif yükümlülükler üstlenmesi sonucunu doğurmasının yanı sıra, negatif yükümlülük yönünü de ihtiva eden bir hak alanı olma niteliği de taşımaktadır.[215] Zira kişilerin hasta olmadan önceki süreçte sağlıklarının korunması ve hastalık durumunda gerekli sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi

---

210 GSB'nin 9/2/2023 tarihli ve E-24277485-040.05-1911440 sayılı cevabi yazısı.

211 GSB'nin 9/2/2023 tarihli ve E-24277485-040.05-1911440 sayılı cevabi yazısı.

212 Özgür Temiz, "Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 69, Sayı:1, 2014, s.165.

213 Adil Şahin, "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı:4, 2010, s. 711.

214 http://www.tiphukuku.org.tr/icerik.php?gid=169&cat=29. (E.T. 19/5/2023).

215 Ayhan Döner, Mücahit Kelek, "Negatif Yükümlülükler Açısından Sağlık Hakkı", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:3-4, 2015, s.3.

için devletlerin çok çeşitli pozitif edimleri üstlenmesi gerekmektedir.

"İHEB", "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" gibi çok sayıda uluslararası belgede kendine yer bulan sağlık hakkı, Anayasa'nın 56'ncı maddesinde de kapsamlı şekilde düzenlenmiştir. Herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma ve sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşayabilme hakkı, başta en üst norm olan Anayasa olmak üzere, çeşitli mevzuat hükümleriyle güvence altına alınmıştır. Söz konusu mevzuat uyarınca sağlık hakkının ayrımcılık yapmama ve eşitlik ilkesi çerçevesinde tüm bireylere tanınması, herkesin sağlık hizmetlerine erişimde eşit fırsatlara sahip olması ile mümkün olmaktadır.

Sağlık sisteminin geliştirilebilmesi ve bu yolla vatandaşların daha yüksek standartlarda sağlık hizmeti alabilmesinin sağlanması, sağlık harcamaları için yeterli kaynağın tahsis edilmiş olmasını gerektirmektedir. Ülkemizde 2022 Yılı Yatırım Programı kapsamında sağlık yatırımlarının payı %9,3 olmuştur.[216] 2021 yılında bahse konu oranın %7,5 olduğu dikkate alınacak olursa[217], sağlık yatırımlarına ayrılan payın artmış olmasının sağlık hizmetlerinin sunumu açısından olumlu bir gelişmedir. 2021 yılında olduğu gibi 2022 yılında da Merkezi Yönetim Bütçesi kapsamındaki kuruluşlardan en fazla yatırım ödeneği tahsis edilen kuruluşlar arasında Sağlık Bakanlığı da yer almıştır. Bu bağlamda 2022 yılında Sağlık Bakanlığına tahsis edilen yatırım ödeneği 15 milyar TL olmuştur.[218]

Sağlık Bakanlığı tarafından paylaşılan yatırım verilere göre 2022 yılında 27 ilde toplam yatak kapasiteleri 7.345 olan birer hastane, 81 yeni aile sağlığı merkezi ve 630 yeni aile hekimliği birimi açılmıştır. Aynı şekilde 2022 yılı içerisinde yaklaşık 2.156.000 kişiye evde sağlık hizmeti sunulmuştur. Sağlıklı bebek sahibi olunabilmesi için uygulanan tarama programı ile, evlilik öncesinde 527.508 kişiye, Spinal Müsküler Atrofi (SMA) taraması yapılmıştır. Ayrıca yine 2022 yılında 500'den fazla bilimsel projeye destek verilerek sağlıkta AR-GE yatırımı gerçekleştirilmiştir.[219]

---

216 https://www.sbb.gov.tr/2022-yili-yatirim-programi-yayimlandi/ (E.T. 19/5/2023).

217 TİHEK: İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara 2022, s.49.

218 2021 yılında ise Sağlık Bakanlığına 8,6 Milyar TL yatırım ödeneği tahsis edilmiştir (TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.49).

219 https://www.aa.com.tr/tr/saglik/saglik-bakani-koca-2022de-saglik-alaninda-yapilan-yatirim-ve-hizmetleri-paylasti/2777078 (E.T. 19/5/2023).

2022 yılı, COVİD-19 salgınının ülkemizde görülmeye başlandığı yıllar olan 2020 ve 2021 yılları ile kıyaslandığında, salgının yıkıcı etkilerinin önemli ölçüde azaldığı bir yıl olarak değerlendirilebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında; ülkemizde COVID-19 vakalarının görüldüğü ilk andan itibaren gerekli ve etkili tedbirlerin hayata geçirilmiş olması, salgın sürecinde uzman akademisyenlerin üyesi olduğu "Bilim Kurulu"nun oluşturulması ve bu sayede akademinin ve bilim dünyasının tavsiyeleri çerçevesinde sürecin yürütülmesi, hızlı bir şekilde ilaç, koruyucu ekipman ve gerekli diğer tıbbi teçhizatın temin edilmesi gibi çok sayıda faktör etkili olmuştur.[220] Türkiye, nitelikli sağlık personeli, gelişmiş altyapı olanakları, yürütülen uluslararası işbirliği ve hayata geçirilen etkili tedbir ve politikalar sayesinde, diğer pek çok ülkeden daha hızlı biçimde reaksiyon göstererek, salgının etkilerini en aza indirmeyi başarmıştır.[221] Süreç içerisinde yaygın şekilde uygulanan PCR testleri ile enfekte olan kişilerin gecikmeden tespit edilebilmesi sağlanmış, yoğun bakım yatak kapasitesi ve solunum cihazı sayısı artırılarak hastaların tedavisi gerçekleştirilmiş, maske takma zorunluluğu ve seyahat kısıtlamaları gibi tedbirlerle salgının yayılımı kontrol altına alınmış ve ilgili kamu kurumları tarafından halkın düzenli şekilde bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmüştür.

Özellikle 2022 yılının sonlarına doğru COVİD-19 vaka sayılarında ve ölüm oranlarında ciddi bir azalma gözlemlenmiştir. Aralık 2022 tarihi verileri ele alınacak olursa, ilgili ayda görülen vaka sayısı 88.705 ve vefat sayısı 252 olarak gerçekleşirken salgının başından ilgili tarihe kadar görülen toplam vaka sayısı 17.141.400 ve toplam vefat sayısı 101.763 olmuştur.[222]

2022 yılında COVİD-19'a karşı kişilerin korunması hususunda kaydedilen ilerlemenin önemli nedenlerinden biri de ülkemiz tarafından hassasiyetle yürütülen aşılama faaliyetleri olmuştur. Bu doğrultuda aşı temin edilmesi ve aşılama programının hızlı bir şekilde uygulanmasına yönelik önemli adımlar atılmış, devlet bu noktada teşvik edici bir rol üstlenmiştir. Konuyla ilgili yaşanan önemli bir gelişme ise Sağlık Bakanlığı ve Erciyes Üniversitesi işbirliğinde geliştirilen inaktif tipte bir COVID-19 aşısı olan Turkovac'ın uygulanmaya başlanması olmuştur. 22 Aralık 2021

---

220 Türkiye Bilimler Akademisi, COVİD-19 Küresel Salgın Değerlendirme Raporu, https://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf ,(E.T. 19/5/2023).

221 Oğuz Akgün, Fuat Yalman, "Türkiye'de Covid-19 Salgınının İlk Döneminde Uygulanan Hükümet Politikalarının Kriz Yönetimi Bakış Açısıyla İrdelenmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:21, Sayı:83, 2022, s. 9.

222 https://covid19.saglik.gov.tr/ (E.T. 22/6/2023).

tarihinde Türkiye'de acil kullanım onayı alan Turkovac aşısının, aynı tarihten itibaren seri üretimine de geçilmiştir. 30 Aralık 2021 tarihinde şehir hastanelerinde randevu sistemiyle uygulanmaya başlanan Turkovac, 7 Şubat 2022 tarihinden itibaren ülke genelindeki hastanelerde uygulanabilir duruma gelmiştir.[223] Türkiye'de gerek yerli ve gerekse de temin edilen diğer aşılarla kademeli şekilde yürütülen aşılama programı sayesinde geniş kitlelere ulaşılmış ve hastalık ve ölüm oranlarında ciddi bir düşüş gerçekleşmiştir. Aşılama sayesinde 22 Haziran 2023 tarihi itibarı ile Türkiye'de birinci doz aşı yapılma oranı %93,38 ve ikinci doz aşı yapılma oranı %85,70 olup, söz konusu tarihe kadar toplam 57.958.406 birinci doz, 53.194.150 ikinci doz ve 28.235.808 üçüncü doz aşı uygulanmıştır.[224]

Sağlık hakkına ilişkin ele alınması gereken bir diğer konu, sağlık çalışanlarına yönelik şiddettir. Sağlık personellerine yönelik gerçekleşmekte olan şiddet olgusu, bireylerin sağlık hakkına erişimi önünde önemli bir engel teşkil edebilmektedir. Zira sağlık çalışanlarına yönelik gerçekleşen şiddet içerikli eylemler; sağlık hizmetlerinde kalite düşüşüne yol açabilmekte, kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanmasını güçleştirmekte ve sağlık kurumlarının güvenliğine zarar verebilmektedir. Ülkemizde Sağlıkta Beyaz Reform ile sağlık çalışanlarının mali ve özlük haklarının iyileştirilmesi, şiddetten korunması, güvenli ortamlarda yüksek motivasyonla çalışmalarının temin edilmesi ve sağlık kurumlarında kaliteli sağlık hizmeti sunmalarının sağlanmasına yönelik kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda sağlık hizmeti sunumu sırasında veya bu görevlerinden dolayı personele karşı işlenen suçlar sebebiyle kamu, üniversite veya özel bütün sağlık kuruluşlarında gerçekleşen şiddet vakalarının tamamı kurum idaresince, olayın hemen akabinde adli mercilere ve aynı zamanda hukukî takibi için İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde oluşturulan Beyaz Kod İl Koordinatörlüklerine bildirilmektedir. Bu birimde görevli kurum avukatları tarafından adlî sürecin her aşaması takip edilmekte, şiddete maruz kalan sağlık personeline ilgili mevzuatı kapsamında hukukî yardım sağlanmaktadır.[225] 27 Mayıs 2022 tarihli ve 7406 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" da konuyla ilgili atılan önemli bir adım olmuştur. İlgili Kanun ile "Sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan personele karşı görevleri sırasında veya görevleri dolayısıyla işlenen

223 Yerli Aşı Turkovac Uygulanmaya Başlandı,Trt Haber, https://www.trthaber.com/foto-galeri/yerli-asi-turkovac-uygulanmaya-baslandi/43423/sayfa-1.html (19/5/2023).

224 https://covid19.saglik.gov.tr/, (E.T. 22/6/2023).

225 Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı.

kasten yaralama suçu" da katalog suçlar arasına alınmış; aynı zamanda "Kamu Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının Engellenmesi" başlıklı TCK'nın 113'üncü maddesine suçun konusunun "sağlık hizmeti" olması halinde cezanın artırılacağını öngören fıkra eklenmiştir. Söz konusu değişiklikler, sağlıkta şiddeti önlemeye yönelik önemli bir kanuni zemin oluştursa da, uygulamada söz konusu sorunun ortadan kaldırılabilmesi amacıyla yürütülecek çalışmalara olan ihtiyaç devam etmektedir. Zira alınan tüm bu tedbirlere rağmen sağlıkta şiddet olgusu, 2022 yılında da ülkemizde varlığını sürdüren önemli bir sorun alanı olmaya devam etmiştir. Bu nedenle toplumun konuyla ilgili bilinçlendirilmesi, sağlık kurumlarında güvenlik tedbirlerinin artırılması, sağlıkta şiddet vakalarının etkin biçimde takip edilmesi gibi önlemler yoluyla sağlıkta şiddeti önlemeye yönelik politikalar üretilmesi faydalı olacaktır.

Sağlık hakkı kapsamında ele alınması gereken alanlarından birini de madde bağımlılığı oluşturmaktadır. Madde bağımlılığı toplum sağlığı ve güvenliği ile ekonomi ve çevreye verdiği zararlar göz önüne alındığında küresel ve ulusal ölçekte mücadele edilmesi gereken önemli bir sorun alanıdır. BM Uluslararası Uyuşturucu ve Suç Ofisinin yayımladığı Dünya Uyuşturucu Raporu'nda uyuşturucu kullanımının 2030'da %11 artacağının tahmin edildiği belirtilmektedir.[226] Sağlık Bakanlığı tarafından iletilen verilere göre, madde bağımlılığı ile mücadele amacıyla ülkemiz genelinde 115 erişkin arındırma, 20 çocuk-ergen arındırma, 11 Çocuk-Ergen Yataklı Arındırma Merkezi olmak üzere toplamda 146 bağımlılık arındırma merkezi bulunmaktadır.[227]

2.11. Çocuk Hakları

Çocuk hakları kavramı; tüm çocukların özgür, eşit ve insanca yaşama hakkı olduğu düşüncesiyle çocukların haklarının korunması ve desteklenmesi gerektiği anlayışını içermektedir. Çocuk haklarının özel olarak korunması gerektiği anlayışı doğrultusunda 1989 tarihinde BM nezdinde Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu Sözleşme ile çocukların ayrımcılığa uğramadan, kötü muameleye maruz kalmadan ve özgürce gelişebilmesi için gerekli olan fiziksel, sosyal, ekonomik

226 United Nations Office on Drugs and Crime, World Drug Report 2021: pandemic effects ramp up drug risks, as youth underestimate cannabis dangers 24/6/2021, https://www.unodc.org/unodc/press/releases/2021/June/unodc-world-drug-report-2021_-pandemic-effects-ramp-up-drug-risks--as-youth-underestimate-cannabis-dangers.html (E.T. 21/12/2023).

227 Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı.

ve kültürel hakları güvence altına alınmaktadır. Bu çerçevede, çocuk hakları, eğitim, barınma, yaşama ve sağlık hakkı, oyun oynama hakkı, ifade özgürlüğü gibi hakları içerisinde barındıran geniş bir yelpazedeki hak kategorisini oluşturmaktadır. Ayrıca, çocuk hakları çocukların işkenceye, cinsel istismara, zorla alıkonulmaya, çocuk askerliği gibi durumlara karşı korunması gerekliliğini de ihtiva etmektedir.

Ülkemizde çocuk haklarına ilişkin ele alınması gereken sorun alanlarından birisi "çocuk işçiliği"dir. Çocuk işçiliği, çocukların eğitim, sağlık, gelişim haklarının ihlal edilerek, düşük ücretli, tehlikeli ve ağır çalışma koşullarında çalıştırılması olarak tanımlanabilir.[228] ILO'ya göre; "*çocuk işçiliği çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler*" olarak tanımlanır."[229] Buna göre, çocuk işçiliği çocuklar için zihinsel, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılardan tehlikeli ve zararlı işleri, okula düzenli devam etmelerini engelleyerek eğitim hakkından mahrum kalmalarına, okullarından erken ayrılmalarına yol açacak işleri ve çocukların okullarıyla birlikte yürütmek zorunda kaldıkları ağır işleri kapsamaktadır. Çocuk işçiliğinin yoksulluk, ailenin ekonomik zorlukları, eğitime erişimdeki engeller, kültürel alışkanlıklar ve şiddet gibi çok çeşitli sebepleri olabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve kırsal kesimlerde çocuk işçiliği daha yaygın görülmektedir. Çocuk işçiliği, çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine zarar verirken, çocukların eğitim, sağlık ve gelecek fırsatlarından mahrum kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, dünya genelinde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocukların korunması konusunda çeşitli uluslararası anlaşmalar ve yasal düzenlemeler yapılmaktadır.

2022 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'de 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı %18,7'dir. 2021 yılında bu oran %16,4 olarak kayıtlara geçmiştir. İşgücüne katılma oranı cinsiyete göre incelendiğinde, bu oranın erkek çocuklar için %27,0, kız çocuklar içinse %10,0 olduğu belirtilmektedir. 2021'de ise bu oranın erkek çocuklar için %22,9 kız çocuklar için %9,5 olduğu ifade edilmiştir.[230] Çocuk işçiliğinin nedenlerinin başında ise yoksulluk bulunmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik tedbirlerle yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalar çocuk işçiliğinin önlenmesi yönünden de fayda sağlayabilecektir. Bunun yanı sıra Türkiye'de çocuk

228 ÇSGB, Çocuk İşçiliği İle Mücadele Öğretmen El Kitabı, 2007, s. 9.

229 https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm. , (E.T. 24/4/2023).

230 TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674. , (E. T. 25/4/2023).

işçiliğin önlenmesinde en önemli rollerden biri öğretmenlere düşmektedir.[231] Bu kapsamda öğretmenlerin çocuk işçiliği konusunda farkındalığının artırılması, çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli bir işlev üstlenebilmektedir. Bu kapsamda çocukların devamsızlık takiplerinin yapılması ve devamsızlığı olan çocukların özel olarak takip edilerek tekrar eğitime kazandırılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede, meslek içi eğitimlerle öğretmenlerin çocuk işçiliğine ilişkin farkındalığının artırılması gerekmektedir.

Çocuk haklarına ilişkin üzerinde önemle durulması gereken bir başka konu çocukların adalet sistemine erişimleri ve çocuk dostu adalet sisteminin tesisidir. Çocuk adalet sistemine ilişkin olarak, suç mağduru çocukların ikincil travmaya maruz kalmamaları açısından özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması ve fail ile yüz yüze gelmemesi özel önem arz etmektedir. Bu kapsamda Adalet Bakanlığının verilerine göre, mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile insan ticareti mağdurları gibi kırılgan gruba dâhil mağdurların ifade ve beyanlarının alınması ile maddi hakikatin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak üzere 2022 yılı sonu itibarıyla 81 il, 147 adliyede 152 Adli Görüşme Odası (AGO) faaliyet göstermektedir. Ayrıca Sağlık Bakanlığına bağlı olarak 60 ilde 63 Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) bulunmaktadır.[232] Çocukların adalete erişim hakkına ilişkin TİHEK tarafından hazırlanan Çocukların Adalete Erişim Hakkı Raporu'na göre; ÇİM'lerin ülke genelinde henüz yaygınlaşmaması, kolluğun mağdur çocuğu yakın ildeki ÇİM'e sevk etmek zorunda kalması ve mağdur çocukların işlemlerinin randevu sistemiyle olaydan birkaç gün sonra yapılması nedeniyle çocuğun örselenme riskinin arttığı ve bu nedenle kolluk açısından yerine getirilen işlemlerde söz konusu sorunun çözülmesinin kolay olmadığı değerlendirilmektedir. Kovuşturma aşamasındaki çocuklar kurul raporu alınması için İstanbul Adli Tıp Kurumuna sevk edilmektedirler. İllerin mesafesi de göz önüne alındığında kolluk nezaretinde yaşanan bu süreçten dolayı çocuklar üzerinde ikincil bir örselenme riski artmakta ve yargılama süreci uzayabilmektedir. Bu süreçte kurumlar, maddi ve personel/işgücü yönünden kayıp yaşamaktadır.[233] Anılan Rapor'da ÇİM ve AGO süreçlerinin uygulamalı örneklerle anlatılması, bu süreçlerin sağlıklı işlemesinde avukatın etkinliğini artıracak temel

231 TİHEK, Çocuk Hakları Sempozyumu, 2022, s. 87, https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1652181189.pdf , (E. T. 25/4/2023)

232 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün 21/3/2023 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2023]-2534/43677 sayılı cevabi yazısı.

233 TİHEK, Çocukların Adalete Erişim Hakkı Raporu, 2022, s. 65.

kuralların belirlenmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca çocukların adalete erişim sürecinde alınması gereken tedbir kararları ve bu kararların yerine getirilmesinin izlenmesinde avukatların işlevine ilişkin eğitim modülleri tasarlanması yine adli yardım hizmetlerinin kalite standartlarının artırılmasını sağlayacağı vurgulanmıştır.[234] Ayrıca, Rapor'un sonuç ve tavsiyeler bölümünde çocuk dostu adalet sisteminin tesisi için aşağıdaki hususlara değinilmiştir;

- *"Çocuğun kişiliğine saygı gösterilmesi ilkesi, çocuğun üstün yararı kavramı gibi günlük yaşamın bir parçası olmalıdır.*
- *Çocuk adalet sisteminde, çocukların mutlaka uzmanlarla görüşmesi sağlanmalıdır.*
- *Çocuk adalet sisteminde görev alan kişilerin uzmanlaşmaları sağlanmalı, maddi ve manevi olarak teşvik edilmeli, sistemin etkinliği ve kalitesi artırılmalıdır.*
- *Çocuklara adli yardımda bulunacak avukatların çocuklarla iletişim ve çocuk hakları ve korunması konusunda özel eğitim almış olmaları sağlanmalıdır.*
- *Çocuk adalet sisteminde tüm paydaşların etkinliği artırılmalı; kurumlar arasında koordinasyonda yaşanan güçlükler bertaraf edilmeli; nitelikli personel sayısı artırılmalıdır.*
- *Çocukların kendi hakları ve korunmaları konusunda farkındalıklarının artırılması için başta eğitim ve sağlık kurumları olmak üzere, TİHEK, barolar, STK'lar ve ilgili diğer kamu kurumları işbirliği içinde olmalıdır. Hem çocuklarda hem de yetişkinlerde çocuk hakları bilinci geliştirilmelidir."* [235]

Çocuk dostu adalet sisteminin tesisinde yaşanan olumlu gelişmelerden biri, İHEP'te yer alan "Çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin desteklenmesi" başlıklı 8.1 No'lu hedef kapsamındaki "*Aile mahremiyeti ve çocuğun üstün yararının daha iyi korunabilmesi amacıyla aile ve çocuk mahkemelerinin müstakil bir kampüs içinde bulunacağı yeni bir adliye mimarisi modeli geliştirilecektir.*" ve "*Çocuk mahkemelerindeki duruşma salonları, çocuk dostu olacak şekilde tasarlanacak, duruşmalara hakim, savcı ve avukatların cübbe giymeksizin katılımına imkan sağlanacaktır.*" başlıklı faaliyetlerdir.[236] Anılan hedef kapsamında 20/11/ 2021 tarihinde Erzurum ilinde çocuk mahkemeleri ve Cumhuriyet Başsavcılığı Çocuk

234 TİHEK, Çocukların Adalete Erişim Hakkı Raporu, 2022, s. 109-110.

235 TİHEK, Çocukların Adalete Erişim Hakkı Raporu,2022,s. 103.

236 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, Mart 2021, s. 94.

Bürosu ile Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü bir arada yapılandırılmak suretiyle ilk defa Çocuk Adalet Merkezi kurulmuştur. Erzurum ili ilk olmakla birlikte ülke genelinde çocuk adalet merkezlerinin yaygınlaştırılmasının çocukların adalete erişim hakkının güvence altına alınmasında önemli bir gereklilik olduğu değerlendirilmektedir.

Ülkemizde çocukların haklarını ihlal eden önemli bir diğer olgu, çocukların ihmali ve istismarı neticesinde gerçekleşen çocuk ölümleridir. Çocuk ihmali, çocuğun fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının çocuğa bakmakla sorumlu olan kişiler tarafından karşılanmaması olarak tanımlanırken çocuk istismarı, çocuğun bakımını sağlayanlar tarafından yapılan olumsuz tutum ve davranışlar sonucunda çocuğun zarar görmesini ifade etmektedir.[237] Türkiye'de çocuk ihmal ve istismarıyla mücadele edebilmek amacıyla icracı kurum olarak ASHB diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde çalışmalar yapmaktadır. Çocukların ihmal ve istismardan korunması amacıyla 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na başvurulmaktadır. Korunma ihtiyacı olan çocukların bakımlarının sağlanması amacıyla Çocuk Evleri Siteleri kurulmuştur. Bu kurumlarda her yaşam biriminde en fazla 10 çocuğa hizmet verilmektedir. Çocuk bakım kuruluşlarında hizmetler 24 saat esasına göre yürütülmektedir. Şiddete maruz kalan çocukların korunması amacıyla Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), 81 ilde hizmet vermektedir. ŞÖNİM'lerin hizmete başladığı 2013 yılından 31/12/2022 tarihine kadar 1.137.688 kadın, 98.115 erkek, 126.201 çocuk olmak üzere 1.362.004 kişi bu merkezlerin sundukları hizmetlerden yararlanmıştır.[238]

TİHEK tarafından 2021 yılında gerçekleştirilen Çocuk Hakları Sempozyumu'nda "çocuk ihmal ve istismarı" oturum konularından birini oluşturmuş ve akademi, ilgili bakanlık ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile gerçekleştirilen oturumda çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda çocuk ihmal ve istismarının önlenebilmesi için toplumsal bilinç ve duyarlılığın yerleşmesi, çocuğa duyarlı bütçeleme yapılması, eğitilmiş personelin sayısının artırılması, ihmal ve istismar durumlarını bildirmeyi zorunlu kılan yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği değerlendirilmektedir. [239]

---

237 Ali Osman Özpolat, Çocuk İhmal ve İstismarının Politikalarla İlişkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,2023, Cilt: 28, Sayı: 1, s. 141-153, s. 142.

238 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

239 https://www.tihek.gov.tr/cocuk-haklari-sempozyumu-kitabi-yayimlandi. (E.T. 2/5/2023).

2022 yılı içerinde çocuk hakları alanına ilişkin olarak karşımıza çıkan diğer bir konu erken yaşta ve zorla evliliklerdir. "Çocuk yaşta evlilik/çocuk evlilikleri", taraflardan en az birinin çocuk olduğu hem resmi hem de gayri resmi evlilikleri ifade etmektedir. Çocuk, 18 yaşından küçük birey olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla çocuk yaşta evlilik, taraflardan birinin 18 yaşından küçük olduğu evliliği ifade etmektedir. Türk Medeni Kanunu'na göre ülkemizde evlenme yaşı 17'dir. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Ülkemizde özellikle kız çocuklarını etkileyen erken yaşta ve zorla evlilikler çocukların başta eğitim hakkı olmak üzere pek çok hakka erişimini olumsuz yönde etkilemektedir. ASHB tarafından 2022 yılında erken yaşta ve zorla evlilik oranlarının yüksek olduğu 23 ilde "Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planları" yürürlüğe konulmuştur.

Tablo 20: Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planı bulunan İller

Ağrı	Aksaray	Bitlis	Diyarbakır	Gaziantep
Hatay	Iğdır	Kahramanmaraş	Kars	Kilis
Mardin	Muş	Nevşehir	Niğde	Şanlıurfa
Van	Yozgat	Ardahan	Edirne	Afyon
Siirt	Antalya	İzmir-Kiraz İlçesi		

ASHB tarafından ayrıca 23-26 Mayıs 2022 tarihlerinde Van'da, 6-9 Haziran 2022 tarihlerinde Mardin'de Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planı bulunan iller (Ağrı, Aksaray, Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Iğdır, Kahramanmaraş, Kars, Kilis, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Şanlıurfa, Van, Yozgat) ile erken yaşta evlilik yaygınlığının yüksek olduğu illerde (Afyon, Ardahan, Edirne, Siirt) İl Müdür Yardımcıları, Kadın Konukevi Müdürleri, ŞÖNİM Müdürleri, İl Müdürlüğü Kadın Hizmetleri Birimi/Şubesi ile SHM Şiddetle Mücadele İrtibat Noktalarında görev yapan meslek elemanlarından oluşan 140 taşra teşkilatı personeline; Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planlarının Desteklenmesi eğitimi verilmiştir.[240]

TÜİK evlenme istatistiklerine göre 16-17 yaş grubunda olan kız çocuklarının resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı 2002 yılında %7,3

240 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

iken bu oran 2022 yılında %2,0, aynı yaş grubunda olan erkek çocukların resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı 2002 yılında %0,5 iken bu oran 2022 yılında %0,1'e düşmüştür.[241] Ancak, kız çocuklarının evlenme oranının düşmüş olması evlenen çiftlerin sayısının 2022 yılında 574 bin 358 olduğu[242] düşünüldüğünde evlenen kız çocuğu sayısının az olduğu anlamına gelmemektedir. Bu kapsamda, erken ve zorla evliliklerin önlenmesi amacıyla alınan tedbirlerin sürdürülmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2.12. Kadın Hakları

Kadının insan hakları, kadınların erkeklerle eşit bir biçimde tüm temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını, toplumsal hayata eşit katılımını ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlayan temel insan hakları olarak kabul görmektedir.[243]Bu çerçevede, ülkemizde kadının insan hakları Anayasa ile güvence altına alınmış ve kadın erkek eşitliğinin sağlanması adına Anayasal düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca Türkiye, kadına yönelik her türlü ayrımcılığın önlenmesi amacıyla 1985 yılında BM bünyesinde kabul edilen bir sözleşme olan BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne (CEDAW) de taraf olmuştur.

Bir ayrımcılık biçimi ve insan hakkı ihlali olan kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri, mücadele edilmesi gereken önemli sorun alanlarından birisini teşkil etmektedir. Kadına yönelik şiddet, başta yaşam hakkı ve işkence ve kötü muamele yasağı olmak üzere özgürlük ve güvenlik hakkı, fiziksel ve ruhsal bütünlük, sağlık hakkı gibi temel hakların ihlal edilmesine veya fiilen geçersiz kalmasına yol açmaktadır.[244]

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de kadın hakları mücadelesinde yıllar içerisinde çok önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, kadına yönelik ayrımcılığın ve şiddetin önlenmesi noktasında atılacak adımlar bulunmaktadır. Ülkemizde

---

241 TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%26%2C5',7'sini%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuklar%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 2/5/2023).

242 TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437#:~:text=Evlenen%20%C3%A7iftlerin%20say%C4%B1s%C4%B1%202022%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20574%20bin%20358%20oldu&text=Bin%20n%C3%BCfus%20ba%C5%9F%C4%B1na%20d%C3%BC%C5%9Fen%20evlenme,binde%206%2C76%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.. (E.T. 2/5/2023).

243 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu, s.55.

244 ASHB Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadın, Ankara, Ocak 2022, s. 67.

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında başta kadınlar olmak üzere tüm aile fertlerinin şiddetten korunması için birçok mekanizma hayata geçirilmiştir. ŞÖNİM bu mekanizmalardan birisidir. ASHB'den Kurumumuzla paylaşılan verilere göre ülkemizde 81 ilde 82 ŞÖNİM hizmet vermektedir. 2022 yılında ŞÖNİM'den 256.507 kadın, 25.441 erkek ve 16.230 çocuk olmak üzere toplam 298.178 kişi hizmet almıştır.[245]

İçişleri Bakanlığından kadına yönelik şiddet neticesinde yaşamını yitiren ve yaralanan kadın sayısına ilişkin veriler talep edilmiştir. Bakanlık tarafından iletilen yazıda Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre 2022 yılında 1.773 kişi yaşamını yitirmiş ve 322.412 kişi de yaralanmıştır.[246] Ancak bu verilerin kadına yönelik şiddet ile ilgili ayrıştırılmış bir veri niteliğinde olmadığı görülmektedir. Aynı cevabi yazıda Jandarma Genel Komutanlığı tarafından tutulan verilere göre 2022 yılı içerisinde meydana gelen 493 kasten öldürme olayında 451'i erkek ve 107'si kadın olmak üzere 558 kişinin hayatını kaybettiği ve 2022 yılı içerisinde meydana gelen 44.644 kasten yaralama olayında 46.408'i erkek ve 23.468'i kadın olmak üzere 69.876 kişinin yaralandığı ifade edilmiştir.[247] Jandarma Genel Komutanlığı tarafından tutulan bu veriler cinsiyete dayalı bir ayrım yapmakla birlikte kadınların nasıl öldüğüne ilişkin bir bilgi içermediği için kadına yönelik şiddet istatistiği olarak kullanılması mümkün gözükmemektedir. Anılan nedenlerde İçişleri Bakanlığı bünyesinde suçlar bazında yıllık olarak cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin tutulması tavsiye edilmektedir.

Şiddetin önlenebilmesi ve yıkıcı etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi için uluslararası kuruluşlar ve devletler çeşitli çalışmalar yürütseler bile şiddet olgusu insan hakları ihlallerinden biri olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Toplumu ve kişileri olumsuz etkileyen şiddetin ve bu kapsamda söz konusu çalışmanın konusunu oluşturan kadına yönelik şiddetin önlenmesi, kapsamlı ve etkin tedbirlerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

Kadına yönelik şiddetle mücadele için alınan tedbirlerden biri de kadın konukevleridir. ASHB'den alınan verilere göre 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla Bakanlığa bağlı 112 kadın konukevi 2.779 kapasite, belediyelere bağlı 33 kadın konukevi 735 kapasite, Göç İdaresi Başkanlığına bağlı 3 kadın konukevi 90 kapasite, sivil toplum

245 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

246 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E¬22659617¬730.08.01¬5433 sayılı cevabi yazısı.

247 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E¬22659617¬730.08.01¬5433 sayılı cevabi yazısı.

kuruluşlarına bağlı 1 kadın konukevi 20 kapasite olmak üzere toplam 149 kadın konukevi 3.624 kapasite ile hizmet vermektedir. Kadın konukevlerinden, şiddet mağduru veya şiddete uğrama riski olan kadınlar ve beraberindeki çocuklar hizmet almaktadır. Kadın konukevlerinde kalış süresi 6 ay olup bu süre gerekli hallerde uzatılabilmektedir. 12 yaş üstü erkek çocuğu bulunan annelerin çocuklarından ayrılmadan konuk evlerinde kalmaları belli başlı sorunlara sebep olmaktadır. Bu nedenle, Bakanlık tarafından 2021 yılında 12 yaş üstü erkek çocukları olan şiddet mağduru kadınlara hizmet vermek üzere Bakanlığı bağlı 1 kadın konukevinin ihtisas kuruluşuna dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca İHEP kapsamında ''Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddet Suçları Soruşturma Büroları''nın yaygınlaştırılması çalışmaları sonucunda, büro sayısı 2022 yılı sonu itibarıyla 81 ilde ve 144 ilçe adliyesinde olmak üzere 225'e ulaşmıştır.[248] Aile içi ve kadına karşı şiddet suçları soruşturma bürolarında görev yapan Cumhuriyet savcılarının uzmanlaşması için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Büro olmayan adliyelerde de aile içi ve kadına karşı şiddet suçlarına ilişkin soruşturmalar, özel olarak bu işe bakmakla görevlendirilmiş Cumhuriyet savcıları tarafından yürütülmektedir. Bu gelişmeler kadına yönelik şiddetle mücadelede olumlu ilerlemeler olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, en kısa sürede büro olmayan adliyelerde de büro açılması gerekliliği önem arz etmektedir.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede sahada çalışan ilgili personelin eğitimi, ihlallerin önlenmesi noktasında büyük bir öneme sahiptir. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik'in 7/2-(g) maddesi kapsamında kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda bilgi ve farkındalığın artırılması amacıyla ASHB koordinasyonunda 81 ilde hizmet sunan İl Müdürlüğü, ŞÖNİM ve Şiddetle Mücadele İrtibat Noktaları tarafından gerçekleştirilen seminerler çerçevesinde, 2022 yılında 61.428 kamu personeli, 58.823 vatandaş, 27.725 muhtar, 25.451 üniversite personeli ve öğrencisi, 8.538 Er-Erbaş olmak üzere toplamda 97.756 kişiye ulaşılmıştır.[249] Eğitim alan kişilerin farklı meslek gruplarını temsil etmesi ve sayı olarak yaklaşık 98 bin kişiye ulaşılmış olması olumlu bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir.

2022 yılı içerisinde kadın haklarına ilişkin yapılan mevzuat değişiklik ve iyileştirmeleri de Rapor kapsamında ele alınması gereken hususlardandır.

---

248 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

249 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

27/05/2022 tarihli ve 31848 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7406 sayılı Kanun ile kadına yönelik şiddetle etkin mücadele kapsamında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklik ile ısrarlı takip fiilleri müstakil bir suç olarak düzenlenmiştir.[250] Israrlı takip fiillerinin müstakil suç olarak düzenlenmesinin yanında, daha önce cinsel saldırı suçu ile alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda vekili bulunmaması halinde mağdurun baro tarafından kendisine ücretsiz avukat görevlendirilmesini istemesi hakkı, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan değişiklik ile çocukların cinsel istismarı, ısrarlı takip, kadına karşı işlenen kasten yaralama, işkence ve eziyet suçlarını da içerecek şekilde genişletilmiştir. Aynı tarihli değişiklikle Türk Ceza Kanunu'nda yapılan düzenleme ile kadına karşı şiddetle daha etkin mücadele edilebilmesi ve caydırıcılığın sağlanabilmesi amacıyla, kasten öldürme, kasten yaralama, tehdit, işkence ve eziyet suçlarının kadına karşı işlenmesi halinde uygulanacak ceza artırılmış, Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan düzenleme ile de kadına karşı işlenen kasten yaralama suçu, tutuklama nedeni varsayılan katalog suçlar arasına alınmıştır.[251] Israrlı takibin Türk hukukunda bağımsız bir suç olarak düzenlenmiş olması kadına yönelik şiddetle mücadele noktasında mevzuat özelinde ilerleme kaydedildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının güçlendirilmesi; hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmaları ve kadın erkek fırsat eşitliğinin yaşamın tüm alanlarında sağlanması da kadın haklarının önemli görünüm alanlarından biridir. Bu amaçları gerçekleştirmek için 2018-2023 yıllarını kapsayan "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.[252] Söz konusu eylem planı kadın erkek fırsat eşitliği ilkesinin uygulamada gerçekleşmesi ve kadınlara karşı ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlayan politika ve tedbirler geliştirilmesi noktasında önemli bir belgedir. Söz konusu belgede yer alan temel politika eksenlerinde biri de karar alma mekanizmalarına katılımdır. Bu çerçevede kadınların karar alma mekanizmalarında temsilinin artırılması amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar eylem planı temel alınarak yürütülmektedir. Eylem Planı'nda "karar alma mekanizmalarına katılım" bölümünde kadınların karar alma mekanizmalarında temsilini artırmak amacıyla kadınların ve toplumun

250 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220527-7.htm , (E.T. 14/3/2023).

251 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220527-7.htm , (E.T. 14/3/2023).

252 ASHB,Kadının Güçlendirilmesi Eylem Planı 2018-2023, https://www.aile.gov.tr/media/30755/kadinin-gueclenmesi-eylem-plani-2018-2023-1.docx , (E.T. 14/3/2023).

farkındalığını artırıcı, teşvik edici faaliyetlere yer verilmiş olup bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlara sorumluluklar yüklenmiştir.[253] Bürokraside yer alan kadınlara ilişkin veriler incelendiğinde; Cumhurbaşkanlığı Bütçe Genel Müdürlüğü Kamu Personeli Bilgi Sistemi Daire Başkanlığının 31/12/2022 tarihli verilerine göre kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen personele ilişkin bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.[254]

Tablo 21: Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İstihdam Edilen Personele İlişkin Veriler[255]

Unvanlar(*)	Kadın Çalışan	Toplam Üst Düzey Çalışan (**)	Oran (%)
Vali	3	81	3,70
Genel Müdür	19	189	10,05
Genel Müdür Yardımcısı	42	378	11,11
Başkan	2	39	5,13
Başkan Yardımcısı	11	110	10
Daire Başkanı	548	3.062	17,90
Kaymakam(***)	68	1.042	6,52
Bölge Müdürü	11	271	4,06
Bölge Müdür Yardımcısı	33	534	6,18
Toplam Üst Düzey	737	5.706	12,91

(*) Üst düzey ünvan tanımı 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda da yapılmadığından yönetici pozisyonunda olan bazı unvanlar gruplandırılarak verilmiştir.

(**) Büyükşehir Belediyeleri, kuruluşları ve belediyelerin üst düzey ünvanları dâhil değildir.

253 Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, s. 57-58.

254 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

255 Tablo ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısından edinilmiştir.

(***)Kaymakam adayları dâhildir. İçişleri Bakanlığı'nın Aralık 2022 verileri dikkate alınmıştır.

Tablodan, kadınların bürokrasi içerisinde üst düzey karar verici konumlardaki oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bürokraside üst düzey yöneticilerin % 87,09'u erkek, % 12,91'i kadındır. Toplam kamu çalışanlarının ise % 41,56'sı kadın, % 58,44'ü erkektir.[256] Bu bağlamda, kadınların liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılımlarının artırılmasına yönelik faaliyetlere hız kazandırılmasının önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Kadına yönelik ayrımcılığın kendini gösterdiği bir alan da kadının iş yaşamına katılımıdır. TÜİK'in 2022 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini erkekler oluşturmaktadır.[257] Nüfusun yarısını oluşturan kadınlar kalkınma sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Kadın istihdamını artırmaya yönelik olarak ÇSGB ve diğer paydaşların katkılarıyla Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) hazırlanmıştır.[258] Özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması temel politika ekseni çerçevesinde, kadınların işgücüne katılma oranı ve istihdamı artırılarak kayıt dışı istihdam ile mücadele edilecektir. Anılan politika çerçevesinde kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarını destekleyecek, istihdamını artıracak ve girişimciliğini destekleyecek yönde tedbirlere yer verilmiştir.[259]

TÜİK verilerine göre, 2022 Aralık ayı mevsim etkilerinden arındırılmamış işsizlik oranı %10,4 olarak gerçekleşmiştir. 2022 Aralık ayı mevsim etkilerinden arındırılmamış erkek işsizlik oranı %8,3 ve kadın işsizlik oranı %14,6 olarak gerçekleşmiştir. 2022 Aralık ayı mevsim etkilerinden arındırılmamış genç işsizlik oranı %20 olarak gerçekleşmiştir. 2022 Aralık ayı mevsim etkilerinden arındırılmamış genç erkek işsizlik oranı %16,5 ve genç kadın işsizlik oranı %26,8 olarak gerçekleşmiştir. 2022 Aralık ayı mevsim etkilerinden arındırılmamış işgücüne katılım oranı %53,5 olarak gerçekleşmiştir. 2022 Aralık ayı mevsim etkilerinden arındırılmamış erkek işgücüne katılım oranı %71,6 ve kadın işgücüne katılım oranı %35,7 olarak gerçekleşmiştir.[260]

---

256 Cumhurbaşkanlığı Bütçe Genel Müdürlüğü Kamu Personeli Bilgi Sistemi Daire Başkanlığı 31/12/2022 tarihli verileri baz alınmıştır.

257 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 14/3/2023).

258 Belgenin tamamı için bakınız; http://www.uis.gov.tr/media/1437/uis2014-2023.pdf. (E.T. 14/3/2023).

259 Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) s. 10, 14.

260 TÜİK, İşgücü İstatistikleri,https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Aralik-2022-49383

Ülkemizde kadın istihdamı açısından sorunlu bir başka alan 18-29 yaş aralığında olup ne eğitimde ne istihdamda yer alan (NEET) kadınların durumlarıdır. Bu kapsamda yer alan kadınların ihtiyaçlarının görünür kılınmasına zemin hazırlanması, yerel/ulusal gündemde yer almalarının sağlanması ve bu sorunlara yönelik çözüm mekanizmaları oluşturulması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Sabancı Vakfı tarafından, ÇSGB ve ASHB işbirliğinde Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi (2021-2024) hayata geçirilmiştir. Anılan Proje çerçevesinde NEET kadınların sorun ve ihtiyaçlarının ulusal ölçekte bilinirliğinin artırılması, görünür ve görünür olmayan NEET kadınların güçlendirilmesi ve onlara ilişkin farkındalığın artırılması ile erişilebilir NEET kadınların becerilerinin ve istihdam olanaklarının geliştirilmesi faaliyetleri hayata geçirilmektedir. [261]

Kadın istihdamının artırılması noktasında Türkiye İş Kurumunun (İŞKUR) çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, ÇSGB'den alınan verilere göre 2002 yılından 2022 yılı sonuna kadar İŞKUR tarafından düzenlenen kurs ve programlara 2.486.689 kadın katılmış olup toplam katılımcıların %53'ünü kadınlar oluşturmuştur. 2022 yılı içerisinde düzenlenen kurs ve programlardan ise 84.764 kadın katılımcı yararlanmış olup toplam katılımcıların %51'ini kadınlar oluşturmuştur. 2002 yılından 2022 yılı sonuna kadar düzenlenen mesleki eğitim kurslarından 1.072.585 kadın kursiyer yararlanmış olup kursiyerlerin %58'ini kadınlar oluşturmuştur.[262] Bu rakamlar kadınların meslek edinmek için çeşitli yollar aradığını da göstermektedir. Ancak Bakanlık tarafından paylaşılan verilerde kurslara katılım sağlayan kadınların ne kadarının istihdama dâhil olduğuna ilişkin ayrıştırılmış bir veri bulunmamaktadır. Söz konusu eğitimlerin hedefine ulaştığının bir göstergesi olarak ayrıştırılmış veri tutulması gerektiği değerlendirilmektedir. İlgili Bakanlık tarafından kadın istihdamı için yapılmış olan projeler ve verilen eğitimler olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Ancak kadınların işgücü piyasasına katılımlarını kolaylaştırmak ve istihdamlarını artırmak amacıyla alınabilecek başka tedbirler de bulunmaktadır. Bu kapsamda, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını desteklemek amacıyla çocuk, engelli ve yaşlı bireylere yönelik nitelikli, uygun fiyatlı ve erişilebilir bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, işgücü piyasasının değişen

(E.T. 14/3/2023).

261 Anılan projenin ayrıntıları için bakınız; https://geleceginikurangenckadinlar.org/hakkimizda/ (E.T. 14/3/2023).

262 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

ihtiyaçları çerçevesinde yeni gelişen meslek alanları göz önünde bulundurularak kız çocuklarının fen, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi, kadın girişimcilere finansal teşviklerin yanı sıra iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulması ve kadın girişimcilerin e-ticarette güçlenmesi sağlanmalıdır. Kadınların kodlama, yazılım gibi teknoloji üretimi alanlarında mesleki eğitim ve becerilerinin geliştirilmesi, kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan desteklerin yaygınlaştırılması, kadınların finansal okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması istihdamın artırılması bağlamında önem arz etmektedir.

2.13. Yaşlı Hakları

Yaşlı hakları, nüfusun yaşlanması sebebiyle önemi giderek artan hak kategorilerindendir. Dünyada nüfusun yaşlanmasının çeşitli nedenleri olmakla birlikte doğum oranlarının azalması ve sağlık şartlarındaki iyileştirmelerle ölüm oranlarının düşmesi bu olgunun temel sebepleridir.

Nüfus tahminleri temel alındığında 2022 yılı için dünya nüfusunun 7 milyar 975 milyon 105 bin 156 kişi, yaşlı nüfusun ise 782 milyon 998 bin 642 kişi olduğu öngörülmüştür. Bu tahminler doğrultusunda dünya nüfusunun %9,8'ini yaşlı nüfus oluşturmuştur.[263] En yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ilk üç ülke ise sırasıyla %29,9 ile Japonya, %24,1 ile İtalya ve %23,3 ile Finlandiya olmuştur. Önümüzdeki otuz yıl içinde dünya genelindeki yaşlı nüfusun ikiye katlanacağı ve 2050'de 1,5 milyarı aşacağı öngörülmektedir.[264]

Yaşlı nüfus Türkiye'de 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi iken son beş yılda %22,6 artış göstererek 2022 yılında 8 milyon 451 bin 669 kişi olmuştur. Bu kapsamda yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2017 yılında %8,5 iken, 2022 yılında %9,9'a yükselmiştir.[265] Türkiye söz konusu yaşlı nüfus oranı ile 184 ülke arasında 66'ncı sırada yer almıştır. Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının ülkemizde 2030 yılında

263 TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022-49667 (E.T. 4/4/2023).

264 TİHEK, Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, Ankara, 2022, s. 15.

265 Nitekim Türkiye'de yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki oranının hızlı bir şekilde artması sebebiyle 26/4/2022 tarihinde TBMM tarafından "Yaşlıların Hayatın Çeşitli Alanlarında Yaşadıkları Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Bir Meclis Araştırma Komisyonu Kurulmasına Dair Karar" alınmıştır. 1318 sayılı TBMM kararı, 30/4/2022 tarihli ve 31825 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

%12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı tahmin edilmektedir.[266]

Dünyada ve ülkemizde yaşlı nüfusun hızla artmasına rağmen, münhasıran yaşlı bireylerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi haklarını düzenleyen ve karşılaşılan sorunlara ilişkin çözüm önerilerini düzenleyen uluslararası sözleşme veya ulusal kanuni düzenleme mevcut değildir. Bununla birlikte, yaşlı nüfus oranındaki artış eğilimi dikkate alınarak yaşlı bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla ülkemizde birtakım politika belgelerinde düzenlemeler ortaya konulmuştur. Bu çerçevede özellikle On Birinci Kalkınma Planı (Kalkınma Planı)[267] ile İHEP[268] ele alınması gereken temel politika belgelerindendir.

Kalkınma Planı'nın "nitelikli insan, güçlü toplum" bölümünün "nüfus ve yaşlanma" başlığı altında yaşlı haklarına ilişkin olarak birtakım politika ve hedefler düzenlenmiştir. İlgili politika ve hedefler vasıtasıyla yaşlıların yaşam kalitesinin yükseltilmesi için ekonomik ve sosyal hayata etkin bir şekilde katılabilmesi, aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürebilmesi, yüksek kalitede uzun süreli bakım, sağlık ve diğer hizmetlerden yararlanabilmesi ve aktif yaşlanma ortamlarının oluşturulmasının amaçlandığı belirtilmiştir.[269] Bunun yanında Kalkınma Planı'nın diğer çeşitli başlıkları altında yaşlı haklarına ilişkin olarak birçok politika ve hedef öngörülmüştür. Bunlar; yaşlılara sunulan sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması,[270] geriatri ve palyatif bakım hizmetleri sunan merkezlerin sayısının artırılması,[271] akılcı ilaç kullanımına yönelik farkındalığın artırılması,[272] yaşlı bakım hizmeti veren personelin nitelik ve niceliğinin artırılması[273] ve kamusal alanların yaşlılara duyarlı olarak yeniden kurgulanması[274] gibi hedeflerdir.

Yaşlı haklarına ilişkin diğer bir politika belgesi olarak İHEP'te "kırılgan

---

266 TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2022.

267 Kalkınma Planı, 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır.

268 2/3/2021 tarihinde kamuoyuna açıklanan İHEP'e ilişkin 2021/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, 30/4/2021 tarihli ve 31470 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

269 Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf , s. 154-155, (E.T. 4/4/2023).

270 On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), s. 135.

271 On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), s. 136.

272 On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), s. 137.

273 On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), s. 147-148.

274 On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), s. 159.

kesimlerin korunması ve toplumsal refahın güçlendirilmesi" amacı kapsamında "engelli ve yaşlıların kamu hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması" başlıklı bir hedef belirlenmiştir. İlgili hedef kapsamında kamusal alanlar ve ulaşım araçlarının erişilebilir hale getirilmesi, yaşlıların hayatlarını kolaylaştıran akıllı uygulamaların yaygınlaştırılması, yaşlıların oy kullanma süreçlerine tam katılımının sağlanması, yaşlılık derecesi göz önünde bulundurularak alternatif tedbirlerin geliştirilmesi ve ağır hasta ve yaşlı bireyler için cezanın konutta infazına dair imkânların artırılması gibi hedeflere yönelik faaliyetler öngörülmüştür.[275] Yaşlı bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından İHEP'te diğer bazı hedefler altında da çeşitli faaliyetler düzenlenmiştir. Bu kapsamda psiko-sosyal destek ve bilgilendirme gibi hizmetlerin etkinliğinin artırılması ve Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin yaygınlaştırılması,[276] yaşlılara ilişkin adli süreçlerin bulundukları yerlerden doğrudan ya da görüntülü iletişim teknolojileri kullanılarak yürütülmesi[277] ve yeşil alanların yaşlılar için güvenli ve erişilebilir hale getirilmesi[278] faaliyetleri öngörülmüştür.

Yaşlı bireylerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi haklarının münhasıran düzenlendiği ve karşı karşıya kalınan problemlere çözüm getirilmesini kolaylaştıracak bir uluslararası sözleşme ile özel bir kanuni düzenlemeye duyulan ihtiyaç vurgulanmalıdır. Bu anlamda, yaşlı haklarının korunması açısından Kalkınma Planı ve İHEP gibi belgelerde düzenlenen kapsamlı politikalar birçok alanda tedbirler alınmasını öngörmektedir. Bununla beraber yaşlı bireylerin hak ve özgürlüklerinin özel olarak hüküm altına alındığı bir "Yaşlı Hakları Kanunu"nun ve gerekli ikincil düzenlemelerin hayata geçirilmesinin, yaşlı bireylerin haklarının korunmasını ve politika belgelerinde öngörülen hedef ve faaliyetlere ulaşılmasını kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir.

Teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme ile birlikte iletişimden alışverişe, istihdamdan eğitime birçok alanda yenilikler ve değişimler gündeme gelmektedir. Bununla beraber tüm dünyada yaşlı bireylerin teknolojik imkânlardan yararlanmak bakımından genç bireylere göre dezavantajlı konumda olduğu ifade edilmelidir. Söz konusu dezavantajlı durumların azaltılması ve ortadan kaldırılması amacıyla

---

275 Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Eylem_Plan%C4%B1_ve_Uygulama_Takvimi.pdf , s. 113-114, (E.T. 4/4/2023).

276 İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, s. 26.

277 İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, s. 42.

278 İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, s. 118.

ülkemizde birtakım proje ve eğitimler gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede ASHB tarafından huzurevlerinde yaşamlarını sürdüren yaşlı bireylerin dijital okuryazarlığının geliştirilmesi amacıyla 2021 yılında yürütülmeye başlanan "Dijital Bahar Projesi"nin devam ettiği belirtilmiştir. Söz konusu proje kapsamında 2022 yılı sonu itibarıyla 6 huzurevinde 7 dijital bahar odasında yaşlı bireylere yönelik dijital okuryazarlık eğitimleri verildiği ve projenin yaygınlaştırma çalışmalarının sürdürüldüğü ifade edilmiştir.[279]

Yaşlı bireylerin dijital okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik faaliyetler ile internet kullanım oranlarının artmış olması,[280] olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber yaşlı bireyler arasında dijital araçların kullanımına ilişkin yaygınlık seviyesinin artırılmasına gerek duyulduğu[281] ve yaşlı bireylerin teknolojik imkânları öğrenmeleri ve kullanmalarının büyük önem arz ettiği vurgulanmalıdır.

Yaşlanma politikalarında katılım ilkesinin iyi yaşlanma açısından gerekli olduğu vurgulanmakta, bağımsızlık ve hayatın tüm alanlarında aktif yaşlanma teşvik edilmektedir. Yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması ve toplumsal düzeyde katkı sağlamaları amacıyla katılım ilkesinin önemine değinilmektedir.[282] Aktif yaşlanmanın gerçekleştirilmesi ve yaşlı bireylerin toplumsal yaşama bağımsız şekilde katılımlarının sağlanması hususunda ülkemizde birçok faaliyet gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda yaşlı bireyler 2013 yılından itibaren şehir içinde karayolu, denizyolu ve demiryolu araçlarından ücretsiz şekilde yararlanmakta,[283]

---

279 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

280 TÜİK tarafından yayımlanan verilere göre, 65-74 yaş grubunda olup internet kullanan bireylerin oranı 2017 yılında %11,3 iken bu oran 2022 yılında %36,6'ya yükselmiştir. Bkz: TÜİK, "İstatistiklerle Yaşlılar, 2022".

281 Nitekim Türkiye genelinde 5600 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen "(60 Yaş Üstü) Yaşlıların Yaşlılık Algısı ve Kendi Sorunlarına Bakışı" konulu kamuoyu araştırmasında sorulan "Kendinize ait cep telefonunuz var mı?" sorusuna %32 oranıyla; "Bilgisayar kullanmayı biliyor musunuz" sorusuna ise %68 oranıyla "Hayır" cevabı verildiği görülmektedir. Bkz: TİHEK, "(60 Yaş Üstü) Yaşlıların Yaşlılık Algısı ve Kendi Sorunlarına Bakışı" Konulu Kamuoyu Araştırması" , https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2021/06/1623708466.pdf , (E.T. 4/4/2023).

282 Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, s. 61.

283 6/4/2022 tarihli ve 31801 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Ücretsiz Seyahat Kapsamında Yapılacak Gelir Desteği Ödemesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile engelli, yaşlı, şehit yakını ve gazileri ücretsiz olarak taşıyan şehir içi özel halk otobüsü ve deniz ulaşım aracı sahiplerine yapılan aylık gelir desteği ödemesi artırılmıştır. Yapılan değişiklikle, şehir içi toplu taşıma hizmeti veren her bir özel denizyolu ulaşımı aracı için aylık 1000 TL olan desteğini 1.500 TL'ye, Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediyelerinde şehir içi toplu taşıma hizmeti veren her bir ulaşım aracına ödenen aylık 1.330 TL desteği 1.995 TL'ye çıkarılmıştır. Büyükşehir belediyesi olan diğer illerde ise şehir içi toplu taşıma hizmeti veren her bir ulaşım aracına ödenen aylık 1000 TL desteği 1.500 TL'ye, büyükşehir belediyesi olmayan illerde şehir içi toplu taşıma hizmeti veren her bir ulaşım

hayat boyu öğrenme hakkı kapsamında 60 yaş ve üzeri yetişkinlere bireysel gelişim olanağı sunmayı amaçlayan Üçüncü Yaş Üniversiteleri (Tazelenme Üniversiteleri)[284] modeli ile yaşlı bireylere eğitimler verilmektedir.

Aktif yaşlanma bağlamında ele alınması gereken konulardan biri de yaşlıların ekonomik durumlarıdır. Yaşlılık, kişinin emekli olması veya çalışamaz duruma gelmesi nedenlerinden ötürü ekonomik anlamda bazı sorunların yaşanabileceği bir dönemdir. Bu dönemde yaşlı bireylerin sağlık harcamalarının artış göstermesi, gelir seviyesindeki azalmanın meydana getirdiği olumsuz etkinin daha fazla hissedilmesine sebep olabilmektedir. Yaşlı bireyler üzerindeki söz konusu olumsuzlukların azaltılması ve ortadan kaldırılması amacıyla ülkemizde birtakım politikalar yürütülmektedir. Bu çerçevede 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'un[285] 1'inci maddesi kapsamında herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan gelir ve aylık almayan, muhtaç yaşlı Türk vatandaşlarına, herhangi bir sigortalılık ve prim ödeme şartı aranmaksızın aylık bağlanmaktadır. Bunun yanında yaşlı bireylere yönelik birtakım sosyal yardım programları yürütülmekte ve Türkiye Aile Destek Programı[286] ile emekli yoksulluğu gibi durumlarla karşılaşan kişiler desteklenmektedir.[287]

Yaşlı bireylerin ekonomik sorunları ile yaşlı istihdamı arasındaki bağlantının altı çizilmelidir. Bu hususta yaşlı bireylerin istihdam süreçlerine katılımını kolaylaştıracak kota ve teşvik uygulamalarının hayata geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.[288]

---

aracına ödenen aylık 800 TL'lik desteği ise 1.200 TL'ye yükseltilmiştir. Bu kapsamda 2022 yılında yaşlı bireylerin ücretsiz seyahat hakkı kapsamında 300.450,365 TL'lik gelir desteği ödemesi yapılmıştır. (Söz konusu veriler, ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısından alınmıştır.)

284 2022 yılı sonu itibarıyla 6 Tazelenme Üniversitesinde (Akdeniz Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve Kıbrıs Girne Üniversitesi) 5.665 yaşlı bireyin eğitim gördüğü ifade edilmiştir. Ayrıca 2022 yılı içerisinde Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Muş Alparslan Üniversitesi ve Yüksek İhtisas Üniversitesi ile iş birliği protokolü imzalandığı aktarılmıştır. (Söz konusu veriler, ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısından alınmıştır.)

285 10/7/1976 tarihli ve 15642 sayılı Resmî Gazete.

286 Türkiye Aile Destek Programı ihtiyaç sahibi ailelerin desteklenmesi amacıyla 2022 Haziran döneminde hayata geçirilmiş ve en fazla 12 aylık ödeme dönemi ile sınırlı olmak üzere, hane içinde kişi başına düşen aylık geliri net asgari ücretin 1/3'ünün (2023 yılı için 2.835,60 TL) altında olan hanelere, kişi başına düşen gelir tutarına göre belirlenen 4 farklı gelir aralığı için 850-1.250 TL tutarları arasında değişen aylık yardım ödenmesini içeren bir yardım programıdır. (Söz konusu veriler, ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısından alınmıştır.)

287 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

288 TİHEK, "Yaşlı Hakları Çalıştayı Sonuç Bildirisi", https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yasli-Haklari-Calistayi-Sonuc-Bildirisi , s. 9, (E.T. 4/4/2023).

Ayrıca istihdam edilen yaşlıya verilen ücretin sürdürülebilir ve iyi yaşam standartlarını sağlayabilecek seviyede olması,[289] yaşlı bireyleri ekonomik anlamda destekleyecek ve yaşlı yoksulluğunu önleyecek politikaların sürdürülmesi gerekmektedir.[290]

Aktif yaşlanmanın gerekliliklerinden biri olarak yaşlı sağlığının ele alınması gerekmektedir. Ülkemizde yaşlı bireylere yönelik sunulan sağlık hizmetleri, aktif yaşlanmanın sağlanmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu çerçevede 65 yaş üstü hastalara poliklinik muayenelerinde öncelikli olarak hizmet sunulmaya devam edilmekte[291] ve yaşlı sağlığına yönelik izleme ve taramalar gerçekleştirilmektedir.[292] Bunun yanında yaşlı sağlığının korunması açısından birtakım ihtiyaçların gündeme geldiği görülmektedir. Bu çerçevede, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişimi konusunda yaşlılık döneminde sık karşılaşılan sağlık sorunları hakkında mevcut toplumsal farkındalık çalışmalarının güçlendirilmesi,[293] Demans-Alzheimer gibi erken teşhisin yaşam kalitesini önemli ölçüde artırdığı hastalıklara yönelik tarama ve izleme faaliyetleri yönünden farkındalık faaliyetlerinin artırılması[294] ve mevcut sağlık ve bakım hizmetleri konusunda yaşlı bireylerin bilgilendirilmesi[295] gerektiği ifade edilmektedir.

Yaşlı bireylerin temel ihtiyaçlarının sağlanmasını amaç edinen huzurevleri, yaşlı hakları bakımından ele alınması gereken diğer bir konudur. Yaşlı kişiler, kendisine bakabilecek kimsenin bulunmaması, ekonomik yetersizlik, hizmete erişim, sağlık problemleri, barınma ihtiyacını karşılama gibi sebeplerle huzurevini tercih etmektedir.[296] ASHB'ye bağlı 169 huzurevinde 14.115 yaşlı bireye bakım ve rehabilitasyon hizmeti verilmekte[297] olup ASHB'ye bağlı huzurevi sayısı, 2021 yılında olduğu gibi 2022 yılında da artmıştır.[298] Yaşlı bireylerin huzurevinde kalmasının sebeplerinden biri, kendisine bakacak kimsenin olmamasıdır. Dolayısıyla huzurevleri

---

289 Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, s. 106.

290 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara, 2022, s. 62.

291 2010/73-80 sayılı "Poliklinik Hizmetlerinde Öncelik Genelgesi". (Söz konusu veri, Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısından alınmıştır.)

292 Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı.

293 Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı.

294 Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı.

295 Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, s. 104.

296 TİHEK, "Yaşlı Hakları Çalıştayı", https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yasli-Haklari-Calistayi-Kitabi, s.32, (E.T. 4/4/2023).

297 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

298 2021 yılı verileri için bkz: TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s. 62.

konusu, yaşlı yalnızlığı ile de ilintilidir. Bu anlamda yaşlı yalnızlığının yaşlılık dönemini zorlaştıran temel faktörlerden birisi olduğu ifade edilmelidir.[299] Yaşlı yalnızlığı sorununa yönelik olarak kuşaklararası etkileşim ve dayanışma gündeme gelmektedir. Nitekim Kalkınma Planı'nda nesiller arası kültür paylaşımı ve dayanışmanın artırılması amacıyla yaşlı bireylerin aile içerisinde bakımının destekleneceği öngörülmüştür.[300] Bu çerçevede maddi ve manevi anlamda ciddi olumsuzlukları beraberinde getiren yaşlı yalnızlığının ortadan kaldırılması amacıyla kuşaklararası etkileşim ve dayanışmaya verilen önemin sürdürülmesi gerektiği değerlendirilmektedir.[301]

Yaşlı hakları bakımından incelenmesi gereken bir konu olarak yaşlı ihmal ve istismarı ağır neticeler doğuran küresel bir sorun olarak görülmektedir.[302] Bu anlamda yaşlı bireylerin bir kısmının yaşlılara yönelik ev içi şiddet nedeniyle huzurevinde kaldığı[303] dikkate alındığında, yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesi için birtakım tedbirlerin alınması gerekliliği doğmaktadır. Buna göre yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesine yönelik mevcut çalışmaların[304] artırılması ve yaşlılara yönelik şiddet ve istismarın görünür duruma gelmesi amacıyla istatistik ve veri toplanmasına ilişkin saha faaliyetlerinin artırılması[305] gerektiği değerlendirilmektedir. Ayrıca yaşadığı şiddet, sömürü, ihmal ve/veya istismar halini bildirememe riski bulunan yaşlı bireyler için elverişli koruma ve izleme mekanizmalarının geliştirilmesi[306] önem arz etmektedir.

Yaşlı haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında TİHEK tarafından birtakım faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'de yaşlılara dair politikalar ve yaşlılara sunulan hizmetler ışığında yaşlı haklarının durumunun değerlendirilmesi ve mevcut politika ve hizmetlerin yaşlıların ihtiyaçlarına uygun bir biçimde yeniden yapılandırılması, geliştirilmesi ve yaşlılar tarafından haklara erişimin sağlanmasına yönelik önerilerin sunulması amacıyla TİHEK ve Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi iş birliğinde hazırlanan Türkiye

---

299 TİHEK, "Yaşlı Hakları Forumu Sonuç Bildirgesi", https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yasli-Haklari-Forumu-Sonuc-Bildirgesi , s. 5, (E.T. 4/4/2023).

300 On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), s. 154.

301 TİHEK, "Yaşlı Hakları Forumu Sonuç Bildirgesi", s. 5.

302 Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, s. 72.

303 TİHEK, "(60 Yaş Üstü) Yaşlıların Yaşlılık Algısı ve Kendi Sorunlarına Bakışı" Konulu Kamuoyu Araştırması".

304 Yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesinde, 7 gün 24 saat çalışma esasına göre hizmet veren Alo 183 Şiddetle Mücadele Hattı önemli bir misyonu yerine getirmektedir.

305 TİHEK, "Yaşlı Hakları Çalıştayı Sonuç Bildirisi", s. 7.

306 Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, s. 108. , (E.T. 4/4/2023)

Yaşlı Hakları Raporu, 2022 yılında yayımlanmıştır.[307]

TİHEK, UÖM görevi kapsamında, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin bulundukları yerlere haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmek görevini haizdir. Bu bağlamda huzurevi ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine ziyaretler gerçekleştirmek de TİHEK'in görev ve yetki alanına girmektedir. Söz konusu merkezlere gerçekleştirilen ziyaretler sonrasında, ziyarete ilişkin gözlem, görüşme ve bilgi-belge araştırmaları neticesinde elde edilen çıktılar ile merkeze ilişkin tavsiyeleri içeren bir rapor hazırlanmakta ve hazırlanan rapor merkez idaresine sunulmaktadır. TİHEK, UÖM görevinin icrası kapsamında 2022 yılında 2 adet huzurevi ve rehabilitasyon merkezi ile 10 adet engelli ve özel bakım merkezi ziyareti gerçekleştirmiştir.[308]

2.14. Gençlik Hakları

Gençlik; eğitim hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı boyutlarıyla sosyo-ekonomik düzeyde farklı zamanlarda gerçekleştiği kabul edilen bağımsızlığa ve özerkliğe geçiş dönemi olarak değerlendirilmektedir.[309] Gençlik kavramının sınırları belirli genel-geçer bir tanımı ve yaş aralığı bulunmamaktadır. BM gençlik kavramını, istatistiki amaçlar için 15-24 yaş olarak temel almaktadır.[310] Ülkemizde "gençlik döneminin sınırlarının belirlenmesine" ilişkin olarak kullanılabilecek kriter -yürürlükte olmayan- 27/1/2013 tarihli ve 28541 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi'nde yer almaktadır. İlgili politika belgesinde gençliğin biyolojik bir kavram olmasından ziyade sosyolojik bir kavram olduğu, içinde bulunulan zaman, toplumların sosyo-ekonomik gelişimleri, kültür ve geleneklerine göre tanımın yapılacağı ve "ülkemizin şartları göz önüne alındığında gençlik politikalarının hedef grubunun 14-29 yaş aralığında bulunan bireyler" olduğu kabul edilmiştir.[311] TÜİK ise araştırmalarında genç nüfus olarak 15-24 yaş aralığını temel almaktadır.[312]

---

307 TİHEK, "Türkiye Yaşlı Hakları Raporu Yayımlandı", https://tihek.gov.tr/turkiye-yasli-haklari-raporu-yayimlandi/ ,(E.T. 4/4/2023).

308 TİHEK, Faaliyet Raporu 2022 ,s. 97.

309 https://www.ohchr.org/en/youth/about-human-rights-youth, (E.T. 24/2/2023).

310 UN, Youth and human rights Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 28 June 2018, s. 4. https://www.un.org/youthenvoy/wp-content/uploads/2018/09/18-00080_UN-Youth-Strategy_Web.pdf, (E.T. 22/3/2023).

311 GSB, Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi, Ankara, 2013, s. 4.

312 Örneğin bkz. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634, (E.T. 7/7/2022).

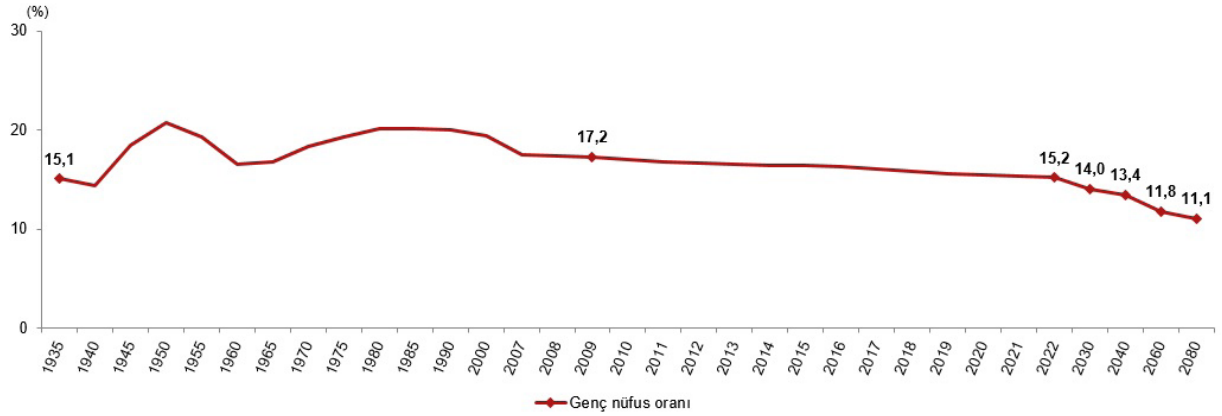
Gençlik hakları konusunda küresel olarak kabul edilmiş bir norm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, yaş aralığına bağlı olarak 18 yaş altındaki kişiler çocuk olarak nitelendirildiğinden bu kişilerin uluslararası alanda kabul edilmiş çocuk hakları belgeleri kapsamında koruma altında sayılacağı açıktır. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 18 yaşın altındaki bireyler için geçerlidir ancak yaşamın çocukluk ve yetişkinlik aşamaları arasında bulunan gençler, yaşları nedeniyle haklarından yararlanma noktasında ayrımcılık ve engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda gençler eğitime, kaliteli istihdama, sosyal korumaya ve medeni ve siyasi haklara tam erişimde potansiyellerini sınırlayan zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Gençlerin yaşları nedeniyle karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık ve engeller dikkate alındığında, haklarına erişmeleri önündeki engelleri kaldırmak için özel korumaya ihtiyaç vardır. Bu nedenle gençlerin insan hakları, gençlerin temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda gençlerin karar alma süreçlerine daha etkili katılımı, yazılım sektörüne katılım ve dijital okuryazarlık, evlilik yardımı, işgücü piyasalarına katılım, eğitim, kaliteli ve erişilebilir gençlik çalışmaları, konut edinme hakkına yönelik tedbirler alınması gibi faaliyetler gençlerin temel hak ve özgürlüklerini etkin bir şekilde kullanmaları ve toplumsal hayatta söz sahibi olmaları adına önem arz etmektedir. Ayrıca gençlerin temel hak ve özgürlüklere etkin erişimini sağlayacak ve gençlere yönelik ayrımcılıkla mücadele edebilecek özel bir koruma mekanizmasının ve gençlik haklarına yönelik kapsamlı düzenlemelerin gençlerin temel hak ve özgürlüklerini etkin kullanımı destekleyeceği değerlendirilmektedir.[313]

TÜİK verilerine göre 2022 yılında Türkiye'nin toplam nüfusu 85 milyon 279 bin 553 kişi iken 15-24 yaş grubundaki genç nüfus 12 milyon 949 bin 817 kişi olmuştur. Genç nüfus, toplam nüfusun %15,2'sini oluştururken, genç nüfusun %51,2'sini erkek nüfus, %48,8'ini ise kadın nüfus oluşturmuştur.[314]

313 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, s. 36.

314 TÜİK, İstatistiklerle Gençlik 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Youth-in-Statistics-2022-49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 18/5/2023).

Tablo 22: Genç Nüfus Oranı [315]

2022 yılında da gençlerin karşılaştığı sorunların başında genç işsizliği yer almaktadır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin Raporu'na göre, dünya çapında gençlerin işsiz kalma olasılığı yetişkinlerden üç kat daha fazladır. Ayrıca, gençler iş bulduklarında da genellikle yetişkinlerden çok daha güvencesiz koşullarda çalışmakta ve çoğu zaman eşit işe eşit ücret alamamaktadır.[316] TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre, gençlerde işsizlik oranı, 2021 yılında %22,6 iken 2022 yılında %19,4 olmuştur. Genç erkeklerde işsizlik oranı 2021 yılında %19,4 iken 2022 yılında %16,4, genç kadınlarda ise bu oran 2021 yılında %28,7 iken 2022 yılında %25,2 olmuştur. Yine TÜİK verilerine göre, ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı 2021 yılında %24,7 iken 2022 yılında %24,2 olarak gerçekleşmiştir. Genç erkeklerde ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı 2021 yılında %17,5 iken 2022 yılında %16,4, genç kadınlarda ise bu oran 2021 yılında %32,4 iken 2022 yılında %32,3 olarak tespit edilmiştir.[317] Başta Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) olmak üzere gerek ilgili kamu kurumları, gerek STK'lar[318] tarafından gençlerin çalışma hayatındaki

---

315 Tablo TÜİK İstatistiklerle Gençlik Bülteninden edinilmiştir. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Youth-in-Statistics-2022-49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 18/5/2023). TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-1990. TÜİK, Nüfus Tahminler. TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007-2021. TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2025-2080.

316 UN, Youth and Human Rights Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/39/33, 2018, para. 6.

317 TÜİK, İstatistiklerle Gençlik 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634 (E.T. 21/3/2023.)

318 Örneğin Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, kadınların, gençlerin ve özel olarak korunması gereken grupların çalışma hayatındaki yerini ve sosyal statüsünü güçlendirmek amaçlarıyla 2019 yılında "Birlikte Mümkün" mottosuyla "Ortak Paylaşım Forumu"nu hayata geçirdiğini paylaşmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirdikleri bir diğer faaliyet olarak "Genç Kadın Liderler Programı"nda amaçlarının kurum ya da organizasyonu ileriye taşıyacak yeni nesil kadın liderleri yetiştirmek, genç kadınların liderlik konusunda gelişimlerini sağlamak ve geleceğin meslek grupları hakkında bilgi ve bakış açısı sahibi olmalarını sağlamak olduğunu belirtmişlerdir. "Genç Dönüşüm Eğitim Programı" projesinde ise

yerini ve sosyal statüsünü güçlendirmek amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. ÇSGB'nin yayımladığı "Ulusal Genç İstihdam Eylem Planı" da gençlerin istihdamının önündeki engelleri kaldırmayı amaçlamaktadır. İlgili Eylem Planı'nda 2023 yılında genç işsizlik oranının %17,8 düzeylerine indirilmesi, genç iş gücüne katılma oranının % 46 düzeyine yükseltilmesi, eğitimde ve istihdamda yer almayan gençlerin oranının ise % 20 düzeyine düşürülmesi hedeflenmektedir.[319] 2022 yılında genç işsizliğinde bir önceki yıla göre 3,2 puan azalma yaşanmıştır.[320] Bununla birlikte, genç işsizliği ile ne eğitimde ne istihdamda bulunan gençlerin oranının azaltılması ve eğitim ve istihdam dışı gençlere yönelik çalışmaların artırılması büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede fırsat eşitliğinin sağlanması ve istihdam olanaklarının artırılması öncelikleri öne çıkmaktadır.

Eğitim, gençlerin hayatlarının iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Bu kapsamda YÖK verilerine göre; 2022-2023 öğretim yılında Türkiye'deki 208 yükseköğretim kurumunda öğrenim gören öğrenci sayısı 6 milyon 950 bin 142'dir.[321] TÜİK verilerine göre, Türkiye'de 2020/21 öğretim yılında %44,4 olan yükseköğretim net okullaşma oranı, 2021/22 öğretim yılında %44,7'ye yükselmiştir. Yükseköğretim net okullaşma oranı cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerde bu oran %40,5'ten %40,3'e düşerken kadınlarda %48,5'ten %49,2'ye yükselmiştir.

TÜİK verilerine göre; 2022 yılında 15-24 yaş grubundaki genç nüfus içinde eğitimine devam etmek istemesine rağmen (üniversite dâhil) eğitimini yarıda bırakan gençlerin oranı % 7,6 olarak gerçekleşmiştir. Eğitimini yarıda bırakan gençlerin eğitimini yarıda bırakma nedenleri incelendiğinde ilk sırayı %48,1 ile ekonomik nedenler alırken, bunu %23,6 ile eğitimdeki başarısızlık ve %10,8 ile ailenin izin vermemesi takip etmiştir.[322] Gençlerin eğitim hakkından etkin biçimde

---

sanayiden başlayarak tüm sektörlerde görülecek olan dijital değişime karşı gençleri hazırlamayı ve onların gelişimine katkı sunmayı amaçlamakta olduklarını aktarmıştır.

319 Genç İşsizlik Oranı İndirilecek, Trt Haber, https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/genc-issizlik-orani-yuzde-178e-indirilecek-614317.html, (E.T. 18/11/2021).

320 TÜİK,İstatistiklerle Gençlik 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Youth-in-Statistics-2022-49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 18/5/2023).

321 Üniversitede eğitim gören öğrenci sayısı belli oldu, https://www.trthaber.com/haber/egitim/universitede-egitim-goren-ogrenci-sayisi-belli-oldu-763754.html#:~:text=Y%C3%96K%2C%202022%2D2023%20%C3%B6%C4%9Fretim%20y%C4%B1l%C4%B1nda,566%20%C3%B6%C4%9Fretim%20eleman%C4%B1%20bulundu%C4%9Funu%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1 , (E.T. 8/6/2022).

322 TÜİK, İstatistiklerle Gençlik, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Youth-in-Statistics-2022-49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 8/6/2022).

faydalanabilmesi ile eğitimine devam etmek isteyen gençlerin eğitimden kopuşlarının önlenebilmesi için ek önlemler alınmasına ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

Eğitim hakkıyla bağlantılı olarak 2022 yılında gündemde yer alan konulardan biri üniversite öğrencilerinin barınma konusunda yaşadığı sorunlar olmuştur. Pandemi sürecinin ardından yüz yüze eğitime geçilmesiyle birlikte üniversitelerine dönen gençlerin öğrenci yurdu bulmakta zorlandığı, ev ve özel yurt fiyatlarının arttığı kamuoyuna yansımıştır.[323] Bu noktada özellikle pandemi süreci sonrasında ev kiralarındaki ani yükselişler ve ekonomik sıkıntılar sorunun merkezinde yer almaktadır. GSB'nin verilerine göre; 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla Türkiye geneli 81 il 260 ilçede, Bakanlığa bağlı olarak işletilen 800 yurtta 530.000 kız, 320.000 erkek olmak üzere toplam 850.000 kapasite ile hizmet verilmektedir. 2022 yılında 30 il merkezi ve 31 ilçede toplam 143 yurt binası hizmete açılmıştır.[324] Yükseköğrenim öğrencilerine barınma hizmeti sunan kurumlara ilişkin Bakanlık tarafından aktarılan verilere göre, 31/12/2022 tarihi itibarıyla 60 apart, 123 pansiyon ve 1.727 yurt olmak üzere toplamda aktif olarak faaliyete devam eden kurum sayısı 1.910'dur. Bu kurumların kapasitesi ise 131.824 erkek, 162.502 kız olmak üzere toplam 294.326'dır.[325]2022-2023 eğitim öğretim yılı içerisinde GSB'ye bağlı yurtlardan yararlanmak için toplam 415.305 genç başvuru yapmış olup başvuran öğrencilerin ilk fazda %80'i ikinci fazda ise %92'si yurtlara yerleştirilmiştir.[326] Ayrıca, 2022-2023 eğitim öğretim yılında GSB Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü tarafından öğrencilere verilen burs ücreti ön lisans ve lisans öğrencileri için aylık 1.250 TL olarak belirlenmiştir.[327]

Gençlik haklarıyla ilgili ele alınması gereken bir diğer konu gençlerin sağlık hakkının güvence altına alınması ve genel sağlık durumudur. TÜİK verilerine göre, genel sağlık durumundan memnun olduğunu belirten 18-24 yaş grubundaki genç nüfus oranı 2021 yılında %83,5 iken 2022 yılında %84,8 olarak gerçekleşmiştir.[328]

---

323 Öğrencilerin Barınma Sorunu, BBC News, https://www.bbc.com/turkce/articles/clwj10qeyz9o , (E.T. 8/6/2022).

324 GSB'nin 9/2/2023 tarihli ve E-24277485-040.05-1911440 sayılı cevabi yazısı.

325 GSB'nin 9/2/2023 tarihli ve E-24277485-040.05-1911440 sayılı cevabi yazısı.

326 https://www.gsb.gov.tr/haber-detay.html/814#:~:text=gururdur.%E2%80%9D%20dedi.-,Gen%C3%A7lik%20ve%20Spor%20Bakan%C4%B1%20Dr.,Koordinasyon%20Merkezi'nde%20a%C3%A7%C4%B1klamalarda%20bulundu. (E.T. 13/2/2024).

327 https://www.ntv.com.tr/galeri/egitim/kyk-bursu-ne-kadar-oldu-2023-2024-kyk-burs-ucreti-ne-kadar-olacak,ebfBgiEzm0idjhxLmveDQQ/4oYlQZiiEku_ZPDbBvGsIA (E.T.15/1/2024).

328 TÜİK, ,İstatistiklerle Gençlik 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Youth-in-Statistics-2022-

Habitat Derneğinin hazırlamış olduğu "Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Araştırma Raporu"nda gençlerin yaşamdan memnuniyet derecelerinin ve gelecekten umutlarının düşmekte olduğu tespit edilmiştir. 2017 yılında yaşamdan memnun olan gençlerin oranı %70,8 olarak kaydedilirken, 2022 yılında bu oran %45,6 olmuştur. Gelecekten umutlu olduklarını belirten gençlerin oranı ise beş yılda %66,6'dan %43,7'ye gerilemiştir.[329] Araştırma sonucunda, gençlere göre karşılaştıkları en önemli sorunlar enflasyon ve hayat pahalılığı, işsizlik, kiraların yüksek olması ve sokaklardaki şiddet olarak belirtilmiştir.[330] Nitekim, TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre; 2017 yılında kendisini mutlu olarak beyan eden gençlerin oranı %61,3 iken, 2022 yılında 18-24 yaş grubundaki genç nüfus içinde kendini mutlu hissettiğini belirtenlerin oranı %47,9'a düşmüştür .[331] Bu bağlamda gençlerin iyilik halinin güvence altına alınabilmesi amacıyla aile, okul, akran grubu, toplum ve iş yeri düzeyinde toplumsal çevredeki bir dizi risk faktörünü ele almak ve damgalamayla mücadele de dahil olmak üzere kapsamlı politikalar geliştirmek önem arz etmektedir.[332]

Gençlerin toplumsal ve siyasal yaşama ve karar alma mekanizmalarına katılımı gençlik hakları kapsamında üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu kapsamda, 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile seçilme yaşının 18'e indirilmesine ilişkin düzenleme olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.[333] Bununla beraber gençler, siyasal ve toplumsal yaşama tam katılımları için gerekli olan sosyal haklardan yeterince yararlanamamaktadır.[334] Bu minvalde, gençlerin toplumsal ve siyasal yaşama katılımının önündeki engellerin ortadan

49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 18/5/2023).

329 Habitat Derneği, Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Araştırma Raporu 5,2023, https://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/2023/04/Turkiyede-Genclerin-Iyi-Olma-Hali-Raporu-5-Ozet-Rapor.pdf (E.T. 2/5/2023.).

330 Habitat Derneği, Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Araştırma Raporu 5, 2023, https://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/2023/04/Turkiyede-Genclerin-Iyi-Olma-Hali-Raporu-5-Ozet-Rapor.pdf (E.T. 2/5/2023.).

331 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Youth-in-Statistics-2022-49670#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%15%2C2',15%2C2'sini%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 18/5/2023).

332 UN, Mental Health Matters Social Inclusion of Youth With Mental Health Conditions, Division for Social Policy and Development Department of Economic and Social Affairs, 2014.

333 Anayasa'nın 76. maddesi şu şekildedir: "*Onsekiz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.*"Ayrıca konuya ilişkin ayrıntılı değerlendirme için bkz. TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2018 Yılı Raporu, Ankara, 2019, s. 34.

334 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s. 67.

kaldırılmasına ilişkin en önemli araçlardan birini de "gönüllülük" oluşturmaktadır.[335] Gençlerin toplumsal hayata katılımının artırılması ve gönüllülük çalışmalarının teşvik edilmesi yönündeki politikaların çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir. Karar alma süreçlerinde gençlere yer verilmesi ve gençlerin katılımını sağlamanın yollarının açılmasıyla bunun mümkün hale gelebileceği değerlendirilmektedir.[336] 2022 yılında, GSB'ye bağlı gençlik merkezlerinin faaliyete başlaması ve çalışma usul ve esaslarını düzenleyen "Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Merkezleri Yönetmeliği"[337] yayımlanmıştır. Gönüllülük kapsamında, GSB tarafından gençlik merkezlerinde ve genç ofislerde daha fazla gönüllü gence ulaşarak gönüllü havuzunun genişletilmesi, gönüllülük çalışmalarına ağırlık verilmesi amacıyla "Mavi Oda-Gönüllü Ofisi" kurulmaktadır. Mavi Odalar ile gönüllülük faaliyetlerine dikkat çekmek, gönüllü gençleri daha etkin bir şekilde yönlendirmek, planlama ve koordinasyon sürecini yönetebilmek amaçlanmaktadır.[338]

2.15. Engelli Hakları

Engellilik; zihinsel, fiziksel, düşünsel veya algısal yeti farklılığına sahip kişilerin, topluma diğer bireylerle birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarından kaynaklanan bir durumdur. Ülkemizde 2022 yılında Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643'ü erkek, 1.097.307'si kadın olmak üzere 2.511.950'dir.[339]

Engelli hakları kavramı; engelli bireylerin yaşam hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı ve çalışma hakkı gibi tüm insan haklarından herkesle eşit şekilde yararlanabilmesi için ihtiyaç duyulan tüm tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Engelli bireylerin haklara tam olarak erişiminin gerçekleştirilebilmesi ise, toplumsal yaşamın

---

335 Bakanlığın gençlere yönelik düzenlediği bazı faaliyetler ise şunlardır: Gençler Arası Ses ve İcra Yarışması, Gençler Arası Şiir Okuma Yarışması, Gençler Arası Tiyatro Yarışması, Gençler Arası Bilgi Yarışması, Türkiye Münazara Ligi Yarışmaları, Gençler Asla Unutmaz Projesi, Gençler Arası Öykü Yarışması, Fotoğraf Yarışması, Genç İdeathon, 1 Usta 10 Çırak, Şehirler Kültürler-Üniversite Projesi, Tanısan Seversin Alt Programı, Genç Fikirler Yeni İşler, 57. Alay Vefa Yürüyüşü, Biz Bir Takımız Projesi. Bakanlık Gençlik Projeleri Destek Programı ile paydaşlarının gençlik ve spor alanlarındaki projelerine destek sağlamaktadır. Diğer taraftan Bakanlık Gençlik Merkezleri, Genç Ofisler, Mavi Oda – Gönüllülük Ofisleri ve Gençlik Kampları ile gençlere yönelik hizmetler yürütmektedir.

336 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, s.67.

337 26.05.2022 tarihli ve 31847 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Merkezleri Yönetmeliği.

338 GSB'nin 9/2/2023 tarihli ve E-24277485-040.05-1911440 sayılı cevabi yazısı.

339 ASHB, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Eylül 2022), s. 17, https://www.aile.gov.tr/media/120191/eyhgm_istatistik_bulteni_eylul2022.pdf (E.T. 30/3/2023).

tüm alanlarına eşit şekilde katılımları önündeki her türlü engelin kaldırılması ile mümkündür. Bu doğrultuda eşitlik ilkesi Anayasa'da güvence altına alınmış ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'la[340] engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir. 6701 sayılı Kanun uyarınca engelliliğe dayalı ayrımcılık yasaklanmış ve makul düzenleme yapmama ayrımcılık türleri arasında sayılmıştır. Ülkemiz, 2007 yılında kabul edilen BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin de ilk imzacılarından biri olmuş ve Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol'ü de onaylamıştır. Bu gelişmeler, engellilik alanında pek çok yeni adımın atılmasına öncülük etmiştir.

Ülkemizde engelli bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda yasal, kurumsal ve uygulamaya yönelik yapılması gerekenlerin hak temelli ve kapsayıcı bir anlayış çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kamu kurum ve kuruluşları, engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve konuya yönelik çalışmalar yürüten akademisyenlerin katkılarıyla, ASHB koordinasyonunda 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi[341] hazırlanmıştır. Hazırlanan bu belgenin, 2030 yılına kadar geliştirilecek olan politikalara ve sunulacak hizmetlere yön vermesi hedeflenmiştir. 3 Aralık 2021 tarihinde ilan edilen ve engellilik alanındaki ulusal vizyon ve yol haritasını ortaya koyan bu önemli belge, engelli bireylerin haklara erişimine yönelik gelişmelere ivme kazandırmıştır. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi ile; "İçermeci ve Erişilebilir Toplum", "Hakların Korunması ve Adalet", "Sağlık ve İyilik Hali", "Kapsayıcı Eğitim", "Ekonomik Güvence", "Bağımsız Yaşam", "Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar" ve "Uygulama ve İzleme" olarak 8 başlık altında 31 hedef ve 107 eylem alanı belirlenmiştir. İlgili belgenin üçer yıllık eylem planları ile hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Bu itibarla söz konusu belgenin etkin bir şekilde uygulanmasını ve izlenmesini temin edebilmek amacıyla, ASHB yürütücülüğünde, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin sunduğu katkılardan da yararlanılarak Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)[342] hazırlanmıştır. 2 Aralık 2022 tarihinde kamuoyu ile paylaşılan Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı ile istihdamdan erişilebilirliğe, eğitimden sağlığa, siyasal yaşama katılımdan adalete erişime ve hakların korunmasına kadar, çok farklı hak alanlarına ilişkin 275 faaliyetin hayata geçirilmesi planlanmıştır.[343]

---

340 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, RG. T 7/7/2005, S. 25868.

341 https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf , (E.T. 30/3/2023).

342 https://www.aile.gov.tr/media/127967/engell_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf , (E.T. 30/3/2023).

343 ASHB'nin 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03-6429390 sayılı cevabi yazısı.

Kapsayıcı eğitim hakkı tüm çocuklar için temel bir haktır ve engelli öğrencilerin kapsayıcı eğitim hakkından yararlanması özel önem taşımaktadır. 2022 yılı içerisinde kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim alan engelli öğrencilerin eğitim hakkına tüm akranlarıyla eşit şekilde erişimlerine yönelik önemli bir adım atıldığı görülmektedir. Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarının yapıldığı okullardaki öğrenciler, öğretmenler, aileler ve ilgili paydaşların taleplerinin belirlenmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda, Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı (2022-2026)[344] yayımlanmıştır. Eylem planı ile kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim gören engelli öğrencilere ülke genelinde sunulan eğitim hizmetlerinin niteliğinin artırılması, izlenebilir ve denetlenebilir bir sistem oluşturulması amaçlanmıştır.[345] "Eğitim Öğretime Erişim", "Eğitim ve Öğretimde Kalitenin Artırılması", "Farkındalık ve Tutum Artırma" ve "Yasal Düzenlemeler" olmak üzere dört politika alanından oluşan eylem planı, kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim alan öğrencilerin eğitim hakkına tam ve etkin biçimde erişimini sağlayacak çok sayıda hedef ve faaliyet içermektedir. Bununla birlikte, engelli bireylerin ayrıştırılmış ortamlar yerine kapsayıcı şekilde eğitime erişimlerinin gerçekleştirilebilmesi için, ülkemizde kaynaştırma/ bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarının daha fazla yaygınlaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yürütülen mevzuat çalışmalarına ve kaydedilen tüm ilerlemelere rağmen, engelli bireylerin topluma herkesle eşit şekilde katılımları önündeki çeşitli engeller hem ülkemizde hem de dünyada varlığını korumaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran en temel nedenler arasında, uygulamadan kaynaklı sorunlar ve engelliliğe ilişkin farkındalığın yeterli düzeyde olmaması sayılabilir. Uygulayıcıların engellilik alanındaki mevzuata tam anlamıyla hakim olmaması, engelli bireylerle ilgili yerleşmiş olan çeşitli ön yargılar gibi pek çok etken, uygulamadan kaynaklı sorunların yaşanmasına yol açmaktadır.[346] Bu noktada söz konusu durumu ortaya çıkaran nedenlerin araştırılması, somut çözüm önerileri geliştirilmesi ve etkili denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

---

344 https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_12/03103346_Ulusal_Eylem_PlanY_3_KasYm.pdf (E.T. 30/3/2023).

345 Milli Eğitim Bakanlığının 15/2/2023 tarihli ve E-66968699-602.05-70430561 sayılı cevabi yazısı.

346 TİHEK, Adana İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://TİHEK.gov.tr/upload/file_editor/2022/10/1666080519.pdf; TİHEK: Erzurum İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://www.TİHEK.gov.tr/public/editor/uploads/1662626710.pdf; TİHEK, Manisa İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://TİHEK.gov.tr/upload/file_editor/2022/06/1654859811.pdf , (E.T. 30/3/2023).

Engelli bireylere yönelik farkındalığın yeterli düzeyde olmaması ise; engellilerin muhtaç ve kendine yetemeyen bireyler olarak algılanması, acıma veya yok sayma biçiminde tutumların geliştirilmesi, yardım temelli yaklaşımların benimsenmesi gibi sorunları beraberinde getirmektedir.[347] Özetle, engelli bireylerin eşit birey olarak algılanmamasına yol açan bu tür yaklaşımlar sonucu engelli bireyler, haklara eşit biçimde erişememekte ve toplumsal yaşamda yeterince görünür olamamaktadır. Söz konusu sorunun ortadan kaldırılabilmesi amacıyla toplumun tüm kesimlerine yönelik farkındalık artırıcı eğitimlerin planlanması, kitle iletişim araçlarından da faydalanılarak engelliliğe ilişkin bilinç artırıcı faaliyetlerin yürütülmesi, engellilerle iletişim ve hak temelli yaklaşım gibi hususlarda Milli Eğitim müfredatındaki içeriklerin gözden geçirilmesi ve zenginleştirilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Engelli bireylerin haklara herkesle eşit şekilde erişimi için, fiziki çevrenin, sunulan hizmetlerin ve bilginin erişilebilir olması oldukça önem taşımaktadır. Bu doğrultuda 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un geçici 2'nci ve 3'üncü maddelerinde de, kamu kurum ve kuruluşlarına ait yapılar, halka açık alanlar ve belediyeler tarafından sunulan toplu taşıma hizmetlerinin erişilebilir olması gerektiğine ilişkin düzenlemeye yer verilmiştir. Ancak geçici 2'nci ve 3'üncü maddelerde sayılan mekanlarda erişilebilirliğin sağlanması için öngörülen süre, 2005 yılından bu yana sürekli uzatılmaktadır. İlgili düzenlemelerde sürekli süre uzatımına gidilmesi sonucunda engelli bireyler, halka açık hizmet sunan yapı ve tesisler ile toplu taşıma hizmetlerine herkesle eşit şekilde erişememeye devam etmektedir. Bu nedenle, verilen ek sürelerin sonlandırılması suretiyle Kanunun uygulanmasına imkan tanınması, yaşanan erişilebilirlik sorunlarını ortadan kaldırmak bakımından oldukça etkili olacaktır.

Erişilebilirliğin her alanda tesis edilebilmesi ve uygulamada ne ölçüde gerçekleştiğinin denetlenmesi amacıyla, 5378 sayılı Kanun'un geçici 3'üncü maddesi[348] doğrultusunda her ilde Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları

---

347 TİHEK,Erzurum İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi; Manisa İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi; TİHEK: Tekirdağ İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://TİHEK.gov.tr/upload/file_editor/2022/08/1660139330.pdf (E.T. 30/3/2023).

348 Geçici Madde 3 - (Ek fıkra: 4/7/2012-6353/34 md.) Bu Kanunun geçici 2 nci maddesi ile bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının izlenmesi ve denetimi her ilde Aile ve Sosyal Politikalar, İçişleri, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları ile engelliler ile ilgili konfederasyonların temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından yapılır. İhtiyaç halinde birden fazla komisyon kurulabilir. Denetim sonucunda ilgili belediye ve kamu kurum ve kuruluşları ile umuma açık hizmet veren her türlü yapıların ve açık alanların malikleri ile toplu taşıma araçlarının sahiplerine eksikleri tamamlaması için birinci fıkrada belirtilen sürenin bitiminden itibaren iki

oluşturulmuştur. Bu kapsamda 2013 yılında yürürlüğe giren Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği'nin[349] 6'ncı maddesi uyarınca komisyonların temel görevleri arasında umuma açık hizmet veren yapılar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarındaki erişilebilirliği izlemek, denetlemek ve bu konuda rapor hazırlamak yer almaktadır. Benzer şekilde, ilgili Yönetmelik hükümleri uyarınca Komisyonlar, erişilebilirlik yönünden eksikliği bulunmayan yer ve araçlar için erişilebilirlik belgesi düzenleyebilme yetkisini haizdir. Yapılan denetleme sonucu erişilebilirlik düzenlemelerinde eksiklikler bulunduğu tespit edilen yapılara ilişkin olarak ise idari para cezası uygulanması mümkündür. Komisyon üyeleri, vatandaşların başvurularını ve komisyonlarca hazırlanan izleme ve denetim programlarını temel alarak erişilebilirlik denetimlerini gerçekleştirmektedir. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarının teşkili, özellikle fiziki çevrenin erişilebilirliğinin denetlenmesi ve erişilebilirlik ilkesinin tam anlamıyla gerçekleştirilmediği durumlarda bir yaptırım uygulanabilmesi noktasında önemli bir adımdır. İlgili Komisyonların aktif bir şekilde çalışması, erişilebilirliğe ilişkin eksikliklerin giderilmesine ilişkin teşvik edici bir role sahip olacaktır. Bu nedenle Komisyonların ne ölçüde etkin çalışmalar yürüttüğü, çalışmaların yürütülmesi sırasında karşılaşılan bir sorunun mevcut olup olmadığı, bir sorun tespit edilmesi halinde bu sorunun ne şekilde ortadan kaldırılabileceği hususunda araştırmalar yürütülmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Benzer şekilde, komisyonların gerçekleştirdiği denetimler, erişilebilirliğin pratikte ve hangi ölçüde sağlanabildiğine ilişkin önemli veriler sunabilecek niteliktedir. Bu nedenle denetlenen yapıların ve uygulanan idari yaptırımların sayısı gibi verilerin kamuoyu ile paylaşılmasına ve bu veriler ışığında gerekli iyileştirmelerin yapılabilmesi için ilgili verilerin analizine ihtiyaç vardır.[350]

Engelli bireylerin yeteneklerini etkin şekilde gerçekleştirebilmeleri ve başta bağımsız yaşam hakkı olmak üzere, sağlık hakkı ve diğer pek çok hakka erişimleri için, engellilik grubuna göre sonda, hasta bezi gibi medikal malzemelere veya baston, tekerlekli sandalye gibi kişisel hareketliliği sağlayan araçlara erişimi hayati öneme sahiptir. Engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu bu malzemelere Sosyal Güvenlik Kurumunun ne kadar ve hangi koşullarda ödeme yapacağı Sağlık Uygulama Tebliği ile düzenlenmektedir. Kurumumuz tarafından, insan hakları alanında görüş

yılı geçmemek üzere ek süre verilebilir.

349 20/7/2013 tarihli ve 28713 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği.

350 BM Engelli Hakları Komitesi, Türkiye'nin İlk Raporuna ilişkin Nihai Gözlemler, 2019, s.5.

alışverişinde bulunmak amacıyla Türkiye'nin farklı illerinde gerçekleştirilen istişare toplantılarında, engelli bireylerin temin ettikleri medikal malzeme, tıbbi cihaz, yardımcı tıbbi cihaz, özel besinler ve sarf malzeme bedeli geri ödemesinin, mevcut piyasa koşullarının altında olduğu ifade edilmiştir.[351] İlgili istişare toplantılarında, bu durumun bir sonucu olarak engelli bireylerin yüksek bir mali yük altında kaldığı ve maddi durumlarının yeterli olmaması halinde ihtiyaç duydukları malzemelere erişemediği belirtilmiştir. Engelli bireyler, gereksinim duyduğu özel besinlere veya sonda, ortez, protez gibi medikal malzemelere erişememeleri halinde ciddi sağlık sorunları yaşama riskiyle karşı karşıya kalabilecektir. Aynı şekilde baston, işitme cihazı, tekerlekli sandalye gibi yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelen malzemelere erişemeyen engelli bireyler, toplumsal yaşama etkin şekilde katılamayacak ve haklara erişimde güçlük yaşayacaktır. Bu bağlamda SUT kapsamında gerçekleştirilen medikal malzeme bedeli geri ödemelerinin, artan fiyatlar ve mevcut ekonomik koşullarla ne ölçüde uyumlu olduğunun düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi ve ihtiyaç duyulan hallerde gecikmeksizin ilgili geri ödeme bedellerinde güncellemeye gidilmesi önem arz etmektedir.

Rapor kapsamında ele alınması gereken bir diğer husus ise kişilerin engellilik durumunu ve derecesini belgeleyen engelli sağlık kurulu raporlarına ilişkindir. Öncelikle belirtilmelidir ki, engelli sağlık kurulu raporları ile ilgili benimsenen raporlama sistemi; sosyal güvenlik sistemi, sağlık yardımları, eğitim, istihdam ve emeklilik gibi çok farklı alanları etkilemektedir. Zira sağlık kurulu raporları, belirli bir tedavi, tedavinin gerektirdiği ilaç, tıbbi cihaz, yardımcı cihaz, sarf malzemesi vb. hizmet ve yardımların alınabilmesinde belirleyici olmakta ve bu yönüyle sağlık hakkını yakından ilgilendirmektedir. Öte yandan sağlık kurulu raporları ülkemizde, sağlık hizmetleri ile ilgili olmayan (vergi indirim ve muafiyetlerden faydalanma, engelli aylığı ve bakım yardım desteklerinin bağlanması, ehliyet alımı vb.) birçok alana etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda sağlık kurulu raporları eğitim, istihdam, sosyal haklar ve yardımlar, muafiyetler vb. birçok alanda engellilere tanınan imkan ve haklara erişimin ön koşulunu oluşturmaktadır.[352]

---

351 TİHEK: Çankırı İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://www.TİHEK.gov.tr/public/editor/uploads/cank_r_%20(1)%20(2).pdf; Tekirdağ İl İstişare Toplantısı; TİHEK: İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları 1. Bölgesel Toplantısı Sonuç Bildirisi, https://www.TİHEK.gov.tr/public/editor/uploads/zonguldak.pdf (E.T. 30/3/2023).

352 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelliler için Sağlık Kurulu Raporları, https://aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/engelliler-icin-saglik-kurulu-raporlari/ (E.T. 30/3/2023).

Engelli sağlık kurulu raporları 18 yaş altı bireylerle ilgili olarak, Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik[353] çerçevesinde, 18 yaş ve üzeri bireylerle ilgili olarak ise Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik[354] kapsamında düzenlenmektedir. Raporlarda hangi engel türüne hangi derecenin verileceği, birden fazla engellilik durumunda hesaplamanın nasıl yapılacağı, raporun nihai kararının ne gibi unsurları içereceği söz konusu Yönetmeliklerde yer almaktadır. Düzenlenen raporlarda, kişilerin engel durumlarına ilişkin belirli bir oran tespit edilmekte, bunun yanında engel durumunun kişilerin yaşamlarını hangi düzeyde etkilediği ve bağımsızlıkları üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğuna ilişkin bir değerlendirmeye de yer verilmektedir. Bu doğrultuda Çocuklar için Özel Gereksinim Değerlendirme Raporları, (ÇÖZGER), "Çok İleri Düzeyde Özel Gereksinimi Vardır", "Belirgin Özel Gereksinimi Vardır" veya "Özel Koşul Gereksinimi Vardır" gibi ifadeleri içermektedir. Benzer şekilde Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik uyarınca erişkinlere ilişkin düzenlenen sağlık kurulu raporlarında "tam bağımlı" veya "kısmi bağımlı" şeklinde ifadeler yer almakta ve bu ifadeler, kişilerin günlük yaşamdaki aktiviteleri gerçekleştirirken ne ölçüde bağımsız hareket edebildiğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır.[355] Engelli kişilerin sağlık kurulu raporlarında yer alan bu ifadeler, pek çok alanda haklara erişme ve çeşitli imkanlardan yararlanma aşamasında belirleyici bir role sahip olabilmektedir. Ancak kişilerle ilgili bahse konu değerlendirmelerin yapılması sırasında, fonksiyon kaybının derecelendirmesi üzerinden değerlendirme yapılmakta, insan hakları yaklaşımı esas alınmamaktadır.[356] Bu bağlamda bireyin, örneğin ayaklarının,

353 Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik ,RG. T. 20/2/ 2019, S. 30692.

354 Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik,RG. T. 20/2/2019, S. 30692.

355 Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmeliğin 4/1-m hükmünde tam bağımlı engelli birey, Engel durumuna göre engel oranı %50 ve üzeri olduğu tespit edilenlerden doku, organ ve/veya fonksiyon kaybı ve/veya psikiyatri tanısı bağlantılı olarak muhakeme yeteneği değerlendirilmesine göre günlük yaşam aktivitelerini yardım almasına rağmen kendi başına gerçekleştiremediğine karar verilen birey" olarak tanımlanmıştır.

356 Tarihsel süreç içerisinde engelliliğe ilişkin yaklaşımlar değişkenlik göstermiş ve sırasıyla tıbbi yaklaşım, sosyal yaklaşım ve nihayetinde insan hakları yaklaşımının benimsendiği görülmüştür. Tıbbi yaklaşım, engelliliği yalnızca bir sağlık sorunu olarak gören ve çözümü bireysel tedavi ve rehabilitasyonda arayan bir yaklaşım biçimidir. Ancak bir tedavi yöntemi bulunamadığı durumlar için tıbbi yaklaşımın yetersiz kalması üzerine sosyal yaklaşım ortaya çıkmıştır. Sosyal yaklaşım ise engelliliği tamamen bir toplumsal olgu olarak ele almış ve engelliliğin yalnızca ön yargılar ve yanlış tasarlanmış çevreden ileri gelen bir durum olduğunu ileri sürmüştür. Sosyal yaklaşımın bireyi tamamen sistemin dışında görmesi, daha bütüncül bir yaklaşım olan insan hakları yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda insan hakları yaklaşımı, engelliliği hem bireyin tıbbi durumuyla hem de çevresel engellerle ilişkilendirmiştir. Bu yaklaşım, engellilik konusunu insan hakları üzerine inşa ederek engellileri insan hakları hukukunun öznesi olarak yeniden tanımlamış ve tıbbi yaklaşım ile sosyal yaklaşımı uzlaştıran bir bakış açısı sunmuştur. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi Sivil Toplum Kuruluşları İçin Uygulama Rehberi,

kollarının, gözlerinin ya da kulaklarının fonksiyonlarının kaybedilip kaybedilmediğine bakılmakta; buna karşın, o fonksiyona bağlı olarak kullanılan, örneğin çevreyi algılama, hareket edebilme, iletişim kurma vb. yeteneklerinin ne derece yitirildiğine odaklanılmamaktadır. Söz konusu durumun ortadan kaldırılabilmesi adına, raporların yalnızca sağlık personelinin yer aldığı bir kurul tarafından verilmesi yerine, eğitim uzmanı, sosyal güvenlik uzmanı, psikolog, ergoterapi uzmanı gibi diğer disiplinlerden uzmanların sürece dahil edilmesi suretiyle düzenlenmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Raporlar düzenlenirken yalnızca kişilerin fonksiyon kayıplarının esas alınmasının bir diğer sonucu ise engel oranının hesaplama yönteminde kendini göstermektedir. Bu noktada raporlardaki fonksiyon kaybı "Balthazard Formülü" ile hesaplanmakta ve bu formül, gerek kendi yapısı nedeniyle gerekse de sağlık personeli tarafından iyi bilinmediği için sıklıkla ihtilaflı durumların yaşanmasına sebep olmaktadır. Kurumumuz tarafından gerçekleştirilen istişare toplantılarında da bu durum gündeme gelmiş ve bazı engelli bireylere farklı hastanelerde farklı derecelerde raporlar verildiği, bu nedenle kimi zaman kişilerin engelli aylığı veya bakım yardımının kesilebildiği gibi hususlar Kurumumuza iletilmiştir.[357] Bu nedenle raporların düzenlenme usulüne ilişkin mevzuatın gözden geçirilmesi ve kişilerin fonksiyon kayıpları yanında, yeteneklerini ne ölçüde gerçekleştirebildiklerini de dikkate alan bir sistemin benimsenmesi, engelli bireylerin haklara erişimi açısından önemli görülmektedir. Benzer şekilde, engelli aylığı ve bakım yardımları ile ilgili şikayetlerin araştırılması, bu tür mali desteklerin verilmesine ilişkin kriterlerin gözden geçirilmesi ve herhangi bir mağduriyetin tespiti halinde çözüm yollarına ilişkin istişarelerde bulunulmasının da faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Engelli sağlık kurulu raporları ile ilgili bir diğer sorun ise bireylerin engel durumlarında bir değişiklik olmamasına rağmen, farklı işlemler için yeni raporlar almalarının istenmesidir.[358] Bu nedenle kişiler, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet almak, gelir vergisi indiriminden yararlanmak gibi farklı amaçlarla tekrar tekrar rapor almaya yönlendirilmekte ve belirli bir tarihten önceki

Ankara 2012, s.10-15.

357 TİHEK, Erzurum İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi; TİHEK, Tekirdağ İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi.

358 Bu doğrultuda TİHEK tarafından düzenlenen Manisa İl İstişare Toplantısı'nda, "*Engelli çocukların her yıl ya da iki yılda bir sağlık durumlarını belgelemeleri, bundan dolayı da sağlık raporu almaları, buna müteakiben eğitim alabilmeleri için rehberlik merkezlerinden eğitim raporu almaları gerektiği, çocukların rapor süreleri bittiğinde bu rapor işlemleri devam ederken en az iki üç ay boşluk olduğu, bu boşluk süresince de sağlık problemleri tespit edilmiş olduğu halde prosedür işlemleri dolayısıyla iki üç ay boyunca da eğitim alamadıkları, eğitim haklarının engellenmiş olduğu" ifade edilmiştir.*

raporların geçerli olmadığı gibi gerekçeler ileri sürülmektedir. Mevcut durumda engelli sağlık kurulu raporlarının e-devlet üzerinden görülebildiği bir sisteme geçiş yapılmıştır.[359] Bu sayede engelli bireyler için işlem kolaylığı sağlanmış, aynı zamanda raporların standartlaşması konusunda önemli bir adım atılmıştır. Ancak bunun yanında çoklu değerlendirmeler yoluyla bireyler üzerinde oluşturulan yükün giderilmesi ve tek bir rapor ile tüm işlemlerin gerçekleştirilebileceği bir sistemin hayata geçirilmesine duyulan ihtiyacın devam ettiği değerlendirilmektedir.

Engelli bireyler için sorun alanlarından biri de görme engellilerin gerçekleştirdiği hukuki işlemlerde kendini göstermektedir. Görme engelli bireyler özellikle noterlerdeki hukuki işlemlerde, ilgili mevzuatta görme engellilerin taleplerine bırakılmasına rağmen imza atabilmek için iki şahit bulundurmaya mecbur bırakılmaktadır.[360] Türkiye Noterler Birliğinin 12/6/2019 tarihli ve (5) sayılı Genelgesi'nde,[361] görme engelli bireylerin okuma yazma bilip bilmemesine bakılmaksızın düzenleme şeklinde yapacakları işlemlerde iki şahit bulundurulması zorunlu kılınmıştır. Söz konusu düzenleme, 1512 sayılı Noterlik Kanunu'nun 73'üncü maddesine aykırılık teşkil ettiği gibi, uygulamada bahse konu karışıklığın yaşanmasına yol açmaktadır. Çoğunlukla noterlerde karşılaşılan bu sorun, son zamanlarda kolluk, savcılık, mahkeme gibi adli kurumlarda da yaşanmaya başlanmıştır. Bu durum, görme engellilerin adalete erişimini güçleştirmektedir.[362] Konuyla ilgili olarak, 2022 yılında Kurumumuz tarafından önemli bir karara imza atılmıştır. Karara konu olayda görme engelli bir avukat, düzenleme şeklinde vekaletname çıkarmak için yaşadığı şehirdeki bir noterliğe başvurmuş, ancak kendisine bu işlemi iki tanık huzurunda gerçekleştirebileceği bildirilmiş, bu uygulamanın genel hukuki düzenlemelere aykırı olmasını bildirmesine rağmen, ilgili noter tarafından talebi reddedilerek işlem yapılmamıştır. Bu durum üzerine ilgili avukat Kurumumuza başvurmuştur. TİHEK tarafından verilen kararda "görme engellilerin yapacağı işlemlerde tanık bulundurulmasının ancak görme engellinin talepte bulunması halinde gerektiği hususu Kanun'da açıkça düzenlenmiş olmasına rağmen görme engellilerin

359 https://www.turkiye.gov.tr/saglik-e-imzali-eriskinler-icin-engellilik-saglik-kurulu-raporlari-sorgulama (E.T. 15/1/2024)

360 Erzurum İl İstişare Toplantısı Sonuç Bildirisi.

361 https://portal.tnb.org.tr/Lists/BirlestirilmisGenelgelerListesi/Attachments/5/Birlestirilmis_Genelge_5.pdf. , (E.T. 30/3/2023).

362 Suç duyurusunda bulunmak üzere savcılığa başvuran bir görme engelli avukattan şahit istenmesi ve şahit getirmemesi halinde işleminin yapılmayacağının belirtilmesine ilişkin basına yansıyan bir olay hakkında bkz. https://www.hukukihaber.net/gorme-engelli-avukata-savci-ayrimciligi (E.T. 30/3/2023).

yapacağı düzenleme şeklindeki işlemlerde tanık bulundurulmasının uygulamada bir zorunluluk olarak dayatılmasının; okuma yazma bilen, imza atabilen görme engellilere yönelik farklı muamelenin makul ve meşru bir nedene dayanmadığı, farklı muameleye tabi tutulan görme engelli bireye aşırı ve olağanın ötesinde bir külfet yüklediğinden eşitlik ilkesinin ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği" ifade edilmiştir. Dolayısıyla engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ve ilgili Noter ile Türkiye Noterler Birliği hakkında idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.[363] Söz konusu karar, noterlerde sıkça karşılaşılan görme engellilerin işlem yaparken iki tanık bulundurmalarının zorunlu tutulması uygulamasının, bir ayrımcılık teşkil ettiğini ortaya koyması nedeniyle büyük önem arz etmektedir.

Engellilik alanında yapılan kapsamlı mevzuat çalışmalarına ve hazırlanan önemli politika belgelerine karşın, ülkemizde ruh sağlığı alanına özgülenen bir ruh sağlığı yasası henüz yürürlükte değildir. Ruh sağlığı yasasının varlığı, ruh sağlığı hizmetlerinin düzenlenmesi ve bu alandaki uygulamaların denetlenmesini sağlayarak psikososyal engelli bireylerin haklarının korunması açısından önem arz etmektedir.[364]

2.16. Çevre Hakkı

İnsan hakları hukuku ve politikaları tarafından tanınan ve temel bir insan hakkı olarak kabul edilen çevre hakkı; devletlere sürdürülebilir, temiz ve sağlıklı bir çevrenin sağlanması için koruma ve geliştirme yükümlülüğü getirmektedir.[365] Stokholm İnsan Çevresi Deklarasyonu, Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi çeşitli uluslararası belgelerle tanınmış olan çevre hakkı, çeşitli çevre sorunlarının etkilerinin hissedilmesiyle büyük önem atfedilen konu başlıklarından biri olmuştur.[366] Buna ek olarak, günümüzde, çevre hakkı kavramı ve bahse konu hakkın çevrenin korunması ve insan hakları üzerindeki etkileri akademik dünyanın da dikkatini çekmiş, bu alanda birçok çalışma ortaya konulmuştur.[367] Bu doğrultuda sosyal adalet, insan onuru ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi;

---

363 TİHEK'in 19/7/2022 tarihli ve 2022/487 sayılı kararı.

364 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2021 Raporu, s. 68.

365 BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), What is the Right to a Healthy Environment?, 2023

366 BM, Stokholm İnsan Çevresi Bildirgesi, UN Doc. A/CONF. 48/14, 5-6/06/1972.

367 Dinah Shelton, Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment, Routledge, 2012, 187-211; David R. Boyd, "The Constitutional Right to a Healthy Environment." Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Cilt: 54, Sayı: 4, 2012, s.3-15.

sağlık hakkı, özel hayata saygı hakkı ve eşitlik ilkesinin realizasyonu için gerekli olan çevre hakkının tanınması ve korunmasının önemi ortak bir endişe kaynağıdır.[368]

Çevre hakkı, İHEB[369], Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi[370], Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı[371] dâhil olmak üzere çeşitli uluslararası insan hakları belgelerinde doğrudan ya da dolaylı olarak tanınmakta ve güvence altına alınmaktadır. Diğer yandan, doğrudan çevre hakkı odağıyla ortaya konan ve BM tarafından kabul edilen Stokholm İnsan Çevresi Deklarasyonu'nda, devletlerin çevreyi koruma sorumluluğu vurgulanmış, "bireylerin sıhhatine veya refahına zarar vermeyen bir çevrede yaşama hakkı" tanınmıştır.[372] 1992 yılına BM tarafından kabul edilen Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu ise sağlıklı bir çevre hakkını detaylandırmış ve çevrenin korunması ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağlantıyı kabul etmiştir. Kalkınma hakkının sürdürülebilir bir şekilde yerine getirilmesi ile şimdiki ve gelecek nesillerin sağlıklı bir çevreye erişiminin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.[373] 28 Temmuz 2022 tarihinde ise BM Genel Kurulu, insanların sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını tanıyan dönüm noktası niteliğinde "Bir İnsan Hakkı Olarak Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Çevre Hakkı" kararına imza atmıştır. İlgili karar, benzeri görülmemiş bir destekle (161 lehte oy ve 8 çekimser oy) kabul edilmiştir.[374]

Türkiye, sağlıklı bir çevre hakkını tanıyan bir dizi uluslararası anlaşmanın tarafı konumundadır. Çevre hakkı başta Anayasa olmak üzere ulusal mevzuatımızla da güvence altına alınmıştır. Anayasa, doğrudan sağlıklı bir çevre hakkını tanımakta ve devleti çevreyi korumak ve geliştirmek için tedbirler almakla yükümlü kılmaktadır.[375] Çevreyi korumak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla ilgili kanunlarla mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, 1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu; hava ve su kirliliği, atık yönetimi ve çevresel etki değerlendirmeleri gibi konuları düzenlemektedir. Ayrıca, belirli çevre

368 https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-environment (E.T. 2/5/2023).

369 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, (1948), 25'inci madde.

370 BM, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, (1966), 6'ncı madde.

371 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, (1981), 24'üncü madde.

372 BM, Stokholm İnsan Çevresi Bildirgesi, UN Doc. A/CONF. 48/14, 5-6/06/1972.

373 BM, Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Deklarasyonu, UN Doc. A/CONF.151/26 (Vol. I), Annex I, 12/8/1992.

374 BM Genel Kurulu, Bir İnsan Hakkı Olarak Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Çevre Hakkı, A/RES/76/300, 28/7/2022.

375 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, 56'ncı madde.

konularını ele alan başka kanun ve yönetmelikler de bulunmaktadır. Örnek olarak; 1956 yılında çıkarılan 6831 sayılı Orman Kanunu, orman yönetimi ve korunmasını düzenlemektedir. 2005'de yürürlüğe giren 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, toprak kirliliğini önlemeyi, kontrol etmeyi ve kirlenmiş alanların rehabilitasyonunu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Çevre hakkı ile bağlantılı olarak yapılan kurumsal reformlar arasında ise Türkiye Çevre Ajansının kurulması gösterilebilir. Çevre kirliliğini önlemek ve yeşil alanların korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak, ulusal ölçekte depozito yönetim sistemi kurulmasına, işletilmesine, izlenmesine ve denetimine yönelik faaliyetlerde bulunmak 24 Aralık 2020 tarihli ve 7261 sayılı Kanun ile kurulan Kurumun görevleri arasındadır.[376] Çevre hakkının korunmasına yönelik mevzuat ve politikaların yanı sıra mevcut uygulamalara da değinmekte yarar bulunmaktadır. Türkiye son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmakta olup bu eğilim 2022 yılında da devam etmiştir. 2017 yılında kabul edilen Milli Enerji Politikası, Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden biri olarak yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmayı amaçlamaktadır. Son yıllarda yapılan yatırımlar sayesinde, Türkiye yenilenebilir enerjide Avrupa'da 5. ve dünya genelinde 12. sıraya yükselmiştir. 2022 yılı sonu itibarıyla, Türkiye'de kurulu gücün yaklaşık %54'ü yenilenebilir kaynaklardan oluşmaktadır.[377]

İklim değişikliği, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de en önemli çevre sorunlarından birini teşkil etmektedir. Türkiye; artan sıcaklıklar, değişen yağış modelleri ve daha sık görülen hava olayları, orman yangınları gibi iklim değişikliğinin etkilerinin görüldüğü ülkeler arasındadır. Bu etkilerin, özellikle ülkenin tarım sektöründe önemli ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlar doğurması beklenmektedir. Tarım, Türkiye'deki en önemli sektörlerden birini teşkil etmektedir. Türkiye'de iklimin çok çeşitli ürün, sebze ve meyve yetiştirmeye uygun olmasına ve tarım sektörünün önemine rağmen, yağmurla beslenen tarım için arazi sürdürülebilirliği yüksek değildir. Hektar başına verim nispeten düşüktür. Bu faktörler ve iklim değişikliği projeksiyonları göz önüne alındığında, Türkiye'de tarımın olumsuz etkileneceği söylenebilecektir.[378] Bu kapsamda, 2010-2023 yıllarını kapsayan "İklim Değişikliği Strateji Belgesi"[379], 2011-2023 yıllarını kapsayan "İklim Değişikliği Eylem

376 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2021 Raporu, s. 71.

377 https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (E.T. 2/5/2023).

378 http://climatechangeinturkey.com/effects-of-climate-change-agriculture.html (E.T. 2/5/2023).

379 https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf

Planı"[380] ve 2011-2023 yıllarını kapsayan "İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı"[381] hazırlanarak iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik çabalara katkı sunmak amaçlanmıştır.

Çevre hakkı kapsamında ele alınması gereken önemli bir başlık da orman yangınlarıdır. Türkiye'de 2022 yılında 2 bin 43 yangında, 12 bin 384 hektar alan yanmıştır.[382] Orman yangınlarında görülen artışın nedenlerinin başında iklim değişikliğinin geldiği kabul edilmektedir. Bunun dışında en önemli neden olarak ise orman içi ve bitişiğindeki nüfus hareketliliğinin artışı olduğu görüşleri ileri sürülmektedir.[383] Anayasa'nın 169'uncu maddesine göre *"Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır."* Dolayısıyla ormanların korunması ve ormanlık alanların geliştirilmesi devletlerin pozitif yükümlülüklerindendir. Bu doğrultuda ormanların korunması için gerekli her türlü tedbirin alınması, orman yangınlarına çözüm olarak bilinçlendirme eğitimleri, rekreatif ihtiyaçların gözden geçirilmesi, yangın sayı ve nedenlerinin analizi, mevzuat geliştirmesi, olay yeri incelemesine ilişkin özel birimlerin oluşturulması ve teknoloji kullanımının bu alana entegrasyonu önem arz etmektedir.[384]

Çevre hakkı bağlamında ele alınması gereken hususlardan bir diğeri ise hava kirliliğidir. Hava kirliliği, özellikle İstanbul ve Ankara gibi Türkiye'nin büyük şehirlerinde önemli bir çevre sorunudur. 2022 yılında, hava kirliliği seviyeleri yüksek kalmaya devam etmiş ve birçok gün tehlikeli seviyelerde partikül madde görülmüştür. Türkiye'deki hava kirliliğinin temel sebepleri arasında ulaşım, sanayi ve konut ısıtması yer almaktadır. 2022 yılında "Isınma Kaynaklı Emisyonların Yönetimi Projesi" kapsamında Türkiye, ısıtma kaynaklı hava kirliliğini kontrol altına almak amacıyla çeşitli önlemler almıştır. "Isıtmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği Taslağı" ve "Isıtmada Yeşil Dönüşüm Stratejik Plan Taslağı" gibi belgeler hazırlanmıştır. Ayrıca, ısıtma kaynaklı hava kirliliğinin kontrolüne yönelik çevrim içi eğitimler düzenlenmiş ve bölgesel ısıtma sistemleri için kılavuzlar ve

---

380 https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf , (E.T. 2/5/2023).

381 https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf

382 "2022'de 12 bin 384 hektar alan yandı" https://www.milliyet.com.tr/gundem/2022de-12-bin-384-hektar-alan-yandi6856118#:~:text=Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakan%C4%B1%20Vahit,384%20hekar%20alan%C4%B1n%20yand%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20bildirdi (E.T. 26/4/2023).

383 Mustafa Avcı, Mehmet Korkmaz, "Türkiye'de Orman Yangını Sorunu: Güncel Bazı Konular Üzerine Değerlendirmeler", *Turkish Journal of Forestry*, 22/3, 2021, s. 229.

384 A.g.m., s.240.

teknik dokümanlar oluşturulmuştur. Bu çalışmaların sonucunda, Türkiye'nin hava kalitesi ve çevresel koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan 365 adet hava kalitesi izleme istasyonu 2022 yılında kullanıma sunulmuştur ve bu istasyonlar aracılığıyla ölçülen tüm veriler www.havaizleme.gov.tr adresinden kamuya açık bir şekilde sunulmaktadır. Ayrıca, hava kirliliği sorununun yoğun olduğu yerlerde, 4 mobil hava kalitesi ölçüm aracıyla kirliliğin yerinde tespit edilmesi hizmetleri sağlanmaktadır.[385]

Su kirliliği, başta nehirler ve kıyı bölgeleri olmak üzere Türkiye'deki bir diğer önemli çevre sorunudur. Yapılan tahminler, 2100 yılına kadar, artan sıcaklıkların kış aylarında yağışların daha çok yağmur şeklinde düşmesine ve kar örtüsünün daha hızlı bir şekilde erimesine sebep olacağını göstermektedir. Ayrıca, yağışların dağılımında ve şiddetinde değişiklikler beklenmektedir. Kar yerine daha fazla yağmurun düşmesi ve karların daha hızlı erimesi, yüksek rakımlardaki kar yükünden beslenen kentsel ve tarımsal su ihtiyaçlarının karşılanmasında güçlüğe neden olabilmektedir. Su döngüsündeki değişiklikler, su kaynaklarının sağlanmasında ve kalitesinde olumsuz etkilere neden olabilecektir. Bu durum da, suya bağımlı sektörlerin, özellikle gıda üretimi gibi hayati önem taşıyan sektörlerin iklim değişikliğinden etkilenebileceği anlamına gelmektedir. Türkiye'de, iklim değişikliği nedeniyle yaz aylarındaki sıcaklıkların artması, batı illerindeki kış yağışlarının azalması, yüzey sularının kaybı, kuraklıkların artması, toprak bozulması, kıyılarda erozyon, taşkınlar ve su baskınları gibi etkiler, doğrudan su kaynaklarına yönelik bir tehdit olarak görülmektedir.[386] 2022 yılında su kirliliği seviyeleri yüksek kalmaya devam etmiş, birçok nehir ve kıyı bölgesi endüstriyel atıklar, kanalizasyon ve tarımsal atıklarla kirlenmiştir. Bu kirlilik sadece sucul yaşamı etkilemekle kalmamış, aynı zamanda insan sağlığı için de ciddi bir risk oluşturmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye'nin su kaynakları ve iklim koşullarının coğrafi farklılıklarını dikkate alarak hazırlanan Ulusal Su Planı, ülkenin su kaynaklarına ilişkin mevcut ve gelecekteki durum tahminleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Sürekli güncel tutulan ve güvenilir verilerle beslenen bir sistem oluşturulup bu sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması ilgili Plan'ın amaçlarındandır.[387]

Atık yönetimi de çevre hakkı bağlamında ele alınması gereken önemli

385 Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022 Yılı İdari Faaliyet Raporu, Ankara, 2023.

386 Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara, 2012.

387 Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulusal Su Planı (2019-2023), Ankara, 2018.

konulardan birini teşkil etmektedir. Atıkların doğru bir şekilde geri dönüşüm ve geri kazanım süreçlerinden geçirilmeden bertaraf edilmesi, maddi kaynakların ve enerji kaynaklarının ciddi şekilde kaybedilmesine sebep olabilmektedir. Dünya nüfusu ve yaşam standartları artmasına paralel bir biçimde tüketim de artmakta, bu durum da doğal kaynaklar üzerinde baskı yaratmaktadır. Sınırlı olan doğal kaynakların artan taleplere yetişebilmesi mümkün olmadığından, doğal kaynakların verimli kullanımı son derece önemlidir. Bu bağlamda, son yıllarda sıfır atık uygulamalarının hem bireysel hem de kurumsal düzeyde yaygınlaşmasını sağlayan "Sıfır Atık Projesi" 2022 yılında da devam etmiştir.[388]

Bahse konu sorunların önlenmesi için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından, çevre sorunlarına neden olan işletmeler 2022 yılında da denetlenmeye devam etmiştir. Bakanlık tarafından teknolojik gelişmelerin kullanımı ile birlikte denetimlerin daha etkin bir şekilde gerçekleştirildiği belirtilmektedir. 2021 yılında 57 bin 22 adet çevre denetimi gerçekleştirilmiş ve Cumhuriyet tarihinin en yüksek denetim sayısına ulaşılmıştır. 2022 yılının ilk 9 ayında ise 49 binin üzerinde çevre denetimi gerçekleştirilerek, doğayı kirleten 3 bin 165 tesise cezai işlem uygulanmış ve 285 işletme faaliyetten men edilmiştir. Konya, Ankara, Tekirdağ, Kocaeli ve İstanbul en çok çevre cezası uygulanan iller arasındadır. Bakanlık tarafından, Çevre Kanunu'na aykırı hareket eden işletmelere cezai işlem uygulandığı ve çevre ve insan sağlığı açısından tehlike oluşturan işletmelerin faaliyetten men edildiği belirtilmektedir.[389]

Sadece içinde yaşayan kuşak için değil gelecek kuşaklar için de büyük bir sorun teşkil eden çevre hakkı ihlallerinin önlenmesi, yaşanabilir bir dünya için gereklilik arz etmektedir. Bu kapsamda; yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması ve fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasının teşvik edilmesi; enerji verimliliği için yeni düzenlemelerin getirilmesi de dâhil olmak üzere iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için alınan önlemlerin kapsamının genişletilerek uygulama denetimlerinin yoğunlaştırılması; başta hava, su ve toprak kirliliği ile atık yönetimini kapsayacak şekilde tüm paydaşların katılımı ile çevre hakkına yönelik etkin çalışmalar yürütülmesi de konunun önemine binaen gündemde tutulmalıdır.

---

388 https://sifiratik.gov.tr/sifir-atik/sifir-atik-nedir , (E.T. 2/5/2023).

389 https://www.csb.gov.tr/2022-yilinin-ilk-9-ayinda-49-binin-uzerinde-cevre-denetimi-gerceklestirildi-bakanlik-faaliyetleri-36251 (E.T. 2/5/2023).

2.17. Terörle Mücadele

Türkiye, insan haklarını ihlal eden terör sorunu ile uzun yıllardır mücadele etmektedir. Terör olgusu başta yaşam hakkı olmak üzere ulusal ve uluslararası müktesebatta tanınan temel hakları ihlal etmektedir. Bu sebeple, terörizm bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmekte ve çözülmesi gereken en temel sorun alanlarından birini teşkil etmektedir.[390] Bu bağlamda, terör faaliyetleri toplumu ciddi düzeyde etkilemekte, barış ve güvenliği tehlikeye atmakta ve sosyal ve ekonomik kalkınmaya zarar vermektedir.

Terörizm temel olarak insan haklarını ihlal etmeye yönelmektedir. Demokratik devletlerin terörizme karşı kendi değerlerini ve vatandaşlarını savunma hakları bulunmaktadır.[391] Bu anlamda terörle mücadele, bir yanda devletlerin egemenliği altındaki yerlerde kişilerin temel haklarının güvence altına alınması bağlamında devlete yükümlülük yüklerken öte yandan terörle mücadele kapsamında gerçekleştirilen eylemler, insan haklarına saygılı olma yükümlülüğü de getirmektedir.[392]

İnsan hakları açısından temel bir tehlike olan terör örgütleri ile mücadele 2022 yılında da barış ve güvenliğin sağlanması adına en temel önceliklerden biri olmaya devam etmiştir. Türkiye, Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ), PKK, YPG, DHKP-C ve TİKKO gibi birçok örgütle eş zamanlı olarak ve sivillere zarar gelmemesini sağlayacak şekilde kararlı bir mücadele sürdürmektedir. Başta adı geçen örgütler olmak üzere terör örgütlerinin faaliyetleri, eylemleri ve tehdit potansiyeli geçmişle kıyaslanamayacak kadar azalmıştır.[393] Bu bağlamda, terörle mücadele 2022 yılında da hem yurt içinde hem yurt dışında aralıksız ve kararlılıkla sürdürülmüştür. İçişleri Bakanlığının verilerine göre, 2022 yılında polis sorumluluk bölgesinde terör örgütlerine yönelik olarak 13.604 operasyon gerçekleştirilmiş, bu operasyonlarda 22.806 şahıs gözaltına alınmış, bu kişilerden 2.560'ı tutuklanmıştır. Ayrıca 2022 yılında terörizmin finansmanına yönelik olarak 78 operasyon gerçekleştirilmiş, bu operasyonlarda 454 şahıs gözaltına alınmış, bu kişilerden 123'ü tutuklanmış, 8.873.954

390 Gündüz Aktan, "Devletler Hukuku Açısından Terörizm", *TBB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi İnsan Hakları ve Güvenlik Bildiriler Kitabı*, Ankara, 2001, s. 168-177.

391 Sertaç Başeren, "İnsan Hakları ve Terörizm", *TBB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi İnsan Hakları ve Güvenlik Bildiriler Kitabı*, Ankara, 2001, s. 222.

392 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021.

393 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, s. 45.

TL ele geçirilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığının sorumluluk bölgesinde ise 2022 yılında 130.981 kırsal operasyon ve 4.113 adli terör operasyonunda 7.523 şahıs gözaltına alınmıştır.[394] Terör örgütü PKK'nın hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki mensuplarına yönelik olarak sürdürülen kararlı mücadele neticesinde örgütün yurt içi ve yurt dışındaki hareket ve eylem kabiliyeti azaltılmıştır.[395] Örgüte katılım, son yıllarda olduğu gibi 2022 yılında da düşüş eğilimi göstermiştir. 2022 yılı içerisinde PKK/KCK terör örgütüne kırsal alanda faaliyet göstermek üzere 12'si çocuk toplam 57 şahıs katılmıştır. Katılanların %21'i çocuktur.[396]

Terör örgütü mensuplarınca dağa kaçırılan çocukları için nöbet tutan "Diyarbakır Anneleri", 2022 yılı içerisinde de nöbetlerine devam etmiştir. Çocukları PKK tarafından kandırılan/kaçırılan ailelerin Halkların Demokratik Partisi (HDP) Diyarbakır İl Başkanlığı önünde 3 Eylül 2019 günü başlayan oturma eylemine katılım yıl boyunca gün geçtikçe artarak 349'a ulaşmıştır.[397]

FETÖ ile mücadele 2022 yılı içerisinde de kararlı biçimde sürdürülmüştür. Yargıtayda terör davalarının temyiz incelemesine bakan Yargıtay 3. Ceza Dairesi, 2022 yılında FETÖ'ye yönelik 7 bin 975 dosyada hüküm tesis etmiştir.[398] Darbe davalarında önemli bir ilerlemenin sağlanması, makul sürede yargılanma hakkı ve cezasızlık olgusunun ortaya çıkmaması adına yüksek düzeyde bir çabanın ortaya konulduğunu göstermektedir.

Milli güvenliğe yönelik tehditlere karşı 2022 yılı içerisinde sınır ötesi harekâtlar icra edilmiştir. Irak ve Suriye'nin kuzeyinde terörle mücadele amacıyla BM Şartı'nın 51'inci maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkı kapsamında ve uluslararası hukuka uygun olarak operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı terörle mücadele amacıyla gerçekleştirilen harekâtlar sırasında sivil halkın can ve mal güvenliğinin yanı sıra çevre, altyapı ve tarihi kültürel mekanlara zarar verilmemesi için azami dikkat ve hassasiyet gösterildiğini ifade etmiştir.[399]

---

394 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E-22659617-730.08.01-5433 sayılı cevabi yazısı.

395 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, s. 45.

396 İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E-22659617-730.08.01-5433 sayılı cevabi yazısı.

397 Diyarbakır Anneleri 2023'e Evlatlarından Ayrı Girmenin Acısını Yaşıyor, https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/12/31/diyarbakir-anneleri-2023e-evlatlarindan-ayri-girmenin-acisini-yasiyor (E.T. 13/3/2023).

398 Yargıtayda geçen yıl 10 binden fazla terör davasında karar verildi, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yargitayda-gecen-yil-10-binden-fazla-teror-davasinda-karar-verildi/2791622 (E.T. 15/3/2023).

399 Milli Savunma Bakanlığının 2/3/2023 tarihli ve E-5541629-659-2133380 sayılı cevabi yazısı.

2.18. İdari Hak Arama Mekanizmaları ve Etkililiği

İnsan hakları mücadelesinin merkezinde yer alan hak arama özgürlüğü hem bağımsız bir hak hem de diğer hak ve özgürlüklere yönelik müdahaleleri ortadan kaldırma çabası olarak nitelendirilmektedir.[400] Anayasa Mahkemesinin ifadeleriyle hak arama özgürlüğü "hukuksal olanakları kapsamlı biçimde sağlama, bu konuda tüm yollardan yararlanma hakkını içermekte" ve "bireyin adaleti bulma, hakkı olanı elde etme ve haksızlığı giderme uğraşının en uygar yöntemi"[401] olarak karşımıza çıkmaktadır.[402]

Hak arama hürriyeti geleneksel anlamıyla yargı mercileri önündeki hak arayışına ilişkin çabayı ve hukuki düzenlemeleri akla getirmektedir. Ne var ki insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik uluslararası düzeyde meydana gelen gelişmelerle birlikte ulusal düzeyde de hak arama özgürlüğünün alanı genişlemiş, yargı mercileri dışındaki hak arama mekanizmaları da yaygınlık kazanmıştır. Ülkemizde de yargısal yolların dışında çok sayıda hak arama mekanizması oluşturulmuştur.[403]

Kamu yönetiminde idarenin şeffaflığını ve hesap verilebirliğini sağlamak amacıyla işlem ve eylemlerini denetleyen idari hak arama mekanizmalarının ortaya çıkışı hizmet devletine yönelik anlayış doğrultusunda gerçekleşmiştir.[404] İdarenin şeffaf ve hesap verilebilir yapıda olması noktasında büyük bir önem arz eden "idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olması" ilkesi, temel hak ve özgürlükler alanına yönelik de koruma mekanizması olarak işlev görmektedir. Dünya üzerinde pek çok ülkede varlık göstermeye başlayan idari hak arama mekanizmaları, *"idare ile bireyler arasında yaşanan ve insan hakkı ihlaline yol açan eylem ve işlemlere karşı yargı dışı denetim yolu"* olarak ifade edilmektedir. Söz konusu idari mekanizmalar hak arama özgürlüğü çerçevesinde yargısal mekanizmalara alternatif olarak geliştirilmiştir. Bu türden idari mekanizmalar hızlı karar alma, adalet hizmetlerine erişimi kolaylaştırma ve ücretsiz olma gibi pek çok

400 TİHEK,Ulusal Hak Arama Mekanizmaları Rehberi, s.6.

401 AYM, E. 1991/2, K. 1991/30, KT. 19/9/1991, RG. 16/9/1992, S. 21347.

402 TİHEK,Ulusal Hak Arama Mekanizmaları Rehberi, s.6.

403 TİHEK,Ulusal Hak Arama Mekanizmalari Rehberi, s.7.

404 Tahsin Güler, "Türkiye'de Bürokrasinin Denetiminde Hak Arama Mekanizmalarının Rolü", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, 2020, s. 278.

avantajı da bünyesinde barındırmaktadır.[405]

Türkiye'de TİHEK, Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK), İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Hasta Hakları Kurulları ve Kolluk Gözetim Komisyonu gibi birçok idari hak arama mekanizması insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla faaliyette bulunmaktadır.[406]

Paris Prensipleri doğrultusunda bağımsız ve özerk bir kurum olarak 6701 sayılı Kanun ile kurulan TİHEK; ulusal insan hakları kurumu, UÖM ve eşitlik kurumu olarak görev yapmaktadır. Kurum, ayrımcılık yasağı ve UÖM görevi kapsamında başvuru üzerine veya resen; diğer insan hakları ihlali iddialarıyla ilgili olarak ise yalnızca resen inceleme yapabilmektedir. Ayrımcılık yasağına ilişkin ihlallerin belirlenmesi halinde Kurumun idari para cezası verme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca, ihlallerin suç niteliğinde olduğunun belirlenmesi durumunda Kurum suç duyurusunda da bulunabilmektedir. TİHEK'e 2022 yılı içerisinde 2020 adet başvuru yapılmıştır. Bu başvurular Kurumun 3 temel görevi çerçevesinde kategorilere ayrılarak ilgili birimlerce incelenmiştir. Bu kapsamda, Kuruma; 'Ayrımcılıkla Mücadele' görevi kapsamında 355, 'Ulusal Önleme Mekanizması Görevi' kapsamında 947, 'İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Görevi' kapsamında 400 başvuru yapılmıştır. Öte yandan, çeşitli başvuru ve talep içeren 318 dilekçe de Kuruma iletilmiştir.[407]

TİHEK, UÖM görevi kapsamında kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı ya da koruma altına alındığı merkezlere haberli ya da habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda 2022 yılı içerisinde kurum türü ve coğrafi dağılım gözetilerek toplam 46 ilde 63 merkez ziyaret edilmiştir. 2022 yılında daha önceki yıllarda hiç gidilmeyen 37 il ziyaret edilerek 81 ilin tamamına UÖM görevi kapsamında ziyaret gerçekleştirilmiştir.[408] UÖM kapsamında gerçekleştirilen ziyaretler sonrasında Kurum tarafından hazırlanan raporlarda, gidilen merkezlere ilişkin tespit ve değerlendirmelerle birlikte, ilgili kurum ve kuruluşlara yöneltilen tavsiyelere yer verilmektedir. Bu kapsamda, 2022 yılı içerisinde 69 adet ziyaret raporu Kurul tarafından kabul edilmiştir. Kurul tarafından kabul edilen raporlar Kurumun resmi internet sitesinde yayımlanmaktadır.[409] Tespit edilen eksiklerle ilgili

405 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, s. 47.
406 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021.
407 TİHEK, Faaliyet Raporu 2022, 2023, s.79.
408 TİHEK, Faaliyet Raporu 2022, s .93.
409 TİHEK, Faaliyet Raporu 2022, s. 97.

görevli kurumlara yönelik yapılan tavsiyeler takip edilmektedir.

TİHEK, ulusal insan hakları kurumu görevi kapsamında Cumhurbaşkanlığına ve TBMM'ye yıllık raporlar sunmakta ve insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik tavsiyeler vermekte, tematik raporlar hazırlamakta ve insan hakları konusunda farkındalık artırıcı faaliyetler gerçekleştirmektedir.

2022 yılı içerisinde TİHEK'in, İHEP'te de hedeflenen, GANHRI nezdinde akreditasyon statüsü kazanması değinilmesi gereken önemli gelişmelerdendir. TİHEK, GANHRI'ye olan akreditasyon başvurusu neticesinde 10 Ekim 2022 tarihinde Akreditasyon Alt Komitesi Sekreterliği tarafından iletilen resmi yazı ile B statüsünde akredite edilmiştir.[410] Akreditasyon Alt Komitesinin, 'B' statüsü verilmesine ilişkin kararı; ilgili kurumun bir Ulusal İnsan Hakları Kurumu (UİHK) olarak kabul edildiği, bu nedenle UİHK'ların uluslararası ve bölgesel toplantılarına katılma fırsatına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Kurum akreditasyon ile, BM organlarına ve İnsan Hakları Konseyi'nin Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizmasına paralel raporlar sunma imkanına sahip olacaktır.[411]

Ulusal hukuk sistemimizde bir diğer idari hak arama mekanizması KDK'dır. KDK, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir.[412] KDK söz konusu eylem ve işlemlerle ilişkili olarak başvuruları incelemekte ve ilgili kurumlara tavsiyelerde bulunmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarının kanunları yorumlama ve uygulama şekilleri ve görevli olan tüm kamu görevlilerinin tutumları ve davranışları sonucunda menfaatin ihlal edilmesi halinde, mahkemeye gitmeden önce KDK'ya başvuru yapılabilmektedir.[413] İdarenin işleyişine ilişkin olarak KDK tavsiyeleri neticesinde birçok sorunun pratik yöntemlerle çözüldüğü görülmektedir. 2022 yılında KDK'ya 17.816 başvuru yapılmış, yapılan başvuruların 2.194'ü dostane yollarla çözülmüş, ayrıca Kurum 1.722 adet tavsiye kararı vermiştir. İdarelerin verilen tavsiye kararlarına uyma oranı 2022 yılı içerisinde

---

410 TİHEK, Faaliyet Raporu 2022, s. 150.

411 Kurumumuz Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı (GANHRI) Nezdinde Akreditasyon Statüsü Kazandı, https://www.tihek.gov.tr/kurumumuz-ulusal-insan-haklari-kurumlari-kuresel-agi-ganhri-nezdinde-akreditasyon-statusu-kazandi (E.T. 2/5/2023).

412 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, T. C. Resmî Gazete, 28338, 29/6/2012, m. 5.

413 https://www.ombudsman.gov.tr/BizeHangiKonulardaBasvurabilirsiniz (E.T. 21/3/2023)

%64,94 olarak açıklanmıştır.[414]

İdari hak arama mekanizması olarak ele alınması gereken bir diğer mekanizma ise İHEP'te de yer verilen İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarıdır. Söz konusu Kurullar, tüm il ve ilçelerde sırasıyla valilik ve kaymakamlık bünyesinde oluşturulan kurumsal yapılardır. Kurulların çalışma usul ve esasları, 23/11/2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik" ile belirlenmiştir.[415] İl ve ilçelerde yetkili idarelerce gündeme getirilen konuların değerlendirilmesi, insan hakları ihlal iddialarının incelenmesi, insan haklarının korunması, hak ve özgürlüklerinin önündeki engellerin kaldırılması ve bu engellerin incelenerek çözüm önerilerinde bulunulması Kurulların görevleri arasında yer almaktadır.[416] TİHEK, bu Kurullardan gelen dönemsel raporlar ve 2022 yılı içerisinde Kurullarla yapılan toplantılar çerçevesinde "İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Analiz Raporu 2022" başlıklı bir rapor yayımlamıştır. Söz konusu Rapor kapsamında; mevzuatın görece eski ve yetersiz olması, Kurulların hukuki yapılarının açıklığa kavuşturulmaması, bağımsız ve özerk personel ve bütçelerinin olmaması, Kurul üyeliklerindeki sivil toplum kuruluşları kaynağının çeşitlendirilmemesi, Kurul üyelerine huzur hakkı ödenmemesi en temel sorun alanları olarak kaydedilmiştir.[417] İl ve ilçe insan hakları kurullarının güçlendirilmesi için mevzuat değişikliği yapılması büyük önem arz etmektedir.[418] Bu kapsamda kurulların hukuki yapılarının açıklığa kavuşturulması, dayanak Kanun ve Yönetmelikten kaynaklı boşlukların giderilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Devlet sistemimizde faaliyette bulunan bir diğer idari mekanizma, Kolluk Gözetim Komisyonudur. Kolluk Gözetim Komisyonu, kolluk şikâyet sisteminin daha etkili ve hızlı işlemesini sağlamak, saydamlığını ve güvenilirliğini geliştirmek üzere; Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı teşkilâtında görev yapan kolluk personelinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından

---

414 Kamu Denetçiliği Kurumu, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s. 48-50.

415 İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=6305&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5, (E.T. 31/3/2022).

416 TİHEK,Ulusal Hak Arama Mekanizmaları Rehberi, 2022, s. 26.

417 TİHEK, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Analiz Raporu 2022, Ankara, 2022, s. 59.

418 Mehmet Alp Didinmez, "İnsan Hakları Eylem Planı Sonrası İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Geleceği" *TİHEK Akademik Dergisi*, 5/8, 2022, s. 64.

dolayı idari merciler tarafından yapılan ya da yapılması gereken iş ve işlemler ile kolluk görevlileri hakkındaki memnuniyet bildirimlerinin merkezi bir sistemde kayıt altına alınması ve izlenmesi amacıyla kurulmuştur.[419] TİHEK Başkanının da üyesi olduğu Kolluk Gözetim Komisyonu, bireysel başvuru alma yetkisine de sahiptir. 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik kapsamında kolluk görevlileri hakkında yapılan şikâyetler ve memnuniyet bildirimleri kolluk birimlerine yazılı veya sözlü olarak doğrudan yapılabileceği gibi telefon, mektup, faks, elektronik posta, çevrimiçi form aracılığıyla da yapılabilmektedir. Kolluk görevlilerinin disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarıyla ilgili ihbar ve şikâyetlerin Komisyona intikal etmesi veya Komisyon tarafından resen öğrenilmesi üzerine Komisyon, Kurul Başkanlığından söz konusu ihbar veya şikâyetlerin öğrenildiği tarihten itibaren 30 gün içinde disiplin soruşturması açılmasını isteyebilir. Bu istem üzerine Kurul Başkanlığınca genel disiplin hükümlerine göre işlem yapılmaktadır.[420] İçişleri Bakanlığının Eylül 2021'de resmi internet sitesinden yapmış olduğu açıklamaya göre kurulduğu 2019 yılından bu yana Komisyona 82 bin 208 başvuru yapılmış, 53.265 dosyada isimleri geçen personel hakkındaki idari işler tamamlanmış; 28.943 dosyada isimleri yer alan personel hakkındaki soruşturma işlemleri ise halen devam etmektedir. İnceleme sonucu, 39.614 personel hakkında 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun uyarınca, 43.893 personel hakkında ise 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun uyarınca işlem yapılmış, muhtelif araştırma, ön inceleme ve disiplin cezası kararları verilmiştir.[421]

Türkiye'de ulusal ya da yerel düzeyde olmak üzere yukarıda belirtilenlerin dışında çok sayıda idari hak arama mekanizması bulunmaktadır. Hastaneler bünyesinde oluşturulan Hasta Hakları Birimleri, Emniyet Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Dairesi, Danıştay ve Yargıtay bünyesinde oluşturulan İnsan Hakları Komisyonları, Türkiye'de yer alan idari hak arama mekanizmalarına örnek olarak zikredilebilir. Özellikle toplumda insan hakları bilincinin yerleşmesi ve hak temelli bir toplumun inşası açısından söz konusu mekanizmaların varlığı önem arz etmekte

419 6713 Sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik (Kolluk Gözetim Komisyonu Yönetmeliği), T.C. Resmî Gazete, 30855, 7/8/2019, m. 1.

420 Kolluk Gözetim Komisyonu Yönetmeliği, m. 13.

421 https://www.icisleri.gov.tr/kolluk-gozetim-komisyonu-denetim-ve-degerlendirme-faaliyetlerinde-iki-yil-geride-kaldi, (E.T. 14/3/2022).

olup bu mekanizmaların güçlendirilmesi, etkinliğinin ve tanınırlığının artırılması için gerekli desteğin sağlanması gerekmektedir.[422] İdari mekanizmalara yönelik Eylem Planı'nda yer alan faaliyetler, bu mekanizmaların kapasitelerinin güçlendirilmesi ve etkinliklerinin artırılması adına olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir.

15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen Darbe Girişimi'nin akabinde 685 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, olağanüstü hal kapsamında doğrudan kanun hükmünde kararnameler ile tesis edilen, kamu görevinden çıkarma, yurtdışı öğrencilikle ilişiğin kesilmesi, emekli personelin rütbelerinin alınması ile kurum ve kuruluşların kapatılması işlemlerine ilişkin başvuruları değerlendirip karara bağlamak üzere oluşturulan ad hoc bir hak arama mekanizmasıdır. 31/12/2022 tarihi itibarıyla Komisyona yapılan başvuru sayısı 127.292'dir. 22 Aralık 2017 tarihinden itibaren karar verme sürecine başlamış olan Komisyon tarafından, 31/12/2022 tarihi itibarıyla 5 (beş) yıllık süre içerisinde başvuruların tamamı hakkında (17.960 kabul ve 109.332 ret olmak üzere) toplam 127.292 karar verilmiştir.[423]

2.19. Dijitalleşme ve İnsan Hakları

1990'lı yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojileri hızla gelişerek sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti, büyük veri, açık veri, yapay zekâ (YZ), endüstri 4.0, üç boyutlu yazıcılar gibi teknolojilerin gelişimi bugün dijital toplum söylemlerinin gelişmesinde belirleyici olmuştur. Günümüzde fiziki olan her şey süratle dijital hale getirilirken söz konusu araçlarla teknolojinin işlevi salt bir hizmet sunumundan evrilerek yapısal ve işlevsel dönüşümlerin katalizörü haline gelmiştir.

Değişimin hızı, şiddeti ve etkisi göz önüne alındığında özellikle 2000'li yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası düzlemde bilgi toplumunun fırsatlarının ve dezavantajlarının yönetilebilmesine ilişkin pek çok girişimin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda BM, Dünya Bilgi Toplumu Zirvelerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) bilgi toplumunun ana unsuru olduğu ve bu alandaki gelişmelerin tüm bireyleri ve toplumları etkileyeceği vurgulanmıştır. Buna yönelik olarak başta internet ve BİT'lere erişimin yaygınlaştırılması, söz konusu teknolojilerin kullanımına

422 TİHEK, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, s. 47-49.

423 Detaylı bilgi için bkz. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Faaliyet Raporu 2017-2022. https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/docs/OHAL_FaaliyetRaporu_20172022.pdf , (E.T. 13/3/2023).

ilişkin dijital becerilerin artırılması ve sürecin dezavantajlı grupların hassasiyetlerinin gözetilerek yürütülmesi konusunda uluslararası bir iş birliği konusunda çağrıda bulunulmuştur. 2000'li yıllarda bilgi toplumunun fırsatlarına ve Ar-Ge'ye odaklanan girişimler BİT'lerin özel ve kamusal hayata hızla nüfuz etmesiyle beraber etik ve yasal tartışmaların da başlamasına neden olmuştur. Özellikle YZ ve bağlı teknolojilerdeki gelişmeler bu alandaki etik çerçeve, hukuki altyapı ve standartların belirlenmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), 2021 yılında yayımladığı ve 193 üye ülke tarafından onaylanan çağrı kapsamında hızla gelişen YZ teknolojileri için küresel bir etik ilke mutabakatına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.[424] Söz konusu çerçeve, YZ etiğine ilişkin ilk uluslararası metin olması bakımından önemlidir. YZ teknolojilerindeki gelişmelerin başta mahremiyet, cinsiyet eşitliği, dijital uçurum, ayrımcılık, kişisel verilerin korunması, kültürel çoğulculuk, dezenformasyon, çevre gibi birçok alandaki potansiyel tehlikelerine dikkat çekilerek acil olarak küresel bir yapay zekâ etiği mutabakatının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.[425] Yeni teknolojilerde sağlanacak her türlü gelişmelerde evrensel insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere, insan onuruna, hukukun üstünlüğüne saygının ön planda tutulması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Çerçevede dikkat çekici diğer başlıklar şu şekildedir:

- YZ ve bağlı teknolojileri, sonuçları bakımından öngörülmesi zor ve karmaşık, etkileri bakımından evrenseldir. Yapay zekânın yol açabileceği etik sorunların önlenmesi çok paydaşlı, çok disiplinli ve çoğulcu bir diyaloğu gerekli kılmaktadır. Bu durum aynı zamanda YZ etiğinin yalnızca ulusal değil, küresel bir konsensüse ihtiyaç duyduğunu da ortaya koymaktadır.

---

424 UNESCO, Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, 23/11/2023 https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-ethics-artificial-intelligence, (E.T. 19/4/2023)

425 UNESCO tarafından ilan edilen ilgili diğer bildiriler ve ilgili kararlar: Birleşmiş Milletler Kalkınma Hakkı Bildirgesi (1986); Şimdiki Nesillerin Gelecek Nesillere Karşı Sorumluluklarına Dair Bildiri (1997); Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (2005); Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi (2007); Bilgi Toplumu Dünya Zirvesi'nin gözden geçirilmesine ilişkin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı (A/RES/70/125) (2015); Dünyamızı Dönüştürmeye İlişkin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi (A/RES/70/1) (2015); Dijital Biçimde Dahil Olmak Üzere Belgesel Mirasın Korunması ve Erişimine İlişkin Tavsiye Kararı (2015); İklim Değişikliğine İlişkin Etik İlkeler Bildirgesi (2017); Bilim ve Bilimsel Araştırmacılara İlişkin Tavsiye (2017); ROAM ilkeleri (UNESCO'nun 2015'teki Genel Konferansı tarafından onaylanan) dahil olmak üzere İnternet Evrensellik Göstergeleri (UNESCO'nun 2018'de Uluslararası İletişim Geliştirme Programı tarafından onaylanmıştır); İnsan Hakları Konseyi'nin "Dijital çağda mahremiyet hakkı" kararı (A/HRC/RES/42/15) (2019); ve İnsan Hakları Konseyi'nin "Yeni Ve Gelişmekte Olan Dijital Teknolojiler Ve İnsan Hakları" (A/HRC/RES/41/11) (2019) konulu kararı.

- YZ ve bağlı teknolojiler, büyük veriden beslenirler. Bu nedenle verilerin üretilmesi, kullanılması ve erişimi konusunda kapsayıcı politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Başta dijital vatandaşlığın oluşma sürecinde teknik ve idari eksiklikler ile insani ve kurumsal kapasite eksikliğine bağlı nedenler BİT'lere erişim asimetrisi yaratmaktadır. Bu durum küresel ölçekte önemli bir kesim için mevcut eşitsizlikleri derinleştirirken aynı zamanda kültürel çoğulculuğun korunması için de bir tehdit yaratmaktadır. Sürecin, toplumun veya dünyanın hiçbir kesimini "arkada bırakmayacak" şekilde ilerlemesi sağlanmalıdır.

- YZ sistemlerine ilişkin etik sorunlar araştırma, tasarım, geliştirme, ticarileştirme, kullanım, finansman gibi sistem döngüsünün her aşaması ile ilgilidir. Bu nedenle özel sektör, kamu sektörü ve sivil toplum örgütlerinin süreç ve etkilerinin değerlendirilmesinde sorumlu davranmaları gerekmektedir.

- YZ ve bağlı teknolojiler toplumsal ön yargıları yeniden üretme ve güçlendirme potansiyeline sahiptir. BİT'ler insanların kendilerini ve dünyayı algılama biçimleri üzerinde etkilidir. Bu nedenle toplumsal ayrımcılık, etiketleme ve önyargılar konusunda etik endişeler yaratmaktadır.

2022 yılında Avrupa Birliği tarafından yayımlanan Dijital On Yıl İçin Dijital Haklar ve İlkelere İlişkin Avrupa Bildirgesi'nde başta veri koruma, mahremiyet, ayrımcılığa uğramama, cinsiyet eşitliği olmak üzere temel insan hakları ve demokrasiye saygı temelinde bir dijital dönüşüm sürecinin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir[426]. Diğer yandan AB içinde yer alan Yapay Zekâ Üst Düzey Uzman Grubu tarafından "Güvenilir Yapay Zekâ için Etik Kılavuz İlkeleri ve Değerlendirme" konusunda standart belirleme çalışmalarına devam edilmektedir[427].

Ulusal, uluslararası ve bölgesel birçok dijital dönüşüm stratejisinin giderek daha fazla bir biçimde temel insan haklarına saygı ve kapsayıcı bir dönüşüme vurgu yaptığı görülmektedir. Teknolojinin toplum üzerindeki etkilerine ve insani boyuta odaklanan yaklaşımla temel etik ilkelerin belirlenmesi gündeme gelmiştir. Yapay zekâ ve etik standartların oluşturulması konusunda Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri arasında uluslararası işbirliğine dayalı sorumlu ve etik bir YZ

426 European Parliament, European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade 2022, EUR-Lex - 52022DC0028 - EN - EUR-Lex (E. T. 19/4/2023).

427 Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025, s.31.

ekosistemi oluşturulmaya yönelik çalışmaların sonucunda 2019 yılında Türkiye'nin de üyeleri arasında olduğu Yapay Zekâ Üzerine OECD Konseyinin Tavsiye Kararı, 2020 yılında başlatılan "Yapay Zekâ Konusunda Küresel İş Birliği" yine YZ konusundaki etik kaygıların birer çıktısı olarak karşımıza çıkmaktadır.[428] YZ alandaki gelişmelerin öngörülenden çok daha hızlı ilerlemesi sonucunda bu hızın potansiyel risklerin yönetilebilir olmaktan çıkmasına yol açması tehlikesi temel kaygılardan birisini teşkil etmektedir. Nitekim, UNESCO tarafından yapılan açıklamada, 2021 tarihli yapay zekâ etiğine ilişkin tavsiye kararlarının derhâl yerine getirilmesi konusunda taraf ülkelere çağrıda bulunulduğu görülmektedir.[429]

Dijitalleşme, bir yandan insan haklarının ihlal edilmesine neden olabilecek birçok negatif çıktı üretebilme potansiyeline sahipken diğer taraftan insan haklarının gelişmesine ciddi katkılar sunabilme olanağına da sahiptir. Örneğin BİT'lerdeki ilerlemeler karar alma süreçlerini daha katılımcı, demokratik ve şeffaf hale getirerek çoğulcu bir siyasi katılımı destekleyebilir. Yeni teknolojiler insan hakları ihlallerini daha görünür hale getirerek izlenmesi, belgelenmesi ve önlenmesi konusunda yardımcı olabilir. Sivil toplum girişimlerinin daha görünür hale gelmesini sağlayarak aktivist hareketleri güçlendirebilir. Başta eğitim hakkı olmak üzere benzer haklara ulaşma konusunda dezavantajlı toplumsal kesimlerin haklarına erişimini sağlayabilir veya bu grupların özel ihtiyaçlarının daha kolay tespit edilebilmesini ve ihtiyaçların daha etkili şekilde karşılanmasını sağlayabilir. Kamusal hizmetlerin sunumu dijital teknolojilerle daha ucuz, verimli ve erişilebilir hale getirilebilir.[430] Yakın zamanda küresel bir krize dönüşen COVID-19 pandemisinde dijitalleşmenin sağladığı olanaklar eğitim başta olmak üzere temel haklara erişimde önemli bir araç haline gelirken diğer taraftan gerekli teknolojik altyapıya ya da kullanım becerisine sahip olmayan toplumsal gruplar arasında eşitsizliklerin derinleşmesine neden olduğu görülmektedir.[431] Düşük gelir ve eğitim seviyesi, yeterli teknik altyapıdan yoksunluk başta olmak üzere birçok neden cinsiyetler, ülkeler ve kırsal-kentsel bölgeler arasındaki eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

---

428 Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025.

429 https://www-unesco-org.translate.goog/en/articles/artificial-intelligence-unesco-calls-all-governments-implement-global-ethical-framework-without?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wapp, (E.T. 24/4/2023).

430 UN Human Rights Council General Assembly, Forty-seventh session, 2021, p.5-6.

431 European Commission , Progress on the European Commission's 2021-2027 Digital Education Action Plan, 2023, s. 2.

Dijital dönüşümün sürdürülebilirlik, kalkınma, rekabet edilebilirlik, daha iyi bir yaşam standardı sağlama yönündeki potansiyeli birçok ülkenin stratejik hedeflerinin bu alana yönelmesine neden olmaktadır. Özellikle merkezi ve yerel kamusal hizmetlerin sunumunda giderek artan dijital teknolojiler hizmet sunumunu kolaylaştırmaktadır.[432] Dijital teknolojilerin hızla yaygınlaştığı şehirler; sensörler, mobeseler, nesnelerin interneti, büyük veri teknolojilerinin yaygın şekilde kullanmıyla giderek birer "Akıllı Kente" dönüşmeye başlamıştır. Kent yönetiminde politika oluşturmanın ve karar almanın giderek teknoloji temelli hale gelişi dünya nüfusunun çok büyük bir bölümünün yaşadığı kentleri teknolojiye bağlı etik tartışmalar için önemli bir mekân haline getirmektedir. İnsan haklarına dayalı bir akıllı kentleşme girişimi AB ve BM içinde son yıllarda öne çıkan konu başlıkları arasında yer almaktadır. Küresel ölçekte akıllı teknolojileri hızla hayata geçiren birçok kent, olası hak ihlallerinin önlenerek daha kapsayıcı, sürdürülebilir, demokratik kentler haline gelebilmek için çaba göstermektedir.[433]

Dijital bir devrime tanıklık ettiğimiz çağımızda popüler bir söylem olarak karşımıza çıkan dijital haklar, değişimin şiddeti ve etkisi bakımından insan haklarının yeniden tartışılması gerekliliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevrimiçi ve çevrimdışı yaşantılarımızın hızla iç içe geçtiği bir zamanda insanın merkeze alınmadığı bir dönüşüm içinde mevcut eşitsizlikler derinleşmektedir. Dolayısıyla dijital insan hakları, dijital çağın bir keşfi değil, giderek daha fazla dijitalleşen bir dünyada insanların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel haklarına etkisini ifade etmek için kullanılmaktadır.[434] Hizmet sunumunun gittikçe teknoloji alanına kaydığı, çevrimiçi ve çevrimdışı kimliklerin eşit derecede önemli hale geldiği, gerçek ve sanal dünyanın sınırlarının gittikçe saydamlaştığı, zaman ve mekân algılarımızın giderek değiştiği günümüzde sosyal, ekonomik ve kurumsal yapılarımız büyük bir değişime zorlanmaktadır. Vatandaşlık hakkına sahip robotlar, yapay zekâ tarafından yaratılmış sanatsal ve bilimsel eserler, kamusal karar alma süreçlerinde giderek yaygınlaşan algoritmik teknolojiler, işçi ve asker robotlar gibi bundan elli yıl önce birer bilim kurgu ürünü olarak gördüğümüz her şey bugün hızla gündelik hayatımızın parçası haline gelmektedir. Bu değişim evrensel insan hakları kabullerimizi,

---

432 Cenay Babaoğlu, Pelin Babaoğlu, "Geçmişten Geleceğe Türkiye'de E-Devlet Hizmetleri", İç: Türkiye'de Kamu Yönetiminin Geleceği, Edi.: Halim Emre Zeren ve Ecem Buse Sevinç Çubuk. Nobel Yayınları, Ankara,2023, s. 328-341.

433 Cities Coalition for Digital Rights, Bkz.: https://citiesfordigitalrights.org/thecoalition

434 UN, "Mainstreaming Human Rights in the Digital Transformation of Cities",2022, s. 5.

dijital çağda yeniden düşünmeyi ve koruyacak önlemler almayı zorunlu hale getirmiştir. Başta özel sektör, kamu sektörü, akademi ve sivil toplum olmak üzere tüm paydaşların YZ ve bağlı teknolojiler ekosisteminin her aşamasında etkili ve sorumlu davranması insan haklarının korunması noktasında elzemdir. Gerek ulusal gerekse de uluslararası etik standartların oluşturulmasında günümüzde birden çok teknolojinin karşılıklı olarak kullanılabilmesi göz önüne alınarak oluşabilecek olumsuz dışsallıkların öngörülmesi, değerlendirilmesi ve izlenmesinin önemi, gelecekte söz konusu teknolojilerin sunduğu imkânlardan daha eşit bir biçimde faydalanan küresel bir toplum için göz önünde bulundurulmalıdır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER

3.1. Genel Değerlendirme

İnsan onurunun korunması ve insanca bir yaşamın tesisi açısından insan haklarının korunması ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Uluslararası ve ulusal müktesebatta güvence alınan haklar ve koruma mekanizmaları ile oluşturulan insan hakları rejimi, 'bütün insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit olduğu' düşüncesi üzerine kuruludur.

İnsan hakları alanındaki gelişmelere rağmen, idealitenin mutlak olarak her durumda sağlandığını ileri sürmek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, mevzuat ya da uygulama kaynaklı ihlallerin tespiti açısından insan hakları politika ve uygulamalarının izlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Paris Prensipleri, İHEP ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu tarafından Kuruma verilen izleme misyonu bağlamında ele alınan bu rapor neticesinde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi noktasında yasal güvencelerden idari pratiklere kadar ele alınan hak kategorilerinde müspet gelişmelerin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte güçlendirilmesi ve geliştirilmesi gereken alanların varlığı da Rapor'da ulaşılan bir diğer sonuç olmuştur. Kurumumuzun misyonu çerçevesinde Rapor'un değerlendirme bölümünde tespit edilen ve aşağıda önerilerine yer verilen hususlarda gelişmelerin sağlanmasının ülkemizin insan haklarına ilişkin çabalarına olumlu katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

3.2. Tavsiyeler

- İş kazalarının önlenmesine yönelik gerekli tüm tedbirlerin alınması ve bu tedbirlerin uygulanmasının etkili biçimde izlenmesi, önlenebilir nedenlerden kaynaklı ölümlerin azaltılması doğrultusunda trafik kazaları nedeniyle oluşabilecek ölüm ve yaralanma riskinin en aza indirilmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması,
- Önlenebilir yeni doğan ve çocuk ölümlerinin azaltılması için yapılan çalışmaların sürdürülmesi,
- Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla toplumsal farkındalığın artırılması, şiddeti engelleyici, önleyici ve korumacı politikaların sistemli biçimde hayata geçirilmesi,
- Doğa olayları sonucu meydana gelebilecek can kayıplarını önleyici önlemler

alınması,

- Uyuşturucu kaynaklı ölümlerin azaltılmasında koruyucu ve önleyici faaliyetlere kararlılıkla devam edilmesi,
- Alıkonulma mekânlarındaki kalabalıklaşma sorununun çözümüne yönelik adımlar atılması ve barınma koşullarına ilişkin standartların yükseltilmesi amacıyla devam eden çalışmalara hız kazandırılması,
- Sığınmacıların, güvencesiz ve ucuz iş gücü olarak kayıt dışı çalışmasının önlenmesi amacıyla denetimlerin artırılması,
- Sığınmacılara karşı ayrımcılık ve nefret söyleminin önlenmesi amacıyla tedbirler alınması,
- Yabancılara yönelik tahdit kodlarının aşırı muğlak ve soyut olmasının idareye geniş bir takdir yetkisi tanımasından ötürü, bu kodların uygulanmasına ilişkin olarak kamu düzeni ve kamu güvenliği hususları ile temel hak ve özgürlükler arasında makul bir dengenin kurulması,
- YUKK'un 57/A maddesinde öngörülen idari gözetime alternatif tedbirlerin etkin biçimde uygulanması,
- Adil yargılanma hakkının daha etkili biçimde kullanılabilmesi için çalışmaların sürdürülmesi,
- AYM kararlarına uyulması ve gereğinin yapılması hususundaki tereddütlerden kaçınılması,
- AİHM kararlarına uyulması ve gereğinin yapılması hususundaki tereddütlerden kaçınılması,
- Dezenformasyonun önlenmesi ile kamunun haber alma hakkı arasında adil bir dengenin kurulması amacıyla, demokratik bir toplumda zorunlu bir ihtiyaca cevap vermediği sürece yayın yasağı uygulamalarından kaçınılması,
- İl bazında karar verilen eylem ve etkinlik yasakları tedbirine ancak gerekli durumlarda ve ölçülü olarak başvurulması,
- Kişisel verilerin korunması hakkı bağlamında GDPR'de yer alan hakların ve güvenceli yapının temin edilmesi adına gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması,
- Kayıt dışı istihdam oranının azaltılması için politikalar geliştirilmesi,
- Çalışanların örgütlenme ve sendika haklarını kullanabilmeleri için gerekli önlemlerin alınması,
- Beyin göçünün azaltılmasına, nitelikli işgücünün ülkemizde kalmasına ve geri dönüşleri sağlamaya yönelik çalışmaların yapılması,
- Mobbingin önlenmesi için çalışmaların yoğunlaştırılması,

- Okullaşma oranının her düzeyde artırılması için gerekli takip ve çalışmaların yapılması,
- Yabancı uyruklu çocukların okullaşma oranının artırılması ve eğitimden kopuşların önlenmesi amacıyla başta ayrımcılıkla mücadele olmak üzere gerekli önlemlerin alınması,
- Yükseköğrenimde fakülte ve bölüm kontenjanlarının planlamasının iyi yapılması, üniversitelerin niteliğinin artırılması amacıyla desteklenmesi,
- Bağımlılıkla mücadele merkezlerinin sayısının ve her bakımdan kapasitesinin artırılması,
- Bağımlılıkla mücadele amacıyla önleme/eğitim çalışmalarının sürdürülmesi ve geliştirilmesi,
- Pandemi dönemlerinde alınacak tedbirlere dair usul ve esasların yer alacağı "Pandemi Yasası'nın" çıkarılması,
- Çocuk işçiliğine ve dilenciliğine yönelik tedbirlerin güçlendirilmesi, idari ve adli cezai uygulamaların daha etkin biçimde uygulanması,
- Çocukların dijital risklere karşı korunması yönündeki çalışmaların sürdürülmesi,
- Çocuk Adalet Merkezlerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması,
- Erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadelenin ulusal ölçekte sürdürülmesi,
- Kadına yönelik şiddetin önlenmesi adına meri mevzuatın etkili biçimde uygulanması, farkındalık artırma çalışmalarının artırılması, şiddet eylemlerine yönelik caydırıcı cezaların verilmesi,
- Kadınların istihdamının artırılması ve istihdamda cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele edilmesi amacıyla çalışmaların sürdürülmesi,
- Yaşlı haklarını bir bütün olarak ele alan, bu konudaki hakları, yetkileri ve sorumlulukları ortaya koyan bir "Yaşlı Hakları Kanunu'nun" ihdas edilmesi,
- Yaşlı bireylerin ekonomik olarak desteklenmesi ve yaşlı yoksulluğunun önlenmesi için politikaların sürdürülmesi ve yaşlı istihdamının sürdürülebilir biçimde desteklenmesi,
- Yaşlıların sosyal yaşama katılımlarını sürdürerek topluma katkıda bulunmaya devam etmelerini sağlamaya yönelik olanakların geliştirilmesi,
- Yaşlı bireylerin şiddet ve istismardan korunması için çalışmaların artırılması,
- Gençlerin temel hak ve özgürlüklere etkin erişimini sağlayacak ve gençlere yönelik ayrımcılıkla mücadele edebilecek özel bir koruma mekanizmasının ve gençlik haklarına yönelik kapsamlı düzenlemelerin hayata geçirilmesi,
- Genç işsizliğinin azaltılması ve eğitim ve istihdam dışı gençlere yönelik çalışmaların artırılması,

- Üniversite öğrencilerinin barınma ihtiyacının giderilmesine yönelik çalışmaların artırılması,
- Eğitimine devam etmek isteyen gençlerin eğitimden kopuşlarının önlenebilmesi için ek önlemler alınması,
- Gençlerin iyilik halinin artırılması ve ruh sağlığının korunması için aile, okul, akran grubu, toplum ve iş yeri düzeyinde bir dizi risk faktörünü ele almak ve damgalamayla mücadele etmek dahil kapsamlı politikaların geliştirilmesi,
- Gençlerin toplumsal hayata katılımının artırılması ve gönüllülük çalışmalarının teşvik edilmesi yönündeki politikaların ve uygulamaların çeşitlendirilmesi,
- Ruh sağlığı alanındaki hakları konsolide edecek, bu konudaki korumayı güçlendirecek ve buna ilişkin usul ve esasları ortaya koyacak bir "Ruh Sağlığı Kanunu'nun" ihdas edilmesi,
- Özel eğitim ihtiyacı olan çocukların pandemi süreçleri nedeniyle yaşamış olduğu kayıpların giderilmesine yönelik tedbirler alınması,
- Farklı engel gruplarının yükseköğretime erişimlerinin artırılması amacıyla çalışmalar yapılması, örgün eğitimin tüm engelli gruplar için erişilebilir hale getirilmesi,
- Engelli bireylerin toplumsal içermesinin sağlanması, temel hak ve özgürlüklerinden faydalanabilmeleri için hayatın her alanında erişebilirliğin artırılması amacıyla mevzuatın uygulanması, düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve farkındalık faaliyetlerinin artırılması,
- Engelli bireylerin istihdamının artırılması ve başkalarıyla eşit bir şekilde iş fırsatlarından faydalanmalarının sağlanması için çalışmaların sürdürülmesi,
- Engelli sağlık kurulu raporlarının, yalnızca sağlık personelinin yel aldığı bir kurul tarafından verilmesi yerine, eğitim uzmanı, sosyal güvenlik uzmanı, psikolog, ergoterapi uzmanı gibi diğer disiplinlerden uzmanların sürece dahil edilmesi suretiyle düzenlenmesi, aynı doğrultuda engelli sağlık raporlarının düzenlenme usulüne ilişkin mevzuatın gözden geçirilerek engelli bireylerin fonksiyon kayıpları yanında, bu fonksiyon kaybının yeteneklerini ne ölçüde etkilediğinin de dikkate alındığı bir sistemin benimsenmesi,
- Engelli sağlık kurulu raporlarına ilişkin mevzuatın gözden geçirilmesi ve konuyla ilgili sahadan veri toplanarak, tespit edilecek sorun alanlarına yönelik gerekli iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi,
- Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarının etkin biçimde faaliyet gösterip gösteremediği ve bu komisyonların faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunların mevcut olup olmadığı hususunda araştırmalar yürütülmesi ve ilgili

komisyonların daha aktif çalışabilmesini sağlamak amacıyla, tespit edilen sorunların giderilmesine yönelik gerekli adımların atılması,

- İklim değişikliği ile mücadele konusunda kapsamlı politikaların hayata geçirilmesi ve eylem planları ile strateji belgelerinin titizlikle uygulanması,
- Çevre kirliliğinin ve deniz kirliğininin önlenmesi yönündeki çalışmaların sürdürülmesi,
- Ormanların korunması için gerekli her türlü tedbirin alınması,
- Doğal güzelliklerin tahribatını engelleyici, proaktif tedbirlerin alınması,
- İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının hukuki yapılarının açıklığa kavuşturulması, dayanak kanun ve yönetmelikten kaynaklı boşlukların giderilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması,
- Yapay zekâ uygulamalarının insan haklarına duyarlı bir biçimde geliştirilmesi,
- Çocukların dijital platformlarda obje olarak kullanılmasının önlenmesi ve mahremiyet haklarının temini açısından yasal düzenlemelerin yapılması,

hususları tavsiye olunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne saygıyla arz olunur.

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

1982 Anayasası (1982, 18 Kasım). T.C. Resmî Gazete, 17863.

17/9/2022 tarihli ve 31956 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

18/6/2022 tarihli ve 31870 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliği.

23/1/2017 tarihli ve 29957 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.

30/4/2021 tarihli ve 31470 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2021/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun,(2005,7 Temmuz) T.C. Resmî Gazete, 25868.

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (2012, 14 Haziran). T.C. Resmî Gazete, 28338.

6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (2016, 20 Nisan). T. C. Resmî Gazete, 29690.

Adalet Bakanlığı (2021). İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi Özgür Birey, Güçlü Toplum; Daha Demokratik Bir Türkiye, Ankara.

Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 20/2/2023 tarihli ve E-37527827-730.08.01-38/440 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünün 13/2/2023 tarihli ve E-15705087-252.02-72035 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün ve 21/3/2023 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2023]-

2534/43677 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğünün 27/1/2023 tarihli ve E-73640249-045.02[02]-504-2022-68/3311 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 15/2/2023 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/2/2023 tarihli ve 47453352/45/491 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/2/2023 tarihli ve 47453352/45/491 sayılı cevabi yazısı.

AİHM (1993) Costello-Roberts/Birleşik Krallık, B.No.:47-C, 25/03/1993.

AİHM (1994) Jersild/ Danimarka (Büyük Daire), B. No: 15890/89, T. 23.09.1994.

AİHM(1988) Müller ve diğerleri/ İsviçre, B. No: 10737/84, T. 24.05.1988.

AİHM (2018) Fatih Çakır ve Merve Nisa Çakır/Türkiye, B. No: 54558/11.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 14/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6429390 sayılı cevabi yazısı.

Akgün O.ve Yalman F.(2022) "Türkiye'de Covid-19 Salgınının İlk Döneminde Uygulanan Hükümet Politikalarının Kriz Yönetimi Bakış Açısıyla İrdelenmesi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.21, S.83.

Aktan G. (2001). "Devletler Hukuku Açısından Terörizm", TBB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi İnsan Hakları ve Güvenlik Bildiriler Kitabı, Ankara, 168-177.

Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22/2/2023 tarihli ve 2023/224 sayılı cevabi yazısı.

ASHB, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi Sivil Toplum Kuruluşları İçin Uygulama Rehberi, Ankara 2012.

ASHB Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2021). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025), Ankara.

Atay E.(2018), İdare Hukuku, Turhan Kitabevi,Ankara.

Avcı M.,Korkmaz M.(2021), "Türkiye'de orman yangını sorunu: Güncel bazı konular üzerine değerlendirmeler", Turkish Journal of Forestry, 22/3.

Avrupa Komisyonu (2022). AB Genişleme Politikasına İlişkin 2022 Bilgilendirmesi'ne Ekli 2022 Türkiye Raporu, Strazburg.

Avrupa Konseyi. (1950). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

Aygül H.H.(2018), "Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 20.

AYM, Bekir Coşkun Kararı, B. No: 2014/12151, T. 4/6/2015.

AYM, Kartal Surp Nişan Ermeni Kilisesi Mektebi Vakfı, B. No: 2019/4794, 18/1/2022

AYM, Sanasaryan Vakfı, B. No: 2019/6264, 3/11/2022.

Babaoğlu C. ve Babaoğlu P. (2022), "Geçmişten Geleceğe Türkiye'de E-Devlet Hizmetleri", İç: Türkiye'de Kamu Yönetiminin Geleceği, Edi.: Halim Emre Zeren ve Ecem Buse Sevinç Çubuk. Nobel Yayınları, Ankara

Başeren S. (2001). "İnsan Hakları ve Terörizm", TBB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi İnsan Hakları ve Güvenlik Bildiriler Kitabı, Ankara.

BM (1984). İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi.

BM (1972). Stokholm İnsan Çevresi Bildirgesi.

BM (1992). Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Deklarasyonu.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 16/2/2023 tarihli ve E-54723196-000-227139 sayılı cevabi yazısı.

Didinmez M.A.(2022), "İnsan Hakları Eylem Planı Sonrası İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Geleceği", TİHEK Akademik Dergisi, 5/8.

Doğru,O., Nalbant A.(2012). İnsan Hakları ve Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi, 1. Cilt.

Döner A. ve Kelek M.(2015) "Negatif Yükümlülükler Açısından Sağlık Hakkı", Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.19, S.3-4.

Emniyet Genel Müdürlüğü Trafik Başkanlığı, Trafik İstatistik Bülteni, Ülke Geneli, Aralık 2022.

European Commission (2023). Progress on the European Commission's 2021-2027 Digital Education Action Plan.

İçişleri Bakanlığının 9/3/2023 tarihli ve E-22659617-730.08.01-5433 sayılı cevabi yazısı.

Kişisel Verileri Koruma Kurumunun 21/02/2023 tarihli ve : E-37450428-730.07-0000131303 sayılı yazısı.

Milli Eğitim Bakanlığının 15/2/2023 tarih ve E-66968699-602.05-70430561 sayılı cevabi yazısı.

Özkaya,Ö. Toprak İ. (2022) "Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bir İnsan Hakkı Olarak Kişisel Verilerin Korunması", Sayıştay Dergisi.

Özpolat A.O.(2023). Çocuk İhmal ve İstismarının Politikalarla İlişkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2023, C.28, S.1, s.141-153.

Roagna, I. (2012).Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması", Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Avrupa Konseyi Strazburg.

Sağlık Bakanlığının 14/3/2022 tarihli ve E-11045126-045.99-211261082 sayılı cevabi yazısı

Sağlık Sen Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikasının 10/2/2023 tarihli ve MSK.03.SS.30/2023/0124 sayılı cevabi yazısı.

Saraçlı M.(2012), Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.

Shelton D (2012), Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment, Routledge, 187-211; David R. Boyd, "The Constitutional Right to a Healthy Environment." Environment: Science and Policy.

Şahin A.(2010), "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.59, S.4.

Temiz Ö.(2014), "Türk Hukukunda Bir Temel Hak Olarak Sağlık Hakkı", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.69, S.1.

TİHEK (2022). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2021, Ankara.

TİHEK (2019). Elazığ Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Ziyareti Raporu, Ankara.

TİHEK (2019). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 2018 Yılı Raporu, Ankara.

TİHEK (2021). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu 2020, Ankara.

TİHEK (2022). İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu

2021, Ankara.

TİHEK (2019). Yaşlı Hakları Çalıştayı Kitabı, Ankara.

TİHEK (2020). İşkence ve Kötü Muameleye Karşı Ulusal Önleme Mekanizması 2019 Yılı Raporu, Ankara.

TİHEK (2021). (60 Yaş üstü) Yaşlıların Yaşlılık Algısı ve Kendi Sorunlarına Bakışı Konulu Kamuoyu Araştırması 1/3/2021- 14/3/2021, Ankara.

TİHEK (2021). BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulünün 32. Yılında Çocuk Hakları Sempozyumu Kitabı, Antalya.

TİHEK (2021). Yaşlı Hakları Forumu Sonuç Bildirgesi, Ankara.

TİHEK (2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

TİHEK (2022). İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Analiz Raporu 2022, Ankara.

TİHEK (2022). Koronavirüs Salgınında Engelli Hakları Çalıştayı (2/12/2021), Ankara.

TİHEK (2022). Sığınmacılar ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu, Ankara.

Türk Eğitim Derneği, 2022 Eğitim Değerlendirme Raporu, Ankara 2023.

Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025.

Uluslararası Af Örgütü, 2022/23 Raporu, Dünyada İnsan Haklarının Durumu, 2023.

UN Human Rights Council, General Assembly, Forty-seventh session, Pr.12, 2021.

United Nations (2022). "Mainstreaming Human Rights in the Digital Transformation of Cities"

Yılmaz F.(2022). ''Yükselen Bir Fenomen: Türkiye'den Avrupa'ya Beyin Göçü'', Perspektif Dergisi.

https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf, (E.T. 14/4/2023).

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf, (E.T. 08/03/2023).

https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf, (E.T. :5/4/2023).

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/30012023154800 13-%20YILLARA%20G%C3%96RE%20A%C4%B0HS%202.%20MADDE%20%C4%B0HLAL%20SAYILARI%20DA%C4%9EILIMI.pdf, (E.T. 27/3/2023).

http://trafik.gov.tr/kurumlar/trafik.gov.tr/04-Istatistik/Aylik/aralik21.pdf, (E.T. 31/3/2023).

http://trafik.gov.tr/kurumlar/trafik.gov.tr/04-Istatistik/Aylik/aralik22.pdf, (E.T. 31/3/2023).

https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/TR_2022-23%20AnnualReport.pdf, (E.T. 14/4/2023).

https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/7b0b48c6-ceba-472b-8011-c4a9b3125133/Is-Kazasi-2022-07-21-09-56-51 , (E.T. 21/12/2023).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/bartinda-amasra-maden-ocaginda-grizu-patlamasi-41-can-kaybi,phKAc0KhLUGkkDFyVD1oPQ#, (E.T. 14/4/2023).

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674. (E.T. 12/4/2023).

https://www.macrotrends.net/countries/TUR/turkey/infant-mortalityrate#:~:text=The%20current%20infant%20mortality%20rate,a%204.13%25%20decline%20from%202021, (E.T. 12/04/2023).

https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cocuk_ergen_db/dokumanlar/yayinlar/Kitaplar/Saglik_Bakanliginin_Kurulusunun_100._Yilinda_Turkiyede_Bebek_Olumleri_Durum_Raporu.pdf, (E.T: 14/4/2023).

https://ohsad.org/saglikta-siddet-ve-malpraktis-yasasi-mecliste-kabul-edildi-16-mayis2022/#:~:text=12%20May%C4%B1s%202022%20tarihinde%20yap%C4%B1lan,%C3%A7arpt%C4%B1ran%20kanun%20maddesi%20kabul%20edildi., (E.T. 6/4/2023).

https://www.tihek.gov.tr/kategori/rapor/uom-raporlari , (E.T. 14/3/2023).

https://www.anayasa.gov.tr/media/3555/yasama-hakki.pdf, (E.T. 5/4/2023).

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/3101202311382914-%20YILLARA%20G%C3%96RE%20A%C4%B0HS%203.%20MADDE%20%C4%B0HLAL%20SAYILARI%20DA%C4%9EILIMI.pdf, (E.T. 27/03/2023).

https://www.aa.com.tr/tr/gundem/silivri-cumhuriyet-bassavciligindan-ferhan-yilmazin-olumune-iliskin-aciklama/2562916, (E.T. 21/12/2023).

https://www.tihek.gov.tr/kurumumuz-tarafindan-tespit-edilen-kotu-muamele-hakkinda-basin-aciklamasi, (E.T. 18/4/2023)

https://www.tihek.gov.tr/tihek-ve-spt-heyetinden-cankaya-ilce-emniyet-mudurlugu-nezarethanelerine-ortak-ziyaret, (E.T. 10/4/2023).

https://www.tihek.gov.tr/spt-heyetinden-kurumumuza-ziyaret, (E.T. 10/4/2023).

https://www.tihek.gov.tr/spt-heyeti-ile-kapanis-toplantisi-gerceklestirildi, (E.T. 10/4/2023).

https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler , (E.T. 13/3/2023).

https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 , (E.T. 13/3/2023).

https://www.goc.gov.tr/geri-gonderme-merkezleri33 , (E.T.: 13/3/2023).

https://www.tihek.gov.tr/siginmacilara-ve-duzensiz-gocmenlere-yonelik-geri-itme-eylemlerine-iliskin-basin-aciklamasi/ , (E.T. 14/3/2023).

https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Sinir-Disi-Edilen-Yabancilar-ve-Geri-Gonderme-Yasagi-Raporu-Yayimlandi , (E.T. 13/3/2023).

https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler , (E.T. 13/3/2023).

https://twitter.com/yimer157/status/1560890005328912385/photo/1 , (E.T.: 13/3/2023).

https://twitter.com/yimer157 , (E.T. 13/3/2023).

https://www.goc.gov.tr/turkiyedeki-gocmenlerin-ve-insan-ticareti-magdurlarinin-haklarinin-korunmasinin-guclendirilmesi-projesinin-kapanis-toplantisi-gerceklestirild i, (E.T. 13/3/2023).

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Aralik-2022-49383 (E.T. 14/3/2023).

https://www.anayasa.gov.tr/media/3628/kilicoglucalismahakki.pdf, (E.T. 7/3/2023).

https://www.csgb.gov.tr/uigm/duyurular/uluslararasi-isgucu-kanunu-uygulama-yonetmeligi/#:~:text=6735%20say%C4%B1l%C4%B1%20Uluslararas%C4%B1%20%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20Kanunu,Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkten%20kald%C4%B1r%C4%B1larak%20m%C3%BClga%20edilmi%C5%9Ftir, (E.T. 8/3/2023).

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 14/3/2023).

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220527-7.htm (E.T. 14/3/2023).

https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=210, (E.T. 15/3/2023).

https://www.aile.gov.tr/media/30755/kadinin-gueclenmesi-eylem-plani-2018-2023-1.docx (E.T. 14/3/2023)

https://ebooks.igmg.org/ipages/flipbook/perspektif-316, (E.T. 8/3/2023.)

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu. (E.T. 14/3/2023).

https://www.ohchr.org/en/youth/about-human-rights-youth , (E.T. 24/2/2023).

https://www.un.org/youthenvoy/wp-content/uploads/2018/09/18-00080_UN-Youth-Strategy_Web.pdf , (E.T. 22/3/2023).

https://www.aile.gov.tr/media/120191/eyhgm_istatistik_bulteni_eylul2022.pdf (E.T. 30/3/2023).

https://www.aile.gov.tr/media/127967/engell_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf , (E.T. 30/3/2023).

https://TİHEK.gov.tr/upload/file_editor/2022/10/1666080519.pdf, (E.T. 30/3/2023).

https://www.TİHEK.gov.tr/public/editor/uploads/1662626710.pdf,

(E.T. 30/3/2023).

https://TİHEK.gov.tr/upload/file_editor/2022/06/1654859811.pdf, (E.T. 30/3/2023).

https://TİHEK.gov.tr/upload/file_editor/2022/08/1660139330.pdf, (E.T. 30/3/2023).

https://www.TİHEK.gov.tr/public/editor/uploads/cank_r_%20(1)%20(2).pdf , (E.T. 30/3/2023).

https://www.TİHEK.gov.tr/public/editor/uploads/zonguldak.pdf, (E.T. 30/3/2023).

https://www.hukukihaber.net/gorme-engelli-avukata-savci-ayrimciligi , (E.T. 30/3/2023).

https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_12/03103346_Ulusal_Eylem_PlanY_3_KasYm.pdf (E.T. 30/3/2023).

https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf (E.T. 30/3/2023).

https://tihek.gov.tr/turkiye-yasli-haklari-raporu-yayimlandi/, (E.T. 4/4/2023).

https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yasli-Haklari-Forumu-Sonuc-Bildirgesi , (E.T. 4/4/2023).

https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yasli-Haklari-Calistayi-Sonuc-Bildirisi, (E.T. 4/4/2023).

https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yasli-Haklari-Calistayi-Kitabi, (E.T. 4/4/2023).

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022-49667, (E.T. 4/4/2023).

http://www.uis.gov.tr/media/1437/uis2014-2023.pdf. (E.T. 14/3/2023).

https://www.csgb.gov.tr/uigm/duyurular/uluslararasi-isgucu-kanunu-uygulama-yonetmeligi/#:~:text=6735%20say%C4%B1l%C4%B1%20Uluslararas%C4%B1%20%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20Kanunu,Y%C3%B-6netmeli%C4%9Fi%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkten%20kald%C4%B1r%C4%B1larak%20m%C3%BClga%20edilmi%C5%9Ftir, (E.T. 8/3/2023).

https://geleceginikurangenckadinlar.org/hakkimizda/ (E.T. 14/3/2023).

https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4183/Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Alaninda-Uluslararasi-ve-Ulusal-Duzenlemeler, (E.T. 28/2/2023).

https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/turkiye_de_afetler.pdf, (E.T. 31/3/2023).

https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf , (E.T. 24/2/2023).

https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-ethics-artificial-intelligence (E.T. 26/4/2023.)

https://www-unesco-org.translate.goog/en/articles/artificial-intelligence-unesco-calls-all-governments-implement-global-ethical-framework-without?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wapp, (E. T. 24/0/2023).

https://citiesfordigitalrights.org/thecoalition , (E. T. 24/4/2023).

https://www.bbc.com/turkce/61403356 (E.T. 6/5/2023).

https://www.dha.com.tr/gundem/kadikoyde-toplanan-gruba-polis-mudahalesi-70-gozalti-2178469 , (E.T. 12/3/2023).

https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/23122019162931YRS_TR.pdf, (E.T. 8/5/2023).

https://www.aa.com.tr/tr/egitim/hukuk-fakulteleri-icin-basari-

siralamasi-100-bine-yukseltildi/2146289, (E.T. 8/5/2023).

magdurbilgi.adalet.gov.tr (E.T. 5/5/2023).

https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm. (E.T. 5/5/2023).

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674. (E.T. 5/5/2023).

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf, (E.T. 8/3/2023).

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf (E.T. 10/6/2023).

https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanligimiz-ile-milli-egitim-bakanligi-arasinda-okul-oncesi-egitim-alan-cocuklarin-desteklenmesi-protokolu-imzalandi/ (E.T. 10/6/2023).

https://tihek.gov.tr/upload/file_editor/2022/10/1666080519.pdf, (E.T. 10/6/2023).

https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1662626710.pdf , (E.T. 10/6/2023).

https://www.vgm.gov.tr/duyurular/cemaat-vakiflari-9-yildir-yapamadiklari-secimlerini , (E.T. 26/4/2023).

https://www.star.com.tr/guncel/icisleri-bakani-soylu-azinlik-vakiflarinin-temsilcileriyle-degerlendirme-toplantisi-yapti-haber-1735853 / , (E.T. 26/4/2023).

https://www.dha.com.tr/foto-galeri/balikli-rum-hastanesinde-yangin-2110349 , (E.T. 26/4/2023).

https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yanginda-zarar-goren-balikli-rum-hastanesinin-yaralari-sariliyor/2763536 , (E.T. 26/4/2023).

https://www.dha.com.tr/foto-galeri/haskoy-yahudi-mezarliginda-

mezar-taslarini-kirdilar-2100559/10 , (E.T. 26/4/2023).

https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-appoints-1st-armenian-origin-district-governor/2663424 , (E.T. 26/4/2023).

http://www.tiphukuku.org.tr/icerik.php?gid=169&cat=29, (E.T. 19/5/2023).

https://www.sbb.gov.tr/2022-yili-yatirim-programi-yayimlandi/, (E.T. 19/5/2023).

https://www.aa.com.tr/tr/saglik/saglik-bakani-koca-2022de-saglik-alaninda-yapilan-yatirim-ve-hizmetleri-paylasti/2777078, (E.T. 19/5/2023).

https://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf, (E.T. 19/5/2023).

https://www.unodc.org/unodc/press/releases/2021/June/unodc-world-drug-report-2021_-pandemic-effects-ramp-up-drug-risks--as-youth-underestimate-cannabis-dangers.html, (E.T. 21/12/2023).

https://www.trthaber.com/foto-galeri/yerli-asi-turkovac-uygulanmaya-baslandi/43423/sayfa-1.html, (19/5/2023).

https://covid19.saglik.gov.tr/, (E.T. 22/6/2023).

http://www.sagliksen.org.tr/haber/12308/saglik-sen-2022-yili-saglikta-siddet-raporu , (E.T. 19/5/2023).

https://www.aile.gov.tr/media/94446/engelliler_icin_bilgilendirme_rehberi_2021.pdf, (E.T. 21/12/2023).

https://inhak.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/10, (E.T. 15/1/2024).

https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/, (E.T. 15/1/2024).

https://www.memursen.org.tr/isine-son-verilen-kamu-emekcileri-yeni-yila-eylem-yaparak-girdi, (E.T. 13/1/2024)

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Karayolu-Trafik-Kaza-Istatistikleri-2022-49513, (E.T. 13/1/2023).

https://www.afad.gov.tr/duzcede-meydana-gelen-59-buyuklugundeki-deprem-hk-basin-bulteni-23112022-saat-1900-itibariyla, (E.T: 13/1/2024).

https://www.ntv.com.tr/galeri/egitim/kyk-bursu-ne-kadar-oldu-2023-2024-kyk-burs-ucreti-ne-kadar-olacak,ebfBgiEzm0idjhxLmveDQQ/4oYlQZiiEku_ZPDbBvGsIA, (E.T.15/1/2024).

https://www.turkiye.gov.tr/saglik-e-imzali-eriskinler-icin-engellilik-saglik-kurulu-raporlari-sorgulama,(E.T. 15/1/2024)